

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

На правах рукопису

ГУМЕНЮК ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 338.24

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОЦЕСІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПРИХОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник
Поплавська Жанна Василівна
доктор економічних наук, професор

Львів – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА	12
1.1. Поняття підприємницької діяльності	12
1.2. Засади визначення змісту та обсягів прихованого підприємництва	30
1.3. Система державного регулювання легалізації підприємництва в Україні	49
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА	73
2.1. Оцінка системності процесів легалізації підприємництва в Україні	73
2.2 Дослідження чинників існування нелегального підприємництва	83
2.3. Класифікація та напрямки впливу інструментів регулювання підприємництва	123
Висновки до розділу 2	133
РОЗДІЛ 3	
УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПРИХОВАНОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	137
3.1. Напрямки легалізації нелегального підприємництва	137
3.2. Модель регуляторного механізму легалізації підприємництва в Україні	157
3.3. Результативність державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва в Україні	170
Висновки до розділу 3	190
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ	223

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стабільність соціально-економічного розвитку є головною метою державного регулювання. Поза його впливом перебуває прихована економіка, що посилює ризики циклічних коливань, знижує соціальний захист працівників і бюджетні надходження, порушує рівність конкуренції, сприяє корупції, породжує правовий нігілізм. В Україні частка тіньового сектора наближається до половини валового внутрішнього продукту, що значно перевищує середній рівень у світі.

Зниження обсягів прихованої від державного обліку економіки повинно бути пріоритетним завданням органів влади. В Україні з цього питання приймалися програмні документи президента, уряду, Ради національної безпеки та оборони. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ) більше десяти років публікує щоквартальні звіти, в яких вимірюється тіньова економіка, аналізуються причини її виникнення та заходи протидії. Водночас, протягом останніх п'яти років спостерігається спад активності державних органів у вирішенні проблем легалізації підприємництва, відсутні державні програми та системні, скоординовані заходи державного регулювання. Внаслідок цього масштаби прихованої економічної діяльності в Україні впродовж останніх років лише зростають.

У системі державного регулювання економіки негативний вплив на обсяг прихованого підприємництва зумовлений значною кількістю чинників. Серед них недосконалість дозвільних, зокрема митних процедур, які вимагають значних витрат часу та коштів на їх проходження; системи справляння податків внаслідок складності обліку, звітності та надмірного контролю господарської діяльності; механізму захисту прав підприємців при порушенні договірних зобов'язань, що несе ризики отримання значних збитків; антикорупційної політики, яка зумовлює додаткові «корупційні» витрати та перешкоди бізнесу.

Особливої актуальності набуває вирішення проблем щодо виділення та дослідження нелегального підприємництва у складі прихованої економіки;

визначення групи чинників, які істотно впливають на його обсяг, та системи відповідних дієвих заходів протидії; формування механізму державного регулювання легалізації підприємництва та побудови результативної моделі його роботи.

Питанням тіньової економіки присвячені наукові праці Бекряшева А.К., Белозерова І.П., Варналія З.С., Де Сото Є., Жаліла Я.А., Кіржецького Ю.І., Мазур І.І., Мандибури В.О., Флейчук М.І. Ходжаян А.О; методики її вимірювання сформовані авторськими колективами під керівництвом Колледжа М. (для ООН та СНД), Шнайдера Ф. (для Світового банку), а також Блумом А.М. і Шрестою М.Л. (для МВФ). У вказаних працях розкриваються поняття та структура прихованої економіки, причини її поширення, пропонуються заходи протидії. Різні аспекти підприємництва (зміст, розвиток, ринкове середовище, конкуренція, державне регулювання, оподаткування) розкриваються у наукових працях Довгань Ж.М., Ковалюка О.М., Крупки М.І., Кузьміна О.Є., Лобозинської С.М., Михасюка І.Р., Мойсеєнко І.П. Плиси В.Й. Поплавської Ж.В., Приймака В.І., Швайки Л.А.

В існуючих наукових дослідженнях та державних програмних документах визначено більше сотні причин та заходів у сфері детінізації економіки, що значно знижує можливість їх практичної реалізації. Наявні теоретичні напрацювання та практичні дії недостатні для формування єдиного механізму та забезпечення комплексного, системного підходу до подолання прихованого підприємництва. Зважаючи на значні витрати часу і ресурсів у процесах легалізації, проблемою є відсутність напрацювань щодо моделювання їх результативності. Також існують неточності, дублювання та розбіжності у різних визначеннях змісту таких поширених характеристик економіки чи підприємництва, як «тіньова», «така, що не спостерігається», «прихована», «нелегальна», «неформальна» тощо.

Теоретичне і практичне вирішення проблем легалізації підприємництва в Україні зумовлює актуальність теми, мету та завдання дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до наукового напрямку наукового напрямку Інституту економіки і менеджменту НУ «Львівська політехніка» «Проблеми економіки та управління інноваційним розвитком» (протокол Вченої ради № 5 від 24.06.2014 р.), кафедри теоретичної та прикладної економіки та кафедральної науково-дослідної роботи «Проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності національних виробників» (номер держ. реєстрації 0114 U001246) (Акт про використання результатів дисертаційної роботи від 17.02.2016 р.).

Результати проведених автором досліджень використані під час розроблення держбюджетної теми Львівського національного університету ім. І. Франка «Розробка концепції та інструментарію оцінювання і порівняння державотворчого патріотизму нації з позиції податкової домінанти» (номер державної реєстрації 0113U000590). Зокрема, визначено вплив чинників прихованого підприємництва, в тому числі податкового регулювання економіки, на формування у підприємців мотивів уникнення сплати податків (розд. 2, п. 2.2; розд. 3 п. 3.1, п. 3.3) (довідка № 5215-Н, від 13.11.2015 р.).

Мета дослідження: розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва в Україні.

Визначена мета передбачає виконання таких завдань:

- дослідити та конкретизувати поняття та зміст ознак підприємництва;
- сформулювати дефініції «нелегального підприємництва» та його «легалізації»;
- розкрити теоретичні підходи до визначення сутності державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва в Україні, проаналізувати його ефективність і недоліки;
- визначити істотні чинники існування нелегального підприємництва;
- класифікувати інструменти регулювання економіки та визначити їх вплив на легалізацію підприємництва;

– удосконалити державне регулювання процесів легалізації підприємництва за допомогою формування спеціалізованого механізму на основі визначення його складових та засад побудови;

– запропонувати результативну модель державного регулювання процесів легалізації нелегального підприємництва на основі методу вимірювання його обсягу, який дасть змогу оцінити результативність вжитої системи заходів.

Об'єкт дослідження: процеси державного регулювання легалізації прихованої підприємницької діяльності.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні та прикладні засади удосконалення механізму державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва.

Методи та інформаційна база дослідження

У дисертації використані такі методи: економічного групування та порівняння – при формуванні масиву країн світу для аналізу та моделювання (розд. 2, п. 2.2., розд. 3, п. 3.1, п. 3.3); аналогії – для визначення цілей в ході функціонування механізму легалізації (розд. 3, п. 3.3); логічний і евристичний – для дослідження впливу чинників на ознаки підприємництва (розд. 1, п. 1.3); узагальнення та конкретизації – для уточнення змістовного наповнення поняття «нелегальне підприємництво» (розд. 1, п. 1.1, п. 1.2), «легалізація підприємництва» (розд. 1, п. 1.2), «регуляторний механізм легалізації прихованого підприємництва» (розд. 3, п. 3.1); аналізу і синтезу – для структуризації (розд. 2, п. 2.1) і моделювання результативності регуляторного механізму легалізації підприємництва (розд. 3, п. 3.1); формалізації і кореляційно-регресійного аналізу – для квантифікації і розрахунків впливовості чинників нелегального підприємництва (розд. 2, п. 2.2), визначення напрямків легалізації підприємництва (розд. 3, п. 3.1); регресійного моделювання, програмування і прогнозування для визначення результативності регуляторного механізму легалізації підприємництва (розд. 3, п. 3.3).

Джерелом нормативної, аналітичної та статистичної інформації є національне та зарубіжне законодавство в галузі державного регулювання підприємництва, щорічні аналітичні матеріали Світового банку (міжнародні рейтинги «Легкості ведення бізнесу» (ЛВБ) та «Ефективності урядування» (ЕУ)), ООН («Світовий економічний стан і перспективи»), Мінекономрозвитку України («Тенденції тіньової економіки в Україні»), статистичних органів України та світу (показники ВВП, безробіття, зовнішньої торгівлі), а також окремі дослідження щодо вимірювання, причин, проявів, боротьби з «тіньовою економікою» Національного інституту стратегічних досліджень і Світового банку, вітчизняних і зарубіжних науковців тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні об'єкта, суб'єктів, методів та напрямків державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва, що дає можливість розробити спеціалізований механізм та змодельовати його результативність. До найважливіших результатів дослідження, які визначають його новизну, належать наведені нижче положення.

Вперше:

– відповідно до розробленої науково-методологічної основи автором побудована модель державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва у визначених дисертантом на основі рейтингу «Легкості ведення бізнесу» Світового банку сферах «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу», «Оподаткування», що істотно впливають на обсяг нелегального підприємництва. Модель дає можливість як прогнозувати, так і оцінювати отримані результати заходів легалізації відповідно до методу розрахунку обсягу нелегального підприємництва за рівнянням його кореляційної залежності від показників рейтингів «Легкості ведення бізнесу» у вказаних сферах.

Удосконалено:

– теоретико-методологічні підходи до визначення сутності поняття «державне регулювання легалізації підприємництва» як функції управлінської діяльності, що полягає у впровадженні органами влади системи заходів, спрямованої на внесення змін у застосуванні наявних інструментів регулювання для усунення відхилень від бажаних економічних показників (на відміну від поширеного узагальненого визначення завдань, які нехарактерні для функції регулювання) і зменшення обсягу нелегального підприємництва, уточнюючи об'єкт впливу порівняно з терміном «економіка», що доповнює сучасну економічну термінологію та поглиблює методологічні основи розуміння сутності цієї діяльності;

– науково-методичний підхід до визначення причин існування прихованого підприємництва та напрямків його легалізації, який, на відміну від існуючих, що переважно ґрунтуються на суб'єктивних судженнях, виокремлює чинники з істотним кореляційним впливом для спрямування на них відповідних результативних заходів;

– організаційну модель державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва шляхом формування спеціалізованого механізму (на відміну від практики визначення завдань органам влади без забезпечення зв'язків суб'єктів регулювання для їх виконання) як системи суб'єктів регулювання, експертів та окремого органу (відділ Мінекономрозвитку України), завданням якого є забезпечення взаємодії суб'єктів та об'єкта легалізації, збір та аналіз інформації, підготовка проектів рішень, оцінювання результативності їх впровадження, що забезпечить високу ефективність вжитого комплексу заходів.

Дістали подальшого розвитку:

– поняття «нелегальне підприємництво», що, порівняно з поширеним терміном «тіньова економіка», конкретизує відносини, окреслені поняттям (виробництво продукції суб'єктами підприємництва, на відміну від ширших –

«економіка») та визначає їх характеристику (протиправне приховування своєї діяльності, а не омонім «тіньова»), а поняття «легалізація підприємництва» чітко вказує на завдання цього процесу – стимулювання до відображення у передбаченому законодавством обліку незаборонених операцій (на відміну від «детінізація», яке не має однозначного економічного трактування);

– конкретизація змісту ознак підприємницької діяльності з метою визначення їх чутливості до впливу державного регулювання та інших чинників, що дало змогу виокремити чотири найбільш важливі – беззбитковість у довгостроковому періоді, ризикованість, самостійність, виробництво продукції). Це дало можливість визначити сутність і ступінь впливу чинників існування нелегального підприємництва відповідно до кількості ознак, «чутливих» до їх дії;

– класифікація інструментів регулювання підприємництва на ринкові і адміністративні (на відміну від складнішого та дещо суперечливого поділу на економічні, адміністративні, правові) та виділення тих, що використовуються для державного регулювання у сферах ЛВБ – «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу», «Оподаткування». Класифікація акцентує увагу на підсиленні позитивного впливу ринкового механізму визначеними інструментами державного регулювання у вказаних трьох сферах, на відміну від поширеної практики ігнорування ринкового впливу та необхідності визначення інструментів легалізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні чинників, що істотно впливають на приховане підприємництво, розробленні практичних рекомендацій щодо: формування регуляторного механізму його легалізації, визначення комплексу необхідних дієвих заходів (у сферах державного регулювання оподаткування, зовнішньої торгівлі, припинення бізнесу) та моделювання їх впливу. Це, на відміну від існуючих підходів, забезпечить ефективність та керованість процесів легалізації прихованого підприємництва, прогнозоване зниження його частки та покращення державного регулювання до показників розвинутих країн світу. Запропоновані

рекомендації можуть бути реалізовані в роботі органів законодавчої, виконавчої, судової влади та місцевого самоврядування. Використання отриманих результатів у навчальному процесі та науково-дослідній роботі дасть можливість поглибити знання студентів і наукових працівників щодо змісту підприємницької діяльності (легальної та нелегальної), механізмів державного та ринкового регулювання економіки та зокрема легалізації її прихованого сектора. Результати дисертації впроваджено в роботі комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва (довідка про впровадження № 04-30/14-790/245986 від 07.10.2015р.), Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (довідка про впровадження № 3032-06/41972-09 від 14.12.2015 р.), Львівської обласної ради (довідка про впровадження № 02-вих-240 від 12.02.2016 р.).

Основні положення дисертаційної роботи використовують у навчальному процесі Національного університету «Львівська політехніка» при викладанні дисциплін «Державне регулювання економіки», «Конкурентне право та податкове регулювання економіки», «Захист прав та інтересів осіб в господарській діяльності» (довідка про впровадження № 67-01-263 від 12.02.2016 р.)

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійно виконаних наукових досліджень автора. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані й опрацьовані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані та містяться лише ті ідеї, положення і розрахунки, які становлять особистий внесок автора. Внесок автора в колективних опублікованих працях зазначено в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження доповідались на таких всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: міжнародна науково-практична конференція «Управління людськими ресурсами: держава, регіон, підприємство» в Донецькому національному

університеті (26-27 квітня 2006 р., Донецьк); міжнародна науково-практична конференція «Проблеми і механізми відтворення ресурсного потенціалу України в контексті євроінтеграції» в НУ водного господарства та природокористування (8-9 жовтня 2004 р., Рівне), міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах міжнародної інтеграції» в Одеському економічному університеті (24-26 вересня 2008 р., Одеса); міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та реалізації конкурентної боротьби: аспекти молодіжного підприємництва» в НУ «Львівська політехніка» (17-18 вересня 2009 р., Львів); наукова конференція «Теоретичні та прикладні засади функціонування сучасної економіки» в НУ «Львівська політехніка» (14 жовтня 2010 р., Львів); II міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» в НУ «Львівська політехніка» (15-16 вересня 2011 р., Львів), V міжнародна науково-практична конференція «Проблеми і механізми відтворення ресурсного потенціалу України в контексті євроінтеграції» в НУ водного господарства та природокористування (18-19 жовтня 2012 р., Рівне), III міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» в НУ «Львівська політехніка» (19-20 вересня 2013 р., Львів); IX міжнародна науково-практична конференція «Маркетинг та логістика в системі менеджменту» в НУ «Львівська політехніка» (6-8 листопада 2014 р., Львів); конференція «Сучасні проблеми безпеки та маркетингу» (Польща, Катовіце, Вища школа маркетингового управління і іноземних мов, 28 травня 2015 р.).

Публікації. За темою дисертації загалом опубліковано 18 наукових праць, в тому числі 9 у фахових виданнях та 2 у виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз даних. Загальний обсяг публікацій становить 6,14 д.а., з них автору належить 5,12 д.а.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Поняття підприємницької діяльності

Для належного дослідження прихованого підприємництва треба визначити його об'єкт. До цього питання часто ставляться формально, змішують різні поняття або ігнорують важливі ознаки. Існування різних визначень зумовлює різне трактування сутності явища, плутанину при проведенні досліджень. Без чіткої ідентифікації об'єкта дослідження неможливо визначити причини (чинники) приховування економічної діяльності та розробити дієві заходи протидії. Діяльність у різних сферах прихованої економіки умовно можна розділити на дві основні складові: 1) виробництво і торгівлю забороненими (зброя, наркотики, проституція) чи дозволеними товарами і послугами; 2) самозабезпечення домогосподарств, продиктовану різними мотивами та інтересами. Відтак заходи протидії також повинні різнитись. Боротьба з кримінальними сферами належить до правоохоронної діяльності та є предметом дослідження юридичних наук. Діяльність домогосподарств із самозабезпечення є природним станом речей та не потребує легалізації за визначенням. Для розгляду у дисертаційному дослідженні буде виокремлено приховане підприємництво, яке продукує дозволені для «відкритого» виробництва продукції поза державним обліком та контролем. Відповідно, необхідно визначити: поняття підприємництва; чинники існування прихованого підприємництва; відповідні заходи протидії цьому явищу.

Донині точаться дискусії стосовно визначення підприємницької діяльності. Вирішення цієї проблеми має теоретичне і практичне значення. По-перше, першочерговою умовою ефективності будь-якого дослідження є

чітке виокремлення досліджуваного об'єкта за притаманними лише для нього ознаками. По-друге, невизначеність підприємницької діяльності як об'єкта державного регулювання знижує ефективність останнього: вилучає з його впливу підприємницьку діяльність, яка не відповідає визначенню у законі, або навпаки – поширює механізми державного регулювання на діяльність, яка підлягає іншим методам регулювання.

Найбільш уживане визначення підприємництва, його ознак та суб'єкта міститься у законодавстві. Одним з найперших законів, прийнятих через пів року після декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990р. був закон (ще УРСР) «Про підприємство». У статті 1 підприємство визначалось як «самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку» [55].

Прийнятий у 2003 році Господарський кодекс України [25(стаття 42) містить більш розширене поняття підприємництва - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. У статті 3 кодексу під господарською розуміється діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Суб'єктами господарювання ст. 55 ГК визначає учасників господарських відносин, які «здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством».

Ознаки підприємництва визначалися у численних працях українських і зарубіжних вчених, перелічених у таблиці 1.1. Зарубіжні переважно намагаються виокремити «головну» ознаку, яка його характеризує: ризик,

поєднання факторів виробництва для виробництва продукції, новаторство, відокремлене майно.

Таблиця 1.1

Класифікація ознак підприємницької діяльності

Групи джерел	Ознаки підприємницької діяльності												
	Отримання прибутку	Підприємницький ризик	Самостійність	Особиста участь в обороті	Особиста відповідальність	Новаторство, ініціатива	Систематичність	Поєднання факторів	для виробництва продукції	Державна реєстрація	Фізична	Юридична	Професійність
Річард Кантільон [146]	+	+											
Адам Сміт [9]	+	+	+										
Жан Батист Сей [130, с.7]	+	+				+		+					
Іозеф Шумпетер [69]	+					+		+			+		
А.Маршал [80, с.274]	+	+						+					
Альберт Шапіро [89]		+			+	+							
Г.Л.Багієв [5, с.9]	+	+				+		+					
Економічна енциклопедія [58]	+	+	+		+		+		+		+	+	
І.Р. Михасюк [87, с. 281]		+	+			+	+		+		+	+	
Великий Енциклопедичний словник [12]	+	+	+		+	+					+	+	
Фінансово-економічний словник [51]	+	+	+			+	+		+				
Господарський кодекс України (ст.ст. 3, 42, 55) [25]	+	+	+		+	+	+		+	+	+	+	
Господарський кодекс РФ [26]	+	+	+				+		+	+			
Господарський кодекс РБ [27]	+	+	+	+			+		+		+	+	
В.В. Лаптев [109, с. 21]	+	+	+		+				+	+			
Н. И. Косякова [110, с. 23]	+	+	+		+	+			+	+			+
І.В. Ершова [46]			+		+					+			
В.Н.Паращенко [96, с.142]	+	+	+	+		+							
О.М. Олейник [94]	+	+	+				+		+				+
С.Є.Жилинський [49, с. 70]	+	+	+				+		+	+	+	+	
С.Дзюбик, О. Ривак [42, с.266]	+	+	+			+	+		+				
В. Мединський Л.Шаршукова [82, с.8]	+					+					+		
В.Ф. Попондопуло [102, с.19]	+	+	+				+			+			
Н.О. Саніахметова [128, с.23]	+	+	+		+	+	+		+		+		
Частота згадувань абсолютна	21	21	17	10	13	11	16	07	9	06	02		
відносна (%)	88	88	72	44	56	44	64	28	40	28	8		

Примітка. Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури

В українській, російській, білоруській літературі науковці ставлять перед собою мету чітко визначити підприємницьку діяльність через певну кількість притаманних їй ознак. Імовірно, це пов'язане із специфікою державного регулювання економіки, яке передбачає обов'язкову державну реєстрацію та окремий дозвільний, податковий, тарифний та інші регуляторні режими підприємництва. Часто цитується або передається загальний зміст поняття підприємництва і, відповідно, його відмінних ознак. Зазначені ознаки лягли в основу законодавчого визначення підприємницької діяльності. Автори у своїх працях намагаються обґрунтувати таке визначення, яке дасть можливість точно ідентифікувати підприємця у відносинах з державою та одночасно дозволить повністю розкрити економічний зміст підприємництва.

Внаслідок цього формулюються визначення, які піддаються критиці за невідповідність економічному змісту явища, або неможливість чітко ідентифікувати конкретного підприємця як особу, на яку спрямоване державне управління. В дослідженій літературі виявлено значну кількість ознак підприємництва. Серед них є багато подібних за змістом або таких, що співвідносяться як загальне та часткове:

- 1) особиста участь в господарському обороті включає в себе особисту майнову відповідальність;
- 2) новаторство – поняття, близьке до ініціативності;
- 3) поєднання факторів виробництва та надання послуг, виконання робіт, виробництва продукції, які спрямовані на споживачів, є невід'ємними складовими одного процесу – виробництва;
- 4) відокремлене майно – ознака самостійності;
- 5) господарська компетенція – складова правоздатності підприємця.

Як видно з таблиці 1.1., 13 ознак підприємництва, запропонованих науковцями та законодавцями, можна поділити на дві умовні групи за частотою згадувань:

- 1) визначені більшістю авторів (56 - 88%) – «отримання прибутку», «підприємницький ризик», «самостійність», «новаторство» та

«ініціативність», «поєднання факторів виробництва» або «виробництво продукції»;

2) підтримані меншістю авторів (8-44%): «особиста участь у господарському обороті» та «особиста майнова відповідальність», «систематичність», «державна реєстрація», «статус підприємця (фізична чи юридична особа)», «професійність».

Загалом, з наведеної вище таблиці видно, що є значні розбіжності у визначення сукупності ознак підприємництва, що зумовлює необхідність додаткового «поіменного» аналізу.

Отримання прибутку. У законодавчих визначеннях підприємництва міститься ознака мети діяльності - «отримання прибутку». Разом з цим, у Господарському кодексі порівняно з законом «Про підприємництво» до мети додається «досягнення економічних і соціальних результатів». На соціальних цілях, поряд з економічними, наголошується у дефініціях підприємництва в зарубіжних виданнях – зокрема у французькій енциклопедії управління: «... добровільна і організована діяльність для досягнення економічної чи соціальної цілі» [193,с.129]. За офіційною статистикою [135], в Україні майже половина суб'єктів підприємництва не мають прибутків, сумарні операційні витрати малих підприємств перевищують вартість виробленої продукції і загалом їхня діяльність є збитковою. Більше того, не всі суб'єкти підприємництва діють «з метою отримання прибутку». Як зазначено в Господарському кодексі України, на думку багатьох вчених-економістів, за соціологічними дослідженнями [50] і статутними документами значна кількість суб'єктів підприємництва ставлять перед собою мету досягнення іншого соціально-економічного ефекту:

- незалежність, що характерно для дрібних, індивідуальних підприємців (юристи, лікарі, репетитори, особисті селянські господарства тощо);

- суспільне визнання, самореалізація, забезпечення науково-технічного прогресу (наукова, творча та інша діяльність);

- надання певних суспільно-необхідних послуг (приватні навчальні чи медичні заклади);
- заняття улюбленою працею, дозвілля.

Лише частина підприємців ставить перед собою мету власне отримання прибутку як спортивне змагання – у кого більше. Разом з тим, фактор прибутку є ключовим у законодавчому визначенні межі підприємництва: всі організації формально поділяються на «прибуткові» і «неприбуткові». Відтак, діяльність всіх суб'єктів господарювання, за винятком «безприбуткових», вважається підприємницькою. Також важко заперечити той факт, що в ринковій економіці економічне зростання неможливе без підприємницьких прибутків. Якщо підприємець не отримує прибуток хоча б у довгостроковому періоді, він банкрутує і припиняє свою діяльність. Економіка, підприємницька система якої в довгостроковому періоді не отримує сумарного прибутку, руйнується. Можна стверджувати, що підприємець розраховує отримувати прибуток як засіб досягнення своєї мети. Отже, ознакою підприємницької діяльності є не факт чи мета отримання прибутку, а умова здійснення беззбиткової діяльності – покриття витрат у довгостроковому періоді.

Підприємницький ризик притаманний будь-якій підприємницькій діяльності, оскільки внаслідок зміни ринкової ситуації, прорахунків та помилок підприємця, випадкових, непередбачуваних обставин, бізнес може виявитись збитковим або не забезпечуватиме нормального прибутку, який спонукатиме підприємця продовжувати діяльність. Ризики істотно різняться залежно від сфери та організаційно-правової форми підприємництва.

Самостійність поділяють на майнову та господарську. Майнова – наявність відокремленого майна, за допомогою якого здійснюється діяльність. При цьому, майно не обов'язково повинно належати підприємцю на правах власності. Підприємець може користуватись майном на підставі оренди (ст. 759 ЦКУ), управління майном (ст.1029 ЦКУ), довірчого управління (ЗУ «Про довірчі товариства»), контракту (керівник від імені підприємства розпоряджається його майном). Господарська самостійність – можливість

підприємця самостійно приймати рішення щодо своєї діяльності. Звісно, самостійність кожного підприємця обмежена:

- майнова – наявністю вільних ресурсів та їх ціною;
- господарська – системою адміністративного регулювання економіки.

Самостійний суб'єкт може вільно розпоряджатися своїми ресурсами. Слово «вільно» означає можливість впливати на всі чинники формування чистого прибутку, (ціна продукції, собівартість продукції, кількість реалізованої продукції, обов'язкові платежі, сплачені суб'єктом підприємництва).

Тобто діяльність є підприємницькою, якщо її суб'єкт може: а) визначати ціну на свої товари; б) вибирати альтернативні джерела ресурсів і методи їх трансформації в товари; в) визначати асортимент товарів; г) обирати і мати доступ до ринків засобів виробництва та реалізації своїх товарів.

Натомість, у господарській практиці застосовується цілий ряд обмежень стосовно названих показників: адміністративне обмеження цін, ліцензування ряду видів діяльності, квотування обсягів реалізації продукції і споживання природних ресурсів тощо. За таких умов діяльність не можна вважати чисто підприємницькою. Наприклад, якщо пасажирські автоперевезення за фіксованими цінами і маршрутами вважати підприємництвом, то дуже обмеженим, дозованим, оскільки перевізник може проявити свою підприємливість стосовно лише одного чинника прибутків – собівартості послуг. У випадку ж із монополіями (енергетика, комунальні послуги тощо) держава може встановлювати порядок закупівлі сировини, визначення тарифів, надання послуг, що зводить самостійність підприємця до мінімуму. Але, навіть у найбільш обмежених умовах підприємець самостійно приймає рішення: щонайменше – чи здійснювати йому бізнес у конкретних умовах регулювання. Саме через обмеження самостійності значна частина підприємництва здійснюється нелегально. Регуляторна політика повинна забезпечувати максимальну самостійність підприємця. Чутливість підприємців до таких обмежень свідчить про те, що самостійність є

безумовною ознакою підприємництва. Отже, самостійність є ознакою підприємництва, хоча і значно обмеженою наявністю ресурсів та державним регулюванням.

Характеристики *особистої участі* в господарському обороті та *особистої майнової відповідальності* за зобов'язаннями використовують як дві окремі ознаки підприємництва. Хоча, участь у господарському обороті означає набуття прав та обов'язків за правочинами. Частиною, елементом цих обов'язків є майнова відповідальність. Тобто розділяти ці дві ознаки недоцільно. Питання особистої участі в обороті та відповідальності можна розділити на два способи ведення підприємцем діяльності:

- особисто – як приватний підприємець;
- опосередковано – через юридичну особу.

Безумовно, підприємець може особисто брати участь в обороті, набувати прав та обов'язків, відповідати за своїми зобов'язаннями. Однак, на думку автора, відносити це до ознак підприємництва недоцільно. Принцип особистого виконання зобов'язань та особистої відповідальності за їх невиконання обов'язковий при виконанні всіх зобов'язань всіма можливими суб'єктами – юридичними та фізичними особами, незалежно від того, є вони підприємцями чи ні. Так, згідно з статтею 527 Цивільного кодексу України (ЦКУ) [154], боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто. Статтею 623 ЦКУ передбачено, що боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторів завдані цим збитки. Разом з цим, законодавство України не встановлює якогось особливого порядку особистої відповідальності підприємців.

У випадку здійснення підприємницької діяльності шляхом створення юридичної особи, на неї переноситься відповідальність за зобов'язаннями підприємця. Саме перенесення, звільнення себе від відповідальності було і є однією з вагомих підстав створення такої юридичної конструкції як юридична особа. В законодавстві України та інших держав світу закріплено загальний принцип відповідальності: юридична особа та її засновник не несуть

відповідальності за зобов'язаннями один одного. На сьогодні практично весь великий та значна частина середнього бізнесу ведеться саме через створення юридичних осіб. Наприклад, в Україні у 2013 році обсяг реалізованої продукції підприємствами становив 93%, і лише 6% – підприємцями – фізичними особами [135]. Отже, особиста відповідальність підприємця в Україні застосовується лише в 6% операцій з реалізації товарів.

Ініціативність часто використовують як окрему від *новаторства* ознаку. Хоча, згідно з Великим тлумачним словником української мови [16], ініціатива – це перший крок у справі, здатність висувати нові ідеї, а новаторство – це все нове, прогресивне, що запроваджується у певній галузі. Це близькі за значенням слова, які не можуть вживатись для позначення різних ознак підприємництва. Новаторство часто відносять до обов'язкових ознак підприємництва, вважаючи, що внаслідок цієї ознаки з'являються нові продукти та підходи до ведення бізнесу. Наслідком інновації, особливо в сфері технологій, може бути надзвичайно висока рентабельність бізнесу. Однак, є багато інновацій, які принесли збитки і не були втілені в життя. До того ж, майже у всіх сферах бізнесу можлива діяльність без новаторства – з використанням випробуваних, стандартних підходів до бізнесу, технологій, брендів. Яскравими прикладами цього є франчайзинг, мережевий бізнес (торгівля, готелі, громадське харчування). На думку дисертанта, новаторство чи ініціативність не є обов'язковою ознакою підприємництва.

Дуже поширеною в працях науковців та законодавстві є ознака *систематичності*, або систематичності отримання прибутку. Відомий вчений у галузі підприємницького права Н.О. Саніахметова розшифровує систематичність як регулярність, професійність і постійність [128, с. 14]. Слово «регулярність» є, по-перше, настільки ж нечіткою характеристикою, як і систематичність; по-друге, можна довести за допомогою статистичних даних нерегулярність і несистематичність підприємництва, що зумовлено неперервними кон'юнктурними змінами на ринку товарів і послуг. Згідно з Великим тлумачним словником [16], «систематичний» – це побудований за

певним принципом, планомірний, постійний та регулярний. У тлумачному словнику В. Даля «систематичність» визначається як впорядковане, послідовне, поступове [34]. О. М. Олейник ознакою систематичності вважає наявність певної властивості, що поєднує всі дії підприємця в одне ціле [94]. Часто ознаку систематичності (знову ж таки для встановлення належності конкретної діяльності до підприємницької) зводять до кількості повторень певних подій (продажів, виробничих циклів, отримання прибутку) на рік. Такий спрощений підхід не відображає змісту поняття, є занадто формалізованим та не дає можливості обґрунтувати кількість повторень, за яких діяльність «стане» підприємницькою. Про це пише О. М. Олейник та інші автори, які вважають систематичність ознакою підприємництва. Однак, залишається питання розмежування повторення дій та системи. З наведених джерел можна вибрати ознаки системності, які можна застосувати до аналізу підприємництва:

- 1) побудований за певним принципом;
- 2) планомірний, впорядкований, постійний та регулярний.

Щодо першої ознаки можна вважати, що підприємництво побудоване на принципах, якими і є його ознаки. Найбільше зауважень викликає друга група ознак. Є значна кількість видів підприємницької діяльності, яка здійснюється з невизначеною періодичністю, інтервалом більше року, виходячи з певної ринкової ситуації чи специфіки бізнесу (великі виробничі цикли, нерегулярний попит), що унеможлиблює чітке планування та впорядкування, зводячи його до гіпотетичних передбачень. До таких сфер можна віднести:

- важке машинобудування – космічне, авіа-, суднобудування, енергетичне обладнання;
- будівництво – складні промислові об'єкти, транспортна інфраструктура;
- предмети розкоші – ексклюзивні авто, ювелірні вироби, предмети мистецтва;
- медичні, юридичні та інші послуги.

Для прикладу: за даними Національного космічного агентства України, за 10 років роботи підприємств аерокосмічної галузі України кількість запусків ракет на рік коливалась від 12 до 2 залежно від значної кількості важко передбачуваних чинників. Отже, їхню діяльність важко визнати планомірною, впорядкованою, постійною та регулярною, а відтак систематичною. Більше того, є значна кількість осіб, які займаються підприємництвом як додатковим (часто випадковим) видом діяльності. Так, за соціопитуванням [50], 31% підприємців у сфері аграрного туризму займаються ним на дозвіллі, як хобі. Значна кількість непідприємницьких за своєю основною діяльністю організацій можуть також додатково (нерегулярно) займатись підприємництвом, що передбачено в Господарському кодексі України та у податковому законодавстві. Отже, «систематичність» доцільно виключити як ознаку підприємницької діяльності.

Державна реєстрація. Якщо порівняти діяльність двох підприємців, які продають на продуктовому ринку харчові продукти, їхня діяльність за змістом буде ідентичною: обидва закупають товар за гуртовими цінами та перепродають його за роздрібними, отримуючи прибуток на різниці. Якщо ж один з них скасує свою державну реєстрацію, це не вплине на зміст його підприємницької діяльності. Вона за змістом залишиться такою ж, як і в підприємця, що залишився зареєстрованим. У нелегальній економіці працює величезна кількість підприємців без державної реєстрації і нема підстав не відносити їхню діяльність до підприємницької. З іншого боку, законодавство України та багатьох інших держав передбачає постійний державний контроль за діяльністю (в першу чергу, за доходами) підприємців. Для цього передбачено обов'язкову державну реєстрацію підприємницької діяльності. Незареєстрована визнається незаконною, що передбачає притягнення до відповідальності. У такій системі вся підприємницька діяльність поділяється на законну та незаконну за ознакою наявності державної реєстрації. Контроль та притягнення до відповідальності є елементом боротьби держави з прихованим, нелегальним сектором економіки. Внаслідок цього, існує потреба

законодавчого визначення чіткої та однозначно ідентифікуючої ознаки підприємництва як «державна реєстрація». Вона безспірно визначає момент початку та закінчення, види та місце здійснення підприємництва.

Таким чином, виникає парадоксальна ситуація, за якої обов'язковою ознакою підприємництва повинна бути «державна реєстрація», яка, за економічним змістом, не є ознакою підприємницької діяльності. Ця суперечливість викликає проблеми у сфері регулювання економіки, діяльності окремих категорій підприємців, збільшення обсягів нелегального підприємництва. Існує величезна кількість осіб, які фактично займаються дрібним підприємництвом, але організаційно не можуть бути зареєстрованими. Зокрема, за статистикою України [136], частка виробництва сільськогосподарської продукції господарствами населення (незареєстрованими підприємцями) становить близько 42%. При цьому, частка сільського населення становить 31%. Очевидним є значний надлишок сільгосппродукції у домогосподарствах, який реалізований іншим споживачам. Внаслідок відсутності належного регулювання та обліку цієї діяльності, реальні цифри з врахуванням додаткових, необлікованих обсягів можуть бути значно вищими. Існує значна кількість людей, які ведуть дрібний бізнес у інших сферах економіки (адвокатська та нотаріальна діяльність, ремонтні роботи, роздрібна торгівля на ринках, догляд за людьми, прибирання тощо). Також важко або неможливо відмежувати від підприємницьких операцій придбання фізичними особами акцій, паїв, цінних паперів, вклади в банк, передача майна в управління, які можуть використовуватись як спосіб заощадження, що одночасно приносить дохід. Більша частина таких осіб не зареєстрована підприємцями через відсутність особистих знань та грошових коштів для найму бухгалтерського персоналу. З іншого боку, навіть якщо всі вони зареєструються підприємцями, держава організаційно не зможе налагодити ефективний контроль за діяльністю такої великої кількості осіб. При цьому, згідно з Податковим кодексом України, підприємницькі доходи фізичних осіб оподатковуються за тією ж ставкою і системою, що і

непідприємницькі (крім випадку переходу на спрощену систему оподаткування). Незрозуміло, для чого примушувати проходити державну реєстрацію та обліковувати підприємницьку діяльність окремо від іншої, якщо податок сплачується той самий.

Отже, можна зробити висновок, що запровадження обов'язкової державної реєстрації як ознаки підприємницької діяльності не відповідає її суті та зумовлює зростання частки нелегального підприємництва. Виходом із ситуації може бути лише виключення цього критерію та, відповідно, обов'язку державної реєстрації підприємництва. Тим більше, що ст. 42 Конституції України встановлює свободу підприємницької діяльності, яка значно обмежена обов'язком її реєстрації. Державна реєстрація повинна здійснюватися лише за бажанням підприємця для отримання пільг та додаткових можливостей. В іншому випадку підприємницькі доходи повинні оподатковуватись разом з іншими в процесі декларування та сплати податку з доходів фізичних осіб. Така практика склалась у багатьох країнах. Зокрема у Грузії законом «Про підприємців» запроваджено обов'язкову реєстрацію фізичних осіб підприємців лише за умови наявності більше 5 найманих працівників, що не є членами його сім'ї. [54]. Обов'язковій реєстрації підлягають лише юридичні особи. З вищенаведеного можна зробити висновок, що державна реєстрація не може бути ознакою підприємництва.

Поєднання факторів виробництва вважають ознакою підприємництва Ж. Сей, А. Маршал, Й. Шумпетер та ряд інших науковців. Будь-яка підприємницька діяльність ґрунтується на виробництві товарів, робіт, послуг, що вимагає залучення факторів виробництва. В економічній науці існує усталена думка, що підприємницькі здібності є четвертим фактором виробництва, який дозволяє поєднувати три попередні. У легальній і нелегальній економіці для організації підприємницької діяльності також необхідно поєднати ці фактори. У сучасних джерелах ознакою підприємництва називають надання послуг, виконання робіт, виробництво продукції, надання прав користування майном, залишаючи поза увагою ознаку

поєднання факторів виробництва. Це хибний шлях, оскільки товари, роботи, послуги є результатом, а змістом підприємництва є саме поєднання факторів виробництва. Остання ознака дозволяє відокремити підприємництво від іншої нелегальної діяльності. Для прикладу: хабарника легко відокремити від підприємця за змістовною ознакою – він не залучає землю та капітал. Однак, отримавши хабар, особа надає у відповідь якесь благо, що можна вважати послугою. Разом з тим, справедливо, що продуктом будь-якої підприємницької діяльності є товари, роботи, послуги. В інших, непідприємницьких секторах економіки можуть поєднуватись земля, праця, капітал, але без виробництва товарів, робіт, послуг. Недоцільно розділяти на дві ознаки зміст та результат одного процесу. Безумовно, поєднуючи фактори виробництва, підприємець виготовляє продукцію для споживачів, на яких завжди спрямована його діяльність. Отже, ознакою підприємництва є поєднання факторів виробництва для здійснення виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг. У Системі національних рахунків 2008 року (СНР) результатами виробництва є «продукція - товари і послуги, які являються результатом виробництва» [131, с.106]. Послуги («результат виробничої діяльності, яка змінює стан споживчих одиниць або сприяє обміну») за своїм змістом включають діяльність, яку в Україні прийнято зараховувати до «робіт». Тому надалі замість поширеного в Україні словосполучення «товари, роботи, послуги» вживається термін «продукція».

Підприємцем є *фізична особа* – громадянин України, або іноземець, які мають необхідні права (право та дієздатність). Згідно з ст. 32 ЦКУ, особи в чотирнадцять років набувають неповну цивільну дієздатність, яка дозволяє самостійно розпоряджатися своїми доходами, бути учасником юридичних осіб, вчиняти інші правочини за згодою батьків. Як бачимо, такі особи вже можуть здійснювати підприємницьку діяльність.

Щодо такого суб'єкта підприємництва, як *юридична особа*, у наукових працях та в законодавстві є два підходи:

- перший – юридичні особи є суб'єктами підприємництва;

– другий – суб'єктами підприємництва є лише фізичні особи, які здійснюють свою діяльність через створену ними юридичну особу.

Обидва твердження є вірні, однак відображають різні підходи до підприємницької діяльності: юридичний – формальний, та економічний – змістовний. Відповідно до ст. 91 ЦКУ, юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну право - дієздатність), як і фізична особа. Вона вступає у підприємницькі відносини від свого імені, набуває у власність та користування майно, виконує роботи, надає послуги, виробляє товари, отримує прибуток або збитки. Таким чином, юридична особа юридично є суб'єктом підприємництва, оскільки має всі його зовнішні (формальні) ознаки. Разом з цим, юридична особа в теорії права вважається юридичною фікцією – «засіб юридичної техніки, за допомогою якого конструюється явно не існуюче положення (відношення або стан), що визнається існуючим» [24, с. 277-278]. Очевидно, що неіснуюча в матеріальному світі «юридична конструкція» не може бути суб'єктом, який: самостійно, особисто приймає рішення (щодо виробництва певної продукції, ведення бізнесу в «тіні» чи «відкрито»), визначає для себе бажані результати (прибуток, незалежність, визнання), характеризується такими особистими якостями як підприємницькі здібності, професіоналізм (знання та досвід). Юридична особа є лише правовою конструкцією, фікцією, яка вигадана законодавцем для зручності здійснення підприємцями – фізичними особами своєї діяльності. З економічної, змістовної точки зору, юридична особа – це форма здійснення підприємницької діяльності фізичними особами, яка дозволяє об'єднати майно та зусилля багатьох осіб, перенести відповідальність та звести ризик втрати майна до розміру внесків у статутний капітал юридичної особи.

Надзвичайно важливою змістовною функцією підприємництва є прийняття підприємницьких рішень – вибір виду діяльності, виробничих ресурсів, ринків та стратегії збуту, які дозволять задовольнити попит споживачів та отримати прибуток. Ці рішення здатні приймати лише фізичні

особи, які мають підприємницькі здібності. Оскільки юридична особа такого рішення прийняти не може, вона не є підприємцем. Непростим питанням є визначення підприємців-фізичних осіб, які приймають такі рішення, здійснюючи свою діяльність через юридичну особу. Виходячи з вищенаведених законодавчих та наукових визначень, такими є учасники юридичних осіб (акціонери, члени господарських товариств, засновники приватного підприємства). На сьогоднішній день у світі існує величезна кількість підприємств, які не мають засновників-підприємців, що приймають підприємницькі рішення. Серед приватних засновників підприємств багато фізичних та юридичних осіб, які мають на меті не управління, а отримання прибутку від володіння часткою у формі дивідендів та зростання її вартості. До таких належать інвестиційні компанії та торговці цінними паперами, трастові та пенсійні фонди, банки. Подібною є ситуація і в державних та комунальних підприємствах, що створені, в першу чергу, для надання суспільних послуг, розвитку стратегічних галузей економіки. На цьому і сконцентрована основна увага засновника – того чи іншого органу влади, а точніше чиновника, який його представляє і за визначенням не є підприємцем. Але, на таких підприємствах повинні прийматись підприємницькі рішення, які забезпечать прибуткову діяльність та виконання своїх статутних завдань. Такою особою є директор підприємства, який фактично перетворюється на підприємця. У цих випадках встановлюється форма оплати праці, що передбачає участь у прибутках компанії. Керівник отримує в самостійне управління майно підприємства, яке використовує для забезпечення прибутків (підприємства, а відповідно, і своїх) відповідно до прийнятих ним підприємницьких рішень. Підприємницький ризик у такому випадку полягає у можливості не отримати винагороду у формі частини прибутку компанії. Крім цього, згідно з статтею 130 Кодексу законів про працю [65], працівники, в тому числі керівники, несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству. Майнова відповідальність керівника може прописуватись у контракті. Також, згідно з ст.ст. 22, 1166 ЦКУ [154], особа, у

нашому випадку – керівник, що завдав збитків майну юридичної особи, повинен їх відшкодувати. Збитками є як втрати майна, так і неотримані внаслідок дій керівника доходи. Отже, суб'єктом підприємництва за змістом є фізична особа, яка приймає підприємницькі рішення.

Здійснення на професійній основі. *Професійність* (від лат. *Professio* – офіційно зазначене заняття, спеціальність) – рід трудової діяльності, що вимагає певних знань, трудових навичок і є джерелом існування [83] Ця ознака досить рідко називається науковцями під час аналізу змісту підприємництва.

На нашу думку, вона є суттєвою і може використовуватись замість ознаки «систематичність». Н.О. Саніахметова розглядає професійність як ознаку систематичності. Підприємець може вирішити здійснювати свій бізнес у певній сфері діяльності для отримання доходів (основних чи додаткових), попередньо вивчивши її та дійшовши висновку про її прибутковість. Надалі, для максимізації прибутків необхідно удосконалювати свою справу, що неможливо без покращення власних знань та навичок. Починаючи та здійснюючи підприємництво, особа веде професійну діяльність. Є види бізнесу, для ведення якого володіння певною професією є обов'язковою. Бізнес, який здійснюється непрофесійно, в довгостроковому періоді приречений на зникнення.

Отже, професіоналізм є невід'ємною ознакою підприємництва. При цьому, «професіоналізм» дозволяє підкреслити, що особа займається своєю справою невипадково – в силу певної об'єктивної життєвої обставини, а свідомо, обравши її як основний (систематично) чи додатковий (періодично – несистемно) фах. Для прикладу, лікар, що має приватну практику і постійно не лікує пацієнтів, безумовно втратить свою кваліфікацію, відтак клієнтів та прибутки.

На відміну від «систематичності», професійною є і діяльність, яка здійснюється нерегулярно, несистематично, виходячи з певної ринкової ситуації чи специфіки бізнесу. Так, згадувана вище «несистематична»

діяльність підприємств, об'єднаних національним космічним агентством, є високопрофесійною.

Підсумовуючи вищенаведене, можна виділити дві групи ознак підприємницької діяльності. Економіко-організаційні ознаки:

- 1) беззбитковість у довгостроковому періоді;
- 2) підприємницький ризик;
- 3) відносна господарська та майнова самостійність, обмежена потребою ресурсів та державним регулюванням;
- 4) поєднання факторів виробництва для виробництва продукції.

Зазначені ознаки піддаються впливу зовнішнього середовища, в тому числі державного регулювання, та є чутливими до нього.

Особистісні ознаки:

- 1) суб'єкт підприємництва – фізична особа, яка діє особисто, або через створену нею юридичну особу;
- 2) здійснення на професійній основі.

Такі ознаки характеризують особисті психологічно-інтелектуальні якості підприємця та не залежать від регуляторного впливу.

Отже, можна дати наступне визначення підприємництва – це професійна, самостійна (але обмежена чинниками бізнес-середовища) ризикована діяльність фізичних осіб (особиста, або через створену юридичну особу), які поєднують фактори виробництва для виробництва продукції за умови беззбитковості у довгостроковому періоді.

Дослідження проблем визначення ознак підприємництва опубліковане автором у статті «Критерії ідентифікації підприємництва» (Гуменюк В.В. // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. Економіка. – Рівне, 2004. – Вип. 2 (26). – Ч.1. – С.16-21.).

1.2. Засади визначення змісту та обсягів прихованого підприємництва

У науковій літературі та офіційних документах органів державної влади застосовується різна термінологія для визначення поняття економіки, що приховується від державного обліку: «нелегальна», «нелегітимна», «тіньова», «неформальна», «така, що не спостерігається». При цьому дуже рідко зустрічаються дефініції вказаних понять, не приділяється достатньої уваги визначенню об'єкта впливу: часто змішуються поняття підприємництва, економіки, домогосподарств, корупційного чи кримінального доходу. Зокрема в методиці розрахунку обсягів тіньової економіки Міністерства економіки використовується поняття "тіньова економіка". Однак замість дефініції визначається лише структурні елементи цього явища:

- 1) «незаконне виробництво, до якого належать:
 - виробництво продукції, збут та розповсюдження якої заборонено законом;
 - відсутність дозволу на здійснення певного виду діяльності;
- 2) приховане виробництво, складовими якого є легальні види діяльності, але приховані від державних органів контролю з метою:
 - уникнення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);
 - недотримання певних норм: рівня середньої зарплати, тривалості робочого часу, правил техніки безпеки на робочому місці тощо;
 - уникнення статистичної звітності та статистичного анкетування» [84].

Для узагальнення та зручності опису наявної термінології в дисертації вживатиметься поняття «прихованої» економіки чи підприємництва. Така ознака є спільною для всіх використовуваних понять і вказує на те, що частина економічної діяльності не відображається в бухгалтерській, статистичній, податковій, діловій документації. Це не дозволяє іншим особам (в першу чергу органам влади) отримувати інформацію про обсяги та характер таких

економічних операцій. Для точного визначення предмету дослідження необхідно запропонувати спеціальний термін.

На основі міжнародних стандартів Системи національних рахунків, Державний комітет статистики України розробив методологічні положення «Обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається». Як видно з його назви, у галузі статистики використовується поняття «економіка, яка безпосередньо не спостерігається», що поділяється на «тіньову», «неформальну» і «протизаконну» економіку [85].

У п. 1.2 положення наводиться визначення вказаних понять.

– «Тіньова економіка» - «діяльність, прихована від органів державної влади з метою ухилення від сплати податків, внесків на соціальне забезпечення, від додержання стандартів з мінімального розміру заробітної плати, максимальної тривалості робочого дня, стандартів безпеки та санітарних норм, від окремих адміністративних процедур, таких як заповнення статистичної звітності й інших адміністративних форм».

– «Неформальний сектор» - складається з осіб, які здійснюють виробництво продукції переважно для самозабезпечення та самозайнятості.

– «Протизаконне виробництво» включає в себе:

«1) заборонене виробництво продукції, продаж і володіння якою заборонено законом;

2) види виробничої діяльності, які звичайно є дозволеними, але стають незаконними, якщо здійснюються виробниками, що не мають на це дозволів» [85].

Для узагальнення світового досвіду, роз'яснення положень системи національних рахунків щодо статистичного вимірювання прихованого сектора економіки міжнародні організації (Організація економічного співробітництва та розвитку, Міжнародний валютний фонд, Міжнародна організація праці, Міждержавний статистичний комітет СНД) підготували «Керівництво виміру економіки, яка безпосередньо не спостерігається» [67]. Це керівництво рекомендується використовувати для статистичних досліджень в оновленій

міжнародній системі національних рахунків 2008 [131]. У пункті 1.8 Керівництва терміни конкретизується, оскільки замість поняття «економіка» вживається «виробництво»:

– «тіньове виробництво, яке визначається як ті види діяльності, які є виробничими і законними, але навмисно приховуються від органів державної влади з метою ухилення від сплати податків або слідування законодавчим нормам;

– незаконне виробництво, яке визначається як ті види виробничої діяльності, в процесі яких виробляється продукція, заборонена законом, або які є незаконними, якщо вони здійснюються виробниками без отримання відповідного дозволу;

– виробництво неформального сектора, яке визначається як види виробничої діяльності, здійснювані тими некорпоративними підприємствами в секторі домашніх господарств, які не зареєстровані та / або розмір яких за кількістю зайнятих менше певного порогового значення, і які мають якість ринкове виробництво;

– виробництво домашніх господарств для власного кінцевого використання, яке визначається як ті види виробничої діяльності, в результаті яких домашні господарства споживають або капіталізують вироблені ними ж товари і послуги» [67].

Питанням тіньової економіки також присвячені наукові праці Бекряшева А.К. і Белозерова И.П. [8], Варналія З.С. [17, 18], Де Сото Є. [45], Тищук Т. А. [145]., Мазур І.І. [77], Мандибури В.О. [79], Флейчук М.І. [153]; Ходжяян А.О. [152], Кіржецький, Ю.І. [62]. Методики вимірювання її обсягу сформовані авторськими колективами під керівництвом Колледжа М. [67] (для ООН та СНД), Шнайдера Ф. [184] (використовується Всесвітнім банком), а також Блумом А. М. і Шрестою М.Л. [10] (для МВФ); аналітичні звіти і програмні документи президента, уряду, Ради національної безпеки та оборони, Мінекономрозвитку України (МЕРТ). У вказаних працях використовуються

різні дефініції та структура прихованої економіки, причини її поширення, пропонуються заходи протидії (табл. 1.2).

Через відсутність чіткого поняття прихованого підприємництва ускладнюється застосування єдиного системного підходу до дослідження та зменшення його обсягів. Необхідно досягти термінологічної визначеності щодо об'єкта дослідження, визначити істотні причини – чинники його існування та відповідні заходи легалізації, напрацювати методику оцінки їх дієвості.

Найперше необхідно визначитись з термінами «легалізація», «легітимація», «детінізація» чи інше. При цьому, термін «детінізація» вживається разом із поняттям «тіньова економіка» як заходи із зменшення обсягів останньої. Досліджувані дефініції є похідними: «легалізація» – від «легальна», «нелегальна» економіка, «легітимація» – «легітимна», «нелегітимна» економіка, «детінізації» від «тіньова», «нетіньова» економіка.

Таблиця 1.2

Визначення поняття та ознак прихованої економіки

Поняття	Ознаки			Джерела	
	Самозайняті	Дозволене	Заборонене	Кількість	Назва
1	2	3	4	5	6
Поза статистичним обстеженням				1	Робочий документ МВФ [10]
Внутрішня економіка				1	Д. Макаров [78]
Паралельна економіка				1	Д. Енст [162,с.2]
Іллегальний сектор	+	+		1	М. Флейчук [153]
Незарєстрована економічна діяльність		+		1	Мінекономіки [84]
Незаконне виробництво			2	2	СНР2008 [131], ОЕСР, МОП, СК СНД, МВФ [67], Держстат [85], О. Сурінов [140]
Економіка, яка не спостерігається	3+1*	4	4	5	Держстат [85], А.Прохоров [113], СНР1993 [188], СНР2008 [131], Вимір неспостережуваної економіки: керівництво [67]

Таблиця 1.2
Продовження

1	2	3	4	5	6
Неформальний сектор (економіка), (виробництво)	5+5*	7	4	9	О. Сурінов [140], СНР2008 [131], ОЕСР, МОП, СК СНД, МВФ [67], Держстат [85], Мінекономіки [84], Н. Мушинська [91], Дж. Гершуні [23], С. Барсукова [7], Ренуйем [7], Ф. Матгер [7], Дж. Томас [7]
Тіньова економіка (виробництво)	14+1* *	18	14	24	СНР 2008 [131], ОЕСР, МОП, СК СНД, МВФ [67], О. Сурінов[140], С. Барсукова[7], З. Варналій [17, 18]; В. Мунтіян[90]; Мінекономіки[84]; Держстат[85]; Ф Шнайдер[187], І. Мазур, [77]. Е Фейг[176], В. Мандибура[79], О. Ярова[164], С. Рибчак[116]; Н. Серафимов[129]; Н. Черемисина[157], П. Данько[38], Н. Мушинська[91], В. Ортинський[95], О. Черевко[155], С. Квасов [60]; Лі Д.А. [76], С. Ечмаков[47], А. Бекряшев, І. Белозеров[8], Б. Даллаго[165]
Разом	23+7* *	31	24	43	

Примітки:

- 1) * лише самозабезпечення
- 2) Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури

Наведені означення є близькими за значенням, ними позначають ті самі, різні або дещо відмінні явища. Переважно дефініції будуються на виділенні змістовних ознак.

Наявні визначення треба чітко розмежувати, та, для подальших досліджень, сформувані одне. Для порівняльного аналізу у табл. 1.2 наведено різні підходи до визначення поняття прихованої економіки за ознаками.

З наведеної таблиці видно, що у 44 джерелах вживаються різні назви для визначення прихованої економіки: «Тіньова економіка» – 25 раз, «Неформальна економічна активність» – 9, «Економіка, що не спостерігається» – 4, «Незаконне виробництво» – 2, по одному разу – «Необлікована – не охоплена статистичним обстеженням», «Внутрішня економіка», «Паралельна економіка», «Іллегальний сектор», «Незарєєстрована економічна діяльність».

Часто у наведених поняттях виділяються різні підсектори:

1) «тіньова», «прихована», «сіра» «підпільна», «чорна», «нерегулярна», «неформальна», «іллегална» – як правило, мається на увазі виробництво без обліку та звітності;

2) нелегальна, кримінальна, протизаконна, незаконна, підпільна, заборонена – переважно, мається на увазі виробництво заборонених чи неліцензованих товарів, послуг;

3) «неформальна економічна діяльність», «домашньо–комунальна», «неофіційна» – здебільше, мається на увазі виробництво домогосподарств для власних потреб чи потреб інших споживачів.

При цьому, терміни «тіньова», «неформальна», «економіка, яка не спостерігається» часто вживаються як загальне поняття, що включає в себе всі або частину названих секторів.

Таким чином, бачимо, що у наукових та нормативних джерелах найменування аналізованого явища вкрай різноманітні та часто співвідносяться як синоніми, або загальне та окреме. При цьому, майже всі джерела підходять до визначення явища через наявність у його структурі компонентів, яким можна дати такі умовні визначення (див. табл.1.2):

1) самозайнятість домогосподарств – 30 згадувань (в тому числі, з виокремленням виробництва для власного споживання – 7);

2) дозволене виробництво, яке не відображене у статистичній та податковій звітності – 32 згадування;

3) заборонене виробництво, не відображене у звітності – 24.

До трьох найчастіше використовуваних назв, як правило, зараховують наявність першого, другого та третього компонентів.

«Тіньова економіка» – самозайнятість (15 згадувань); дозволене (19) та заборонене виробництво (14). До поняття «Неформальна економіка» також відносять: самозайнятість (10); дозволене (7) та заборонене виробництво (4).

До поняття «Економіка, яка безпосередньо не спостерігається» відносять: самозайнятість (4), дозволене (4) та заборонене виробництво (4).

У широкому вжитку використовуються різні поняття, серед яких тіньова та неформальна економіка. Міжнародними статистичними організаціями та урядами країн використовуються положення системи національних рахунків [131] та Керівництво виміру неспостережуваної економіки [67]. Прийняті на їх основі національні методики використовують термін «Економіка, що не спостерігається», яка охоплює такі сектори:

- тіньове виробництво – законне виробництво, що ховається в цілях ухилення від сплати податків або дотримання закону;
- незаконне виробництво – виробництво товарів і послуг, заборонених законом, або без отримання відповідного дозволу;
- неформальний сектор – переважно нерегулярне, дрібне виробництво, що забезпечує доходи особам, які його організували та здійснюють;
- інше виробництво для власного використання, чайові.

Український науковець В.О. Мандебура [79] також надає перевагу терміну «тіньова економіка». Досліджуючи це явище, він поділив економіку на структурні складові:

- 1) «офіційна» економіка («легальна», «світла», «традиційна»);
- 2) сектор «домашніх» господарств (сектор натурального самозабезпечення населення);
- 3) «неформальний» сектор (сектор «нерегламентованої» діяльності: дрібне виробництво, послуги і торгівля);
- 4) тіньова економіка: «темно-сірий» сектор (законспірований сектор легітимних видів економічної діяльності; «чорний» (в тому числі кримінальний, «криваво-чорний») сектор тіньової економіки.

Поряд з цим, виділяється поняття «тіньової економіки» в широкому та вузькому значенні. До «тіньової» економіки в широкому розумінні цього поняття можуть бути включені сектори 2 (частково), 3 і 4. До «тіньової» економіки у вузькому розумінні включається тільки сектор 4 із зазначеними внутрішніми структурними складовими. Отже, часто різні джерела

використовують різні терміни для позначення однакових економічних відносинах, або одні і ті ж терміни стосуються частково відмінних відносин.

Найбільш чітко систематизована прихована економіка у статистичних дослідженнях, зокрема в Методиці Держкомстату України [85] (Рис. 1.1.).



Рис. 1.1. Класифікація прихованої економіки

Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури (див табл. 1.2)

Проаналізуємо вищенаведені терміни за їх сутністю та відповідністю окресленій нами сфері економічної діяльності для того, щоб обрати найкращий. Терміни «чорна» та «тіньова» економіка не несуть відповідного змістовного навантаження, за своїм лексичним значенням відображають зовсім інші – природні явища, а відтак є жаргоном, який недоцільно використовувати у наукових цілях. Внаслідок цього, термін «тіньова економіка» навіть в економічному сенсі має два розуміння (широке та вузьке), що є небажаним. Терміни «неформальна», «неорганізована», «нерегламентована», «неофіційна» економіка за своєю суттю недостатньо відповідають змісту досліджуваного сектора економіки. Останній має формалізовану структуру, складається з чітко організованих суб'єктів (окремих осіб, стійких організацій), що керуються правилами поведінки (звичаями і законодавством держави).

Неформальний сектор у нормативних джерелах відносять до складу економіки, що не спостерігається, як діяльність домогосподарств. Поняття «прихована», «таємна», «підпільна» економіка є більш вдалими. Однак, велика кількість господарюючих суб'єктів не приховують своєї діяльності, але при цьому не реєструються в органах держави як підприємці та не сплачують відповідних податків. Це, переважно, притаманно для осіб, які займаються індивідуальним підприємництвом у сфері будівництва, сільського господарства, побутових послуг, освіти та виховання тощо. Поняття «Економіка, що не спостерігається» є найбільш чітким і зрозумілим: все, що не обліковане, відноситься до неї. Однак, воно є суто статистичним та, на нормативному рівні, включає в себе діяльність, яка не є предметом цього дисертаційного дослідження:

- виробництво для самозабезпечення домогосподарств не є підприємницькою діяльністю;
- незаконне виробництво не може бути легалізоване, оскільки суспільство «вимагає» його ліквідації;
- необліковане виробництво внаслідок прогалин у діяльності органів статистики та реєстрації потребує лише удосконалення обліку.

Ці терміни часто застосовуються як до поняття «економіка», так і «виробництво», останнє з яких є вузьчим. Використання терміну економіка є не достатньо коректним для опису предмету дослідження. Це поняття є теоретичним та має достатньо відмінні наукові тлумачення. Переважно у дефініціях економіка включає сфери виробництва та перерозподілу продукту [103], або виробництва, розподілу, обміну та споживання [37]. Методики ж вимірювання стосуються саме прихованого виробництва. Тому, за межами дослідження залишимо відносини, пов'язані з перерозподілом доходів від виробництва, зокрема у формі хабарництва та рекету. Крім того, економіка включає як підприємницькі сектори фінансових та нефінансових корпорацій, підприємницьку діяльність домогосподарств так і непідприємницькі – державного управління та некомерційних організацій, непідприємницьку

діяльність домогосподарств. Такі некомерційні сектори не є предметом цього дослідження. Відповідно до системи національних рахунків, підприємництво є найбільшим інституціональним сектором економіки, який складає більше дев'яноста відсотків випуску продукції [136]. Надалі зосередимось на підприємстві як основному «генераторі» прихованої економіки.

Наявні терміни складно використовувати для цілей цієї роботи, як такі, що по-різному трактуються різними джерелами та не відповідають предмету дослідження. Необхідно сформулювати поняття з чіткими межами економічної діяльності та суб'єктами, що дозволить визначити ефективні засоби впливу на них. Об'єктом дослідження є частина підприємницької діяльності. Цю частину необхідно відокремити від решти за формальною ознакою. Найбільш відповідним для визначення предмета цього дослідження терміном, на наш погляд, є «легалізація підприємництва». Йому відповідає поділ на легальне та нелегальне підприємництво. Поряд із термінами «легальний / легалізація» часто вживаються майже ідентичні за звучанням «легітимний/легітимація» (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Визначення понять легальний/легітимний

Поняття	Зміст	Джерело
1	2	
нелегальний / легальний	Незаконний	Тлумачний словник російської мови: В 4 т. / Під ред. Д. Н. Ушакова [150]
	Законний	Тлумачний словник Даля [34]
	Існує на законних підставах	Великий юридичний словник. Під ред. А. Я. Сухарева [141]
	Законний	Райзберг Б.А. Сучасний економічний словник [114]
легалізація	Перехід на легальне становище	Великий тлумачний словник сучасної української мови –ред. В.Т. Бусел [16]
	Офіційне визнання факту утворення особи, узаконення її діяльності	Фінансово–економічний словник. – [51]
	Дозвіл діяльності, узаконення	Великий юридичний словник. Під ред. А. Я. Сухарева [141]
	Узаконення, дозвіл діяльності	Райзберг Б.А. Сучасний економічний словник [114]
легітимність	Визнання і виправдання дії	Соціологія: Енциклопедія А.А. Гріцанов [32]
	Позитивне ставлення визнання правомірності	Великий юридичний словник. Під ред. А. Я. Сухарева [141]

Таблиця 1.3
Продовження

1	2	3
легітимація	Визнання чи підтвердження законності	Великий тлумачний словник сучасної української мови – ред. В.Т. Бусел [16]
	Визнання чи підтвердження законності	Фінансово–економічний словник. – [51]
	Узаконення, визнання або підтвердження законності.	Райзберг Б.А. Сучасний економічний словник [114]
	Підтвердження державою законності підприємництва (державна реєстрація, ліцензування і патентування)	Н.О. Саніахметова [128, с.114.]

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури

Легалізації підлягає виробництво дозволеної продукції, оскільки заборонені підлягають повному чи частковому (через ліцензування) припиненню. Дані наведені в таблиці 1.3 свідчать, що значення термінів легітимний та легальний відрізняються. Нелегітимними є відносини, які не визнаються суспільством бажаними, справедливими та правильними. При цьому, ці відносини можуть бути легальними – передбаченими законом.

Нелегальне підприємництво – економічні відносини, які не відповідають вимогам законодавства щодо обліку доходів та витрат, випущеної та реалізованої продукції, наданих послуг. Одночасно, нелегальні операції за певних обставин можуть визнаватись суспільством як законні та правомірні. Так, легальні – передбачені законом державні закупівлі в одного продавця – суспільством визнаються несправедливими та неправильними – нелегітимними. А послуги репетиторства хоча і нелегальні (без дозволів та сплати податків), але визнаються суспільством легітимними (справедливими, правильними).

Отже, необхідно визначитись із назвою процесу переходу підприємництва до законних засад діяльності. «Легітимація» не відповідає сутності вказаного процесу, оскільки дослівно означає визнання правомірним, законним та справедливим. А відтак, термін «легітимація» по відношенню до прихованого підприємництва означає визнання його правильним, справедливим, що не є предметом нашого дослідження.

Виходячи з вищенаведеного, надалі пропонуємо запровадити поділ підприємництва на легальне та нелегальне. Легальним є підприємництво, що здійснюється із дотриманням вимог законодавства, зокрема, дозвільного, щодо обліку результатів діяльності та сплати податків.

Нелегальне підприємництво має наступні характеристики.

1. Приховується від державних органів – підприємці не проходять спеціальних дозвільних процедур, ліцензування, патентування, отримання інших дозволів, або, пройшовши їх, відображають у визначеному державою обліку лише частину своєї діяльності.

2. Протиправна діяльність, оскільки не відображається їх суб'єктами в офіційній звітності і не оподатковується, не проходить дозвільних процедур, що заборонено законом.

3. Приховується з метою:

3.1. ухилення від оподаткування;

3.2. уникнення проходження державних дозвільних процедур та подальшого контролю, які вимагають настільки великих фінансових та організаційних зусиль, що економічний ефект від їх уникнення значно вищий від ризику бути притягнутим до відповідальності за відсутність реєстрації чи дозволів.

4. Тягне за собою обов'язок із сплати податків, притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності за приховування діяльності.

Отже можна зробити висновки, що об'єктом дослідження в різних джерелах визначається прихована («тіньова», «така, що не спостерігається», «іллегална», «неформальна», «кримінальна» тощо) економіка. Вона включає підприємницький сектор, що приховує дозволену, обмежену чи заборонену державою діяльність, самозабезпечення та інше необов'язкове для звітування виробництво домогосподарств, корупційні доходи органів державного управління, надходження злочинних угруповань, тощо. Кожне з цих явищ потребує окремих заходів впливу, що зумовлює необхідність виділити в

структурі прихованої економіки сектор, який і буде надалі досліджуватись. Пропонуємо зосередитись на нелегальному підприємстві (НП) – підприємницькій діяльності, яка протиправно прихована від державного регулювання (митного, податкового тощо) з метою уникнення його шкідливого впливу на прибутковість, ризикованість, самостійність та умови виготовлення продукції (товарів, робіт, послуг). дати узагальнююче визначення нелегального підприємництва: підприємницька діяльність, яка протиправно прихована від впливу державного регулювання (митного, податкового тощо), який призводить до зниження прибутковості та самостійності, зростання ризиків, та погіршення умов виготовлення і реалізації продукції. Звідси, легалізацією підприємництва є діяльність органів влади та недержавних організацій, спрямована на стимулювання підприємців до відображення в офіційному обліку та звітності своїх операцій, наслідком чого є зменшення частки нелегального підприємництва у ВВП. Проблеми визначення поняття нелегального підприємництва розглянуті дисертантом у статті «Визначення причин існування нелегального (тіньового) підприємництва» (В.В. Гуменюк // Бізнес Інформ. – 2015. – №7. – С. 160-165.).

Легалізація прихованого підприємництва повинна здійснюватися, в першу чергу, шляхом усунення причин, які до неї призводять. Отже, легалізацією підприємництва є зменшення частки у ВВП нелегального підприємництва через вплив механізму, що формує більш сприятливий вплив державного регулювання на економіко–організаційні чутливі ознаки підприємництва (механізм державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва).

Нелегальне підприємництво присутнє у всіх країнах світу. Справжньою економічною проблемою воно стає, якщо досягає значної частки виробництва. Серед фахівців прийнято вважати, що безпечний (природний) рівень становить 10–25% ВВП; перевищення 30% – є загрозою для системи регулювання економіки; більше 40% – кризовий рівень. Вимірювання частки нелегального підприємництва у ВВП є важливим з точки зору діагнозу

проблеми, оцінки стану бізнес–середовища, визначення результативності заходів легалізації. Для оцінки рівня нелегального підприємництва застосовуються різні методи, наведені в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Класифікації методів визначення частки прихованої економічної діяльності

Групи методів	Підгрупи	Методи
Економічних показників	макрометоди	Макроекономічні розрахунки показників доходів та витрат з використанням альтернативних джерел інформації, зокрема за показниками зайнятості, або італійський (грунтується на розбіжності між фактичним та офіційно зареєстрованим рівнем зайнятості та робочого часу відповідно до визначеної продуктивності праці) Співставлення розрахунків ВВП різними методами
	мікро метод	Аналіз документації підприємств для виявлення прихованих доходів
Економічних зв'язків	макрометоди	Альтернативні розрахунки макроекономічних показників за співвідношенням отриманих виробничих ресурсів та дозволів і прогнозованим відповідним обсягом виробництва (електричний, земельний, дозвільний)
		Монетарні, що використовують в розрахунках рівняння грошового обігу: –метод операцій Фейга та Танзі: співвідношення між грошовою масою і розміром прихованої економіки –метод готівково–депозитного співвідношення Гутмана: залежність співвідношення готівки та депозитів від частки прихованої економіки
		Фінансовий – розрахунок нелегальної економіки відповідно до зростання співвідношення собівартості та прибутковості
		Метод прихованої змінної Фрея та Века, або м'якого моделювання (MIMIC) – визначення тіньової економіки за залежністю від показників її причин та наслідків
		Експертний – визначення обсягів нелегальної економіки на підставі висновків експертів та опитувань
	мікрометоди	Порівняння взаємопов'язаних результатів діяльності підприємств у різний період часу (споживання–випуск; прибуток – випуск продукції тощо)
		Метод спеціальних розрахункових показників: співставлення обороту, витрат, прибутку підприємства з іншими аналогічними підприємствами та середніми по певній галузі
		Метод стереотипів: необлікована економіка – це перевищення приросту майна над доходами
		Метод корегуючих показників – зіставлення економічних показників з чинниками зовнішнього середовища

Примітка Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури [67, 84, 85, 142,187 тощо]

Вони передбачають використання статистичної, фінансової, податкової та іншої інформації, оціночних висновків експертів та інші відомості економічного характеру, які прямо чи опосередковано можуть свідчити про розміри нелегального сектора. Для вимірювання рівня прихованої економіки надається перевага одному або декільком методам, часто з розрахунком на їх основі інтегрального показника. З існуючого набору методів різні дослідники обирають такі, що є найбільш прийнятні у конкретній ситуації, залежно від достовірності та доступності інформації, об'єктивності отримуваних результатів. Зазначені методи за рівнем застосування поділяються на макроекономічні та мікроекономічні (див. табл. 1.4). Перші використовуються для оцінки рівня нелегальної економіки в державі, її регіонах чи галузях виробництва, другі – для виявлення прихованого виробництва на окремих підприємствах. Як видно з таблиці, ціла низка мікрометодів може використовуватись лише на рівні окремих суб'єктів економіки. Це не дає загальної картини, а лише дозволяє зменшити похибку через неврахування нелегального підприємництва на окремих економічних одиницях. Вказані методи можуть застосовуватись правоохоронними органами при розслідуванні конкретних справ, або статистичними органами, які на високому рівні забезпечені матеріальними ресурсами та відповідними контролюючими повноваженнями. Разом з тим, усі методи дослідження варто поділити на дві групи:

1. економічних показників – розрахунок на основі офіційної інформації з одного чи декількох джерел одним чи різними методами;

2. економічних зв'язків – розрахунок на основі зв'язків між розміром нелегального підприємництва та іншими показниками (див. табл. 1.4).

Методи економічних показників побудовані на тому, що неможливо повністю приховати економічну діяльність, яка є складною та багатоплановою. Про виробників та споживачів подається інформація в різній звітності та в різні органи. В частині з неї буде відображена повна інформація (без приховування) через недогляд чи технічну неможливість, ризикованість

приховування. Внаслідок цього проводяться розрахунки обсягів виробництва з використанням альтернативної інформації, а розходження в результатах вважатиметься нелегальним підприємництвом.

1. Розрахунки показників доходів та витрат виробників та домогосподарств з використанням як альтернатив статистичної, податкової, митної та фінансово–комерційної інформації.

2. Співставлення розрахунків показників ВВП різними методами;

3. За показниками зайнятості, або італійським методом, визначаються:

– розбіжності між фактичним та офіційно зареєстрованим рівнем зайнятості;

– розбіжності між величиною фактично відпрацьованого і офіційно зареєстрованого робочого часу.

При цьому, розраховується випуск продукції на одиницю праці і визначається розмір нелегальної економіки відповідно до розміру розбіжності.

Методи економічних зв'язків побудовані на тому, що нелегальне підприємництво не є повністю автономним від легального та проявляється в пов'язаних облікованих операціях. Визначивши числові значення таких зв'язків, можна здійснити розрахунки нелегального сектора за вищенаведеними методами.

1. Розрахунки макроекономічних показників можна провести за співвідношенням отриманих виробничих ресурсів (землі, електроенергії), дозволів (на будівництво, ліцензій) і прогнозованим розрахунковим обсягом виробництва.

2. Монетарні методи використовують в розрахунках рівняння грошового обігу Фішера

$$M \times V = P \times Q \quad (1.1),$$

де M – грошова маса;

V – швидкість грошового обігу⁴

P – ціни продукції;

Q – кількість продукції.

Зокрема, метод операцій Фейга [176] ґрунтується на припущенні, що за рівнянням Фішера $M \times V = P \times Q$ (формула 1.1), існує постійне співвідношення (k) між сумою цін (P) кількістю продукції (Q) і сумою офіційної (Y_o) та прихованої (Y_n) вартості продукції (Y): $P \times Q = k \times (Y_o + Y_n) = M \times V$.

Вимірювання частки нелегального підприємництва проводиться за наступним алгоритмом:

- при відсутній Y_n в базовому – 1939 році (n) розраховується k ;
- Y_n $n + 1$ року розраховується з незмінним k .

Метод готівково–деPOSITного співвідношення Гутмана [179] виходить з того, що:

- на попит на готівку впливає оподаткування та регулювання;
- один долар готівки в тіньовій економіці створює стільки ж доданої вартості, скільки і в офіційній.

Вимірювання частки нелегального підприємництва проводиться за наступним алгоритмом:

- готівково–деPOSITне співвідношення 1937–1941 р.р. є базовим та відповідає економіці без тіньового сектора;
- «надлишок» готівки (M_1) готівково–деPOSITного співвідношенням порівняно з базовим використовується тільки в тіньовій економіці ($P_1 \times Q_1$);
- за рівнянням Фішера: $P_1 \times Q_1 = M_1 \times V$ розраховується розмір нелегальної економіки ($P_1 \times Q_1$).

Метод попиту на готівкові гроші Танзі [190] базується на припущенні, що:

- на попит на готівку впливають податки, зарплата, відсоток за депозитами, реальні доходи населення;
- швидкість обігу готівкових грошей у формальній та тіньовій економіці однакові.

Алгоритм оцінки наступний:

– спираючись на результати регресійного аналізу, оцінки «гіпотетичного попиту» за відсутності тіньової економіки (1929 р.) обраховується гіпотетичний попит в обраному році.

– різниця між реальним і гіпотетичним попитом – M_1 – обсяг готівки в тіньовій економіці – $(P_1 \times Q_1)$.

– за рівнянням Фішера: $P_1 \times Q_1 = M_1 \times V$ (формула 1.1) розраховується розмір нелегальної економіки $(P_1 \times Q_1)$.

4. Фінансовий метод – розрахунок нелегальної економіки як зростання в часі частки вартості продукції, використаної у процесі виробництва, відносно валового доходу підприємств.

5. Метод прихованої змінної Фрея та Века [177], або М'якого моделювання (MIMIC) – визначення тіньової економіки за показниками її причин та наслідків на основі державного регулювання, оподаткування та інших неприхованих економічних показників, які впливають або залежать від обсягів нелегальної діяльності. Зокрема Ф. Шнайдер розраховує частку «тіньової економіки» виходячи із:

– впливу її чинників (рівень оподаткування та соціальних платежів, рівень державного регулювання, якість державних послуг, розмір ВВП на душу населення, рівень безробіття, рівень інфляції, зовнішня торгівля (у відсотках від ВВП));

– показників, що свідчать про її наслідки (обсяг готівки в обороті, рівень безробіття, темпи зростання загальної чисельності робочої сили, ВВП на душу населення, темпи зростання ВВП на душу населення) [185].

6. Експертний – визначення обсягів нелегальної економіки на підставі висновків експертів та опитувань.

Для здійснення розрахунків та зіставлень у цій роботі потрібно обрати метод та зроблені з його використанням розрахунки розміру прихованого підприємництва. Вони будуть використані для визначення: впливу чинників на нелегальне підприємництво, його бажаного розміру, прогнозування та

оцінки результативності заходів легалізації. Для виконання цих завдань необхідно, щоб метод вимірювання: базувався на зв'язку між заходами легалізації та часткою прихованого підприємництва, використовував для розрахунків загальнодоступну, оперативно оновлювану інформацію; давав можливість отримати розрахунки частки прихованого підприємництва для найбільшої кількості країн світу. Жоден із аналізованих методів не пов'язаний із заходами легалізації підприємництва. Вони переважно ґрунтуються на статистичній економічній інформації. Лише метод м'якого моделювання, використовуваний Ф. Шнайдером, частково ґрунтується на чинниках, що спричиняють виникнення прихованого сектора. Вищенаведені методи потребують складної роботи із збору й аналізу статистичної та іншої економічної інформації. Враховуючи потребу обчислень часток нелегального підприємництва у різних країнах світу, це стає практично недосяжним в рамках цього дисертаційного дослідження. В Україні розмір нелегального сектору визначають різні установи та особи. Державний комітет статистики – за міжнародною методикою системи національних рахунків, що передбачає різні методи для різних структурних одиниць економіки, що не спостерігається (перевірки, експертні висновки, співставлення доходів, витрат, тощо) [85]. Міністерство економіки – методом витрати населення – роздрібний товарооборот, монетарним, електричним, фінансовим та методом збитковості, на основі яких розраховується інтегральний показник [84], [142 – 144], методом м'якого моделювання (Ф. Шнайдер) [185].

Серед наявних розрахунків широке коло держав охоплене лише у дослідженні Ф. Шнайдера методом м'якого моделювання. Розрахунки Мінекономіки та Держстату стосуються лише України. Отже, в ході подальшого аналізу використаємо розрахунки Ф. Шнайдера для міжнародних порівнянь та розрахунків впливовості чинників нелегального підприємництва.

Більшість методів не розмежовують підприємницький та непідприємницький сектор економіки, не демонструють залежності частки прихованої економіки чи підприємництва від причин їх існування. Це не

дозволяє прогнозувати зміну розміру нелегального підприємництва в результаті державного регулювання процесів його легалізації.

Для моделювання впливу заходів легалізації необхідно розробити спеціалізований метод вимірювання, який базуватиметься на зв'язку із такими заходами. Для перевірки результативності вжитих заходів потрібен метод, що базується на регулярно обновлюваних, статистично, або іншим чином систематизованих, визначених за допомогою певної методики показниках, що стосуються всього масиву досліджуваних країн. Отже, наявні методи значно обмежують можливості цього дослідження, що зумовлює потребу розробки спеціалізованого методу.

Систематизації та дослідженню методів вимірювання прихованого сектора економіки присвячена стаття дисертанта Класифікація та вдосконалення методів оцінювання нелегальної економіки (В.В. Гуменюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.14. – С.250-256.)

1.3. Система державного регулювання легалізації підприємництва в Україні

Необхідність державного регулювання економіки, або «економічного регулювання» викликана неспроможністю ринку вирішувати певні економічні чи соціальні проблеми. Загальноживаним поняттям є «державне регулювання економіки». Вітчизняні науковці І. Михасюк і Л. Швайка [88, с. 9], С.Чістов [158, с. 24–25], Л. Дідківська [43, с. 23], Гриньова В.М. і Новікова М.М. [31, с. 16], В. Карсекін [59] подають дещо різні по формі, використовуваній альтернативній термінології, однак практично однакові за змістом визначення цього поняття: це система (комплекс) заходів (форм, методів, засобів, важелів, інструментів) впливу держави (суб'єктів регулювання, органів влади) спрямованих на суб'єктів економічної діяльності (господарювання) (економіку

та її ланки і рівні, ринок, економічні процеси, відносини) для їх скерування в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами держави цілей (для створення умов ефективного функціонування ринку, та вирішення соціально–економічних проблем), (для досягнення позитивних соціально–економічних результатів), (для забезпечення пріоритетів державної економічної політики).

Як видно з наведених дефініцій, для визначення засобів державного регулювання економіки, а відтак і регуляторного механізму використовується певна термінологія. При цьому вживається доволі широкий понятійний апарат:

– «методи державного регулювання економіки», які переважно поділяються на прямі і непрямі, а також на правові, економічні, адміністративні (Барінов В.В. [6, с. 77–78], І. Михасюк [87, с. 28], Федоренко В.Г. [151, с. 365], Чистов С.М. [158, с. 17], Стеченко Д.М. [138, с. 7], Стельмашук А.М. [137, с. 32–33], Добровольська В.В. [44], Дідківська Л.І. [43, с. 38]);

– «способи регулювання економіки», які поділяються на ринкове саморегулювання, тотальне та часткове державне регулювання (Барінов В.В. [6, с. 35–37], Швайка Л.А. [161, с. 34]), або на автоматичне, антициклічне та програмування (Стеченко Д.М. [138, с. 75–76]);

– «інструменти (регулятори, важелі, засоби) регулювання», під якими переважно розуміється набір засобів впливу на діяльність суб'єктів економіки (ст. 12 Господарського кодексу України) [25], (Барінов В.В. [6, с. 80], І. Михасюк [87 –с. 28–33], Чистов С.М. [158, с. 17], Стельмашук А.М. [137, с.30], Дідківська Л.І. [43, с. 38], Стеченко Д.М. [138, с.150]).

Державне регулювання реалізується (здійснюється) через спеціалізований механізм, який визначається поняттями, які дещо відрізняються за масштабами охоплюваних відносин:

– «механізм державного регулювання», під яким розуміють сукупність всіх важелів, інструментів (елементів), які використовуються для ведення економічної діяльності (державного регулювання економіки) (І. Р. Михасюк,

А. Ф. Мельник, М. І. Крупка, З. М. Залога [87 – с. 17], С.М. Чистов [158 ,с. 192]);

– «економічний механізм» який розуміють як систему економічних відносин між органами держави та суб'єктами господарювання (Буняк Н.М. [15], Гуренко Т.О. [33]);

– «механізм державного управління» – система органів держави, які виконують свої владні повноваження для досягнення поставлених перед ними завдань (Авер'янов В.Б.[1 , с. 5]);

– «механізм соціального управління», який має структуру з суб'єкта та об'єкта управління, функції (економічна, соціальна, правова, тощо), та владні повноваження для забезпечення впливу на об'єкт (Кунєв Ю.Д.[74 (розд.3)].

У зарубіжній літературі використовується термін економічний механізм (Кульман А. [73, с. 12]) а також механізм економічного регулювання, яке здійснюється через механізми цінового (економічного) стимулювання та прямого контролю через встановлення дозвільних процедур (Віскузі Кіп В. [21, с.37]).

Отже, для практичної реалізації завдань державного регулювання легалізації прихованого підприємництва необхідно сформувати ефективний регуляторний механізм, який, за допомогою необхідних сил та засобів (інструментів), дозволить досягнути істотних позитивних результатів. Господарський кодекс України використовує поняття «засоби державного регулювання господарської діяльності», основними з них статтею 12 визначаються: «...державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій»[25].

Оскільки в наявних економічних наукових джерелах відсутні детальні розробки щодо побудови механізму легалізації підприємництва, доцільно скористатись наявною близькою за значенням інформацією щодо понять

механізму, системи, управління та управлінських рішень. Вказані поняття використовуються:

– у загальному значенні без прив'язки до конкретних суб'єктів та об'єктів (механізм, система, управління, прийняття рішень в управлінських системах);

– у спеціальних значеннях, де об'єктом впливу є економічні відносини, підприємництво, організації, а суб'єкт – органи влади та керівники організацій.

Однак всі вони мають спільні принципи побудови та функціонування, які можна використати при формуванні механізму легалізації підприємництва.

За етимологією, поняття «механізму» визначається: в процесуальному значенні – як послідовність проміжних станів, процесів, та у структурному – як будова, система чогось. Н.М. Буняк, [15] А.Б. Борисов, Т.О. [13] Гуренко, [33], М.Г. Грещак, [28 –с. 26], Н.Ю. Брюховецька [14] при визначенні терміну «економічний механізм» використовують «структурний» підхід, наводячи перелік складових елементів та зв'язків між ними:

а) «система», «сукупність», або «комплекс»;

б) «економічних відносин», «організаційних структур», «форм», «методів», «важелів», «способів», «інструментів», «управління» чи «державного регулювання»;

с) між державними органами, суб'єктами економіки;

У механізмі державного регулювання:

– впливаючою стороною є лише органи державного управління;

– спрямованість – на забезпечення потреб економічної політики та державного управління;

– визначаються специфічні важелі державного впливу (адміністративні, економічні тощо).

З наведених дефініцій видно, що існує практика використання щодо механізму терміну «управління» та «регулювання». Також паралельно вживаються поняття «державне регулювання» та «державне управління». В

літературі ці терміни часто вживаються як синоніми, або окремі поняття без розгляду їх відмінностей і взаємозв'язків. Регулювання також виділяється як складова управління. І. Михасюк і Л. Швайка розглядають державне регулювання економіки як управлінську діяльність [88, с. 11]. В чотирьохтомній економічній енциклопедії подається таке визначення: «Регулювання економічне (від лат. *regulo*) – влаштовую, *regula* – норма, правило), цілеспрямовані процеси, що забезпечують підтримку або зміну економічних явищ і їх зв'язків... наряду з аналізом, плануванням ... і обліком складає одну із функцій управління» [125 т.3 с.479]. Колектив авторів під керівництвом професора О.Є. Кузьміна також виділяють регулювання в доповнення до переліку основних функцій менеджменту (управління), які були сформовані А.Файолем. Далі подається таке визначення «Регулювання – це вид управлінської діяльності, спрямований на усунення відхилень, збоїв, недоліків тощо в керованій системі...» [72,с.104]. Поняття регулювання вже десятки років використовується в економічній кібернетиці: «В широкому сенсі під регулюванням розуміється процес, що забезпечує необхідні значення змінних, істотних для функціонування об'єкта управління» [81 с.474]. При цьому «управління зорієнтоване на виконання певної програми» [81с. 592]. Програмою передбачають зміни в часі показників, необхідних подій під впливом заходів, які взаємопов'язані, обґрунтовані і послідовні. Поміж різних кібернетичних моделей поширеною є структурна схема управління, яка містить підсистему регулювання за відхиленнями.

Виходячи із вказаних положень, можна визначити державне регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва як функцію управлінської діяльності, що полягає у впровадженні системи заходів органів влади, спрямованої на усунення відхилень – зменшення розміру нелегального підприємництва шляхом внесення змін у застосуванні інструментів державного та ринкового регулювання економіки.

Виходячи з цього, значну частину теоретичних положень щодо процесу управління можна застосовувати і для аналізу та побудови механізму державного регулювання.

Отже, механізм регулювання повинен відповідати загальним вимогам, що ставляться до системи та управління.

Науковці Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. наводять поняття системи як об'єкта, який може мати підоб'єкти та суб'єкта, який виконує певні завдання, має зв'язки з об'єктом. [159,с. 14].

Ефективно діючий механізм легалізації повинен забезпечити виконання ще вужчого завдання: зменшення частки нелегального сектора підприємництва. Оскільки мова йде про механізм легалізації, його цільова спрямованість полягає у вжитті системи заходів впливу на чинники, що дозволяють зменшити частку нелегального підприємництва.

Механізм легалізації підприємництва повинен відповідати наступним вимогам:

- 1) структурним – мати системно організовану структуру;
- 2) управлінсько–процесуальним – забезпечувати здійснення процесу регулювання.

Механізм ефективно діятиме за умови відповідності структурним вимогам щодо наявності необхідних складових. При відсутності хоча б одного необхідного елемента чи зв'язків між ними механізм не зможе працювати. Структурні вимоги механізму можна сформулювати на основі аналізу наукових положень щодо побудови структури управління та механізму, системи прийняття рішень.

Для визначення вимог до побудови ефективної структури механізму в таблиці 1.5 систематизовано положення наукових джерел із сфери управління. В результаті, можна виділити елементи структури механізму управління, а отже і легалізації. Науковці у сфері економічної кібернетики (Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д. , Семьонов Д.Є. [160]), управлінських систем (Бобало І.Ю. та Катренко А.В. [11]) відносять до складу структури:

- 1) орган управління – установа чи їх сукупність, які здійснюють планування, організацію, мотивацію, контроль впливу на об'єкт;
- 2) об'єкт управління – діяльність, що піддається впливу;
- 3) канали зв'язку з відповідною інформацією (управлінською (інструменти впливу), зворотною – моніторинг).

Таблиця 1.5

Структура управлінської системи

Джерела	Вид управлінської системи	Складові системи
Кунев Ю.Д. [74–§3]	Механізм управлінської діяльності	1. Цільова частина. 2. Функціональна частина. 3. Методологічна частина. 4. Принципи діяльності. 5. Інструментальна частина. 6. Технологічна частина
Шарапов О.Д. та інші [160 –с. 122]	Структурна схема управління	1. Керуючий орган. 2. Об'єкт управління. 3. Канали прямого зв'язку з керуючою інформацією. 4. Збурення. 5. Інформація та канали зворотного зв'язку
А. Кульман [73,с.13]	Елементи економічного механізму	1. Вихідне явище. 2. Процес. 3. Завершальне явище
Бобало І.Ю. Катренко А.В. [11]	Система прийняття рішень	1. Об'єкт. 2. Експерти. 3. Система підтримки прийняття рішень. 4. Особа, що приймає рішення. 5. Потoki інформації

Примітка. Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури

Багато дослідників у галузі управління говорять про необхідність врахування в системі управління впливу зовнішнього середовища, яке може спотворити, змінити очікувані результати. Значна частина з них не піддаватиметься впливу механізму, залишаючись некерованими чинниками зовнішнього середовища та індивідуальними ознаками нелегального підприємництва. Фахівці з інформаційних [11] та управлінських [132] систем пропонують залучати експертів та використовувати підсистему підтримки прийняття рішень у складних системах. Це дозволить ретельніше проводити відбір та аналіз інформації, формулювати та запроваджувати ефективніші заходи впливу. Така пропозиція також надзвичайно корисна, адже у різних

джерелах (особливо правових) пропонуються десятки заходів легалізації, серед яких необхідно обрати найбільш дієві. Вони будуть складними та стосуватимуться різних сфер управління. Розробляти, затверджувати та втілювати їх будуть різні органи, що потребує обов'язкової координації та підтримки їхніх дій.

Кунєв Ю.Д. [74] відходить від визначення конкретних структурних елементів на користь визначення абстрактних частин механізму управління: цільова – визначення цілей, функціональна – види діяльності, методологічна – методи здійснення діяльності, інструментальна – засоби впливу (рішення та повноваження), технологічна – способи управління, та принципи діяльності. Цей підхід надзвичайно важливий при постановці завдань та визначенні засобів діяльності механізму легалізації. Підхід Кульмана А. дозволяє зрозуміти, що об'єкт управління змінюватиметься в часі під впливом механізму [73, с. 12]. Тому необхідно визначити цілі, та метод прогнозування і оцінки досягнутого результату.

Виходячи з попереднього аналізу, можна визначити структурні вимоги до механізму легалізації щодо наявності:

– обов'язкових компонентів, без яких він не зможе функціонувати: об'єкт управління, суб'єкт управління, канали зв'язку з відповідною інформацією (керівною, експертною, підтримки прийняття рішень, зворотною);

– додаткових компонентів, які покращать його роботу: вплив некерованих чинників зовнішнього середовища, підсистема підтримки прийняття рішень, експерти.

Збудувавши механізм, налагоджуємо процес його впливу (управлінського процесу та прийняття рішень) на об'єкт. При цьому необхідно визначити етапи (стадії) процесу управління (прийняття управлінських рішень) та можливість чинити ефективний, цілеспрямований вплив (управління, регулювання) легалізацією підприємництва. Для аналізу пропонованих у різних джерелах пропозицій доцільно збудувати таблицю 1.6.

Табл. 1.6

Етапи процесу управління та прийняття рішень

Автор	Шарапов О.Д., та інші [159,с. 106–107]	Н. Нижник та інші [92]	Атаманчук Г.В. [4,с.224].	Кузьмін О.Є. [72,с. 173]	Бобало І.Ю. та Катренко А.В. [11]	Ситник В. Ф. [132, с.85]
Поняття	Етапи системного підходу в управлінні економічними системами	Етапи процесу управлінської діяльності	Стадії управлінської діяльності	Етапи в процесі вироблення раціональних рішень	Етапи процесу прийняття рішень з використанням системи підтримки	Стадії процесу прийняття рішень з використанням системи підтримки
Складові (етапи)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Встановлення цілі 2. Визначення підсистеми завдань 3. Вибір комплексу підзавдань та технології їх виконання 4. Дослідження істотних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища 5. Визначення кількості необхідних та наявних ресурсів 6. Визначення порядку виконання завдань відповідно до наявних можливостей та мінімальних ресурсів 7. Оформлення рішення 8. Виконання рішення 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пошук, збирання, й аналіз інформації 2. Встановлення мети 3. Ухвалення загального рішення 4. Конкретизація рішення 5. Формування завдань виконавцям 6. Вироблення часткових рішень для виконання завдань 7. Організація виконання рішень 8. Керівництво виконання рішень 9. Вплив на об'єкт 10. Контроль 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Оцінка ситуації 2. Прогнозування та моделювання можливих дій 3. Розробка заходів 4. Обговорення та прийняття правових актів та здійснення організаційних заходів 5. Організація виконання рішень 6. Контроль виконання 7. Узагальнення управлінської діяльності, оцінка нової управлінської ситуації 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Діагноз проблеми та формування вимог до інформації 2. Збір і обробка інформації 3. Виявлення та оцінка альтернатив 4. Вибір та оформлення проекту оптимального варіанту рішення 5. Обговорення , затвердження, та оформлення рішення 6. Виконання та оцінка результатів рішення 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ідентифікація стану об'єкта, відстеження та експертного прогнозування інформації 2. Діагностика, в т.ч. експертна, ситуації, визначення цілі 3. Планування дій та визначення альтернатив 4. Формування рішень, моделювання вибору рішень 5. Прийняття рішення 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз та прогнозування ситуації 2. Виявлення проблем та формування цілей 3. Визначення завдань 4. Формування варіантів рішень, вибір, погодження та затвердження оптимального 5. Формування плану, контроль та координація виконання рішення

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури

Етапи прийняття рішень визначають у різних сферах багато науковців: в інформаційних системах (Бобало І.Ю. та Катренко А.В.) [11], економічних системах (Шарапов О.Д. та інші) [159,с. 106–107], менеджменті (Кузьмін О.Є.) [72,с.173], державному управлінні (Атаманчук Г.В.) [4,с.224]., управлінській діяльності органів виконавчої влади (Н. Нижник та інші) [92]. Більшість джерел першим етапом визначає процес збору інформації. Кузьмін О.Є. передбачає першим етапом виникнення, діагноз проблеми, формування вимог до інформації. Атаманчук Г.В. пропонує провести аналіз та оцінку управлінської ситуації. Для досягнення мети дисертаційного дослідження це надзвичайно важливо. Саме відсутність чіткого визначення проблеми та її причин зумовлює боротьбу з нелегальним підприємництвом за багатьма напрямками, що кардинально знижує її ефективність. Натомість, необхідно визначити проблему, її головні, істотні причини та мету регулювання. Лише після цього можна приступати до збору інформації для вирішення визначеної проблеми. Наступним етапом визначається формування рішення, в ході якого пропонується визначити можливі альтернативи. Надалі з наявних альтернатив обирається найоптимальніша за ресурсним забезпеченням та наслідками і приймається рішення. Рішення необхідно не лише прийняти, а і виконати, до чого державні органи часто підходять формально. Бобало І.Ю. та Катренко А.В. пропонують на всіх етапах до прийняття рішення використовувати підсистему підтримки прийняття рішень та експертних висновків для забезпечення збору, аналізу інформації, формулювання проблем, альтернатив та проектів рішень. Шарапов О.Д. пропонує застосовувати системний підхід до управління, в ході якого необхідно: визначити підсистему завдань для досягнення мети; дослідити впливи зовнішнього та внутрішнього середовища, визначити кількість наявних та необхідних ресурсів.

Можна сформулювати процесуальну структуру механізму легалізації підприємництва, яка складається з десяти етапів: 1 – моніторинг ситуації та визначення проблем; 2 – визначення мети регулювання; 3 – збір та аналіз інформації, визначення причин та завдань легалізації; 4 – визначення

комплексу альтернативних заходів та підзавдань, моделювання наслідків рішень; 5 – визначення ресурсів, можливості виконання заходів та відповідних альтернатив; 6 – вибір і оформлення проекту необхідних рішень; 7 – обговорення, затвердження та оформлення рішень; 8 – організація виконання рішень; 9 – контроль за виконанням рішень; 10 – оцінка ефективності вжитих заходів.

В процесі функціонування механізму також необхідно врахувати вплив некерованих (тих, що залишаються поза впливом механізму) значущих чинників нелегального підприємництва. При проходженні визначених етапів доцільно використовувати систему підтримки прийняття рішень та експертні висновки.

Визначення вказаних етапів ще не гарантує конкретній регулюючій системі можливості їх проходження. Великою проблемою в Україні є виконання запланованих заходів. Для цього регуляторний механізм повинен мати необхідні для цього можливості. Колектив науковців Київського національного економічного університету [160,с.124–126] сформував сім критеріїв можливості ефективного управління: можливість об'єкта управління змінюватись; можливість суб'єкта управління змінювати об'єкт відповідно до своїх рішень; управління має бути послідовністю взаємопов'язаних впливів для досягнення визначеної кількісними показниками мети; можливість обирати альтернативні рішення; забезпеченість ресурсами для виконання рішень; наявність інформації про поточний стан об'єкта на проміжних етапах впливу; наявність інформації про вплив некерованих чинників зовнішнього середовища на об'єкт управління.

Наявність визначених етапів управління та відповідність критеріям ефективного управління складають управлінсько–процесуальні вимоги до механізму легалізації.

Виходячи з аналізу вищенаведених джерел, можна зробити висновок, що державне регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва повинно здійснюватись в рамках (за допомогою) спеціалізованого механізму

який: а) матиме необхідну структуру, б) можливості проходити всі етапи управлінської діяльності, в) матиме інструменти впливу на підприємництво, г) забезпечить досягнення завдань легалізації підприємництва, д) використовуватиме можливості ринкового та державного регулювання. Такий механізм можна визначити як регуляторний (поєднує можливості ринкового та державного регулювання) механізм легалізації підприємництва – інтегрована ринково–адміністративна система, в якій органи управління за допомогою відповідних інструментів впливають на підприємницьку діяльність (зокрема її чутливі ознаки), що формує у підприємців мотивацію до легалізації своєї діяльності.

Сформований механізм повинен діяти в правильних напрямках, вирішувати завдання, які дозволять істотно зменшити частку прихованого підприємництва. Для цього необхідно визначити основні причини цього явища. Дієвими будуть лише ті заходи, що усувають причини виникнення нелегального сектора. На жаль, у наукових працях та нормативних актах зв'язка «причини – заходи» переважно відокремлюються, не пов'язуються між собою. Часто пропонуються заходи і програми без визначення причин нелегального підприємництва. Першим етапом побудови механізму легалізації є визначення причин нелегального підприємництва. Визначенню причин прихованої економіки присвячено:

- праці українських вчених (З.С. Варналія, В.О. [17–19], Мандибури, Я.А. [79], Флейчук, [153] І.І. Мазур [77],);
- дослідження закордонних авторів (Ф. Шнайдера, [183–187] та Д. Енста [162], А.К. Бекряшева та І.П. Белозерова, [8], Е. Де Сото, [45]) та багатьох інших;
- Укази Президента України «Про Заходи щодо детінізації економіки України» [148], «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» [149], положення «Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004–2015 р.р.» [139]; рішення Ради національної безпеки і оборони України [122] (див. дод. Е);

– дисертаційні дослідження тощо.

Чинники виникнення нелегального підприємництва впливають на суб'єктів, стимулюючи діяти в нелегальному секторі. Визначені дисертантом в параграфі 1.1. Економіко–організаційні ознаки підприємництва можна розглядати і як «чутливі ознаки», через які зовнішнє середовище впливає на підприємців: 1) беззбитковість; 2) підприємницький ризик; 3) самостійність; 4) виробництво продукції. Вони можуть прийняти рішення про роботу в нелегальному секторі через надміру негативний вплив на «чутливі ознаки» його діяльності: зменшення прибутковості та самостійності, зростання ризиків, обмеження можливості виробництва.

В опрацьованих джерелах наведено перелік ста сорока одного чинника прихованого підприємництва, які впливають на різні чутливі ознаки підприємництва.

За результатами опрацювання вилучено ті чинники, що мають сумнівний вплив та стосуються забороненої, кримінально–караної діяльності. Решта можна розділити на чотири групи за впливовістю на кількість «чутливих ознак» підприємництва: чим більше чутливих ознак зазнають впливу, тим впливовіший чинник нелегального підприємництва. На чотири чутливі ознаки впливає перша група чинників: «Державне регулювання підприємництва»; «Корупція»; складність «Міжнародної торгівлі»; «Ефективність урядування»; «Доступ до кредитних ресурсів». На три чутливі ознаки впливає друга група чинників: «Правопорядок»; «Нерозвиненість ринкової інфраструктури»; «Некваліфікований менеджмент»; «Обмеження на офіційному ринку праці»; «Недосконала податкова система». На дві чутливі ознаки підприємництва впливає третя група чинників: Дефіцит якісної ділової інформації»; «Низькі показники офіційної економіки»: ВВП, безробіття, інфляція, розмір експорту та імпорту; «Низький рівень розвитку продуктивних сил і конкурентоспроможності вітчизняної продукції». І на одну чутливу ознаку впливає четверта група чинників: «Складна процедура реєстрації бізнесу»;

«Низька якість законодавства»; «Неефективне реформування економіки, структури держвласності».

Таким чином, можна зробити висновки, що на розмір частки нелегального підприємництва з різною силою впливають шістнадцять різних чинників. Очевидно, що на практиці не можливо розробити механізм легалізації, який впливатиме на всі зазначені чинники. Доцільно обрати пов'язану між собою обмежену кількість чинників, які чинять суттєвий вплив на нелегальний сектор. Ключовою складовою механізму легалізації підприємництва є відповідні, дієві заходи. Заходи повинні бути також системні – перебуваючи у зв'язку між собою та іншими елементами, створювати цілісний механізм спрямований на легалізацію підприємництва. У працях науковців та, особливо, правових актах міститься великий перелік різноманітних заходів легалізації економіки. Внаслідок цього їх було систематизовано дисертантом (табл. 1.7). Великий внесок у цю проблематику зробили науковці Національного інституту стратегічних досліджень, видавши монографії «Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації» за редакцією доктора економічних наук, професора Варналія З.С.[17, 18], та аналітичну доповідь «Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання» за редакцією к.е.н. Жаліла Я.А.[145] Проблема заходів легалізації опрацьована в правових актах Уряду та Президента України значно ширше, ніж причини існування нелегального підприємництва. За роки незалежності захищено значну кількість дисертаційних досліджень, зокрема Коваленка С.О.[63], Засанської О. [56], Ортинського В.Л. [95], Серафимова В.Н. [129], Квасова С.А. [60] присвячених проблематиці легалізації (детінізації) економіки.

На жаль, в літературі та законодавстві не вирішується проблема побудови системи або механізму, переважно обмежуючись набором заходів за принципом «чим більше, тим краще або «загально прийнятих, визнаних серед науковців та чиновників». В сімнадцяти аналізованих джерелах міститься триста чотири заходи легалізації економіки, які впливають на всі групи чинників.

Таблиця 1.7

Впливовість заходів легалізації

Кількість заходів легалізації згідно з джерелом	Впливовість на групи чинників НП				Характер впливу		Спрямованість на формування механізму	Джерело
	1 група	2 група	3 група	4 група	Заохочувальний	Репресивний		
12	5	4	1	2	11	0	–	Варналій З.С. [17]
3	1	2	0	0	2	1	–	Тищук Т. А. та ін. [145, с. 37–38]
6	2	2	0	2	0	6	–	Міністерство економіки
15	9	6	0		4	10	–	УКАЗ від 20.03.2001 р., N 183/2001[122]
32	18	6	0	8	22	13	–	Основні засади детінізації грошового обігу [147]
47	25	7	2	13	20	18	–	Указ від 05.03.2002 № 216/2002 [148]
40	22	12	4	2	13	28	–	Розпорядження КМУ від 5.07.2004 р. N 414–р[123]
47	20	16	7	4	14	28	–	Розпорядження КМУ від 23.08.2005 р. N 367–р[124]
5	5	0	0	0	1	4	–	Постанова КМУ від 27.02. № 187[41]
9	3	5	0	1	7		–	Мунтян В.І. [90]
5	2	2	0	1	3	2	–	Коваленко С. О. [63]
10	7	2	1		3	6	–	Засанська О. В. [56]
3	1	1	1		3	1	+	Ортинський В. Л. [95]
2	2	0	0	0	1	2	–	Серафимов В. Н. [129]
6	2	2	1	1		6	–	Квасов С. А. [60]
20	9	10	1		8	9	–	Варналій З.С. та інші [18 , § 8.3]
262	133	77	18	34	112	134	1	Разом

Примітка. Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури

Така значна група заходів не дозволяє з технологічної точки зору збудувати механізм легалізації. Треба відокремити найбільш дієві, такі, що чинять істотний вплив. У розглянутих працях не міститься чітких критеріїв, за якими було визначено впливовість пропонованих заходів. Для можливості проаналізувати такий значний масив інформації необхідно їх згрупувати та визначити критерії аналізу. Оскільки раніше були визначені групи чинників нелегального підприємництва, то очевидно, що дієвими будуть ті заходи, що на них впливають. При цьому, можна з високим ступенем імовірності стверджувати, що суттєвіший вплив на легалізацію чинять заходи, що впливають на групи вищого порядку, оскільки їхні чинники впливають на більшу кількість чутливих ознак підприємництва.

Серед наведених в опрацьованих джерелах 304 заходів впливають:

- 1) на першу групу (регулювання; корупція; конкуренція, торгові бар'єри, кредитування) – 133;
- 2) на другу групу (правопорядок, інфраструктура, ринок праці тощо) – 27;
- 3) третю групу (податки, інформація, стан економіки тощо) – 64;
- 4) четверту групу (реєстрація, ставки зарплати, реформування економіки і структури держвласності тощо) – 34.

Разом з цим, є 53 заходи, які не впливають на жодну із груп, а відтак – на жоден із чутливих ознак підприємництва. Їх запровадження, з високою імовірністю, не вплине на легалізацію підприємництва. Натомість, перевага повинна надаватись впливу на першу групу чинників.

Важливим також є питання характеру пропонованого впливу на групи чинників: репресивний (підвищення контролю, притягнення до відповідальності), або заохочувальний (покращення умов ведення бізнесу) (див. табл. 1.7).

Виходячи із природи підприємництва та наведених вище груп чинників, перехід у нелегальний сектор зумовлений власне «проблемами» в діяльності.

Зосередитись треба саме на їх вирішенні – заохочувальних заходах. Підвищення контролю та відповідальності, навпаки, збільшує «проблеми», а отже – розмір прихованої діяльності.

Серед усіх заходів переважають власне репресивні: 134 проти 112. І якщо в наукових джерелах ухил робиться все-таки на заохочення, то в нормативних актах, що визначають державну політику в сфері легалізації, – на примус і репресії. Це є одним із чинників збереження високого рівня нелегального підприємництва в Україні упродовж двох десятиліть. Вплив заходів значно підвищується, якщо вони діють системно у складі єдиного механізму. Як правило, пропонується лише перелік заходів, часто настільки великий, різноплановий, різноспрямований та загальний, що їх вплив або важко оцінити, або може зумовлювати зворотний ефект, або є взаємно нівелюючий. У тексті опрацьованих джерел про механізм, а не окремі заходи легалізації, не згадується.

Лише Ортинський В.Л. вживає термін механізм, але подальших досліджень щодо його формування не проводить. Найгірше, що це відноситься і до спеціалізованих указів Президента та актів Кабінету міністрів, державних програм. Зокрема, заходи щодо детінізації економіки, затверджені Кабінетом міністрів, та засади детінізації грошового обігу, затверджені указом Президента України [147], не передбачають механізму реалізації пропонованих заходів, який і при бажанні буде складно організувати, виходячи з наступних недоліків:

- велика кількість заходів – більше сорока у кожному з актів;
- неконкретність формулювання;
- незначущість – не діє на жодну, або діє на останню групу чинників;
- відсутність критерію їх відбору.

Для опису змісту пропонованих заходів доцільно їх класифікувати за впливом на чотири групи чинників нелегального підприємництва (табл. 1.8). Перша частина заходів спрямована на першу групу чинників нелегального

підприємництва: спрощення регулювання підприємництва; боротьба з корупцією; усунення торгових бар'єрів; спрощення доступу до кредитних ресурсів; підвищення ефективності державних послуг; покращення конкурентного середовища.

Таблиця 1.8

Характеристика заходів легалізації підприємництва

Групи чинників нелегального підприємництва, на які спрямовані заходи		Наявність заходів	
		Чіткі	Не чіткі
1	Надмірне регулювання	+	+
	Корупція	+	+
	Конкурентне середовище, торгові бар'єри	+	+
	Доступ до кредитних ресурсів	+	+
	Ефективність державного управління	+	+
Загальна кількість заходів		10	105
2	Забезпечення правопорядку	+	+
	Нерозвиненість ринкової інфраструктури	+	+
	Недостатня кваліфікація керівників	–	–
	Обмеження на офіційному ринку праці	+	+
	Недосконала податкова система	+	+
Загальна кількість заходів		13	54
3	Дефіцит ділової інформації	–	–
	Низькі показники ВВП, безробіття, інфляції	–	–
	Низька конкурентоспроможність продукції	–	–
Загальна кількість заходів		0	0
4	Складна процедура реєстрації бізнесу	+	+
	Неефективне управління держвласністю	–	+
Загальна кількість заходів		3	23
Разом	20	26	182

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури (див табл. 1.7)

Друга частина заходів спрямована на другу групу чинників нелегального підприємництва: посилення правового захисту осіб; розвиток ринкової інфраструктури; зняття обмежень найму робочої сили; удосконалення податкової системи.

Щодо третьої групи чинників в опрацьованих джерелах заходів не передбачено.

Четверта частина заходів спрямована на четверту групу чинників: спрощення процедури реєстрації бізнесу; покращення структури та управління державною власністю.

З наведеного видно, що пропоновані заходи не повністю відповідають визначеним у джерелах чинникам нелегального підприємництва. У першій групі є значна кількість заходів, які, без прив'язки до визначених чинників нелегального підприємництва:

- визначають цілі регулювання без зазначення заходів їх досягнення;
- не визначають мету регулювання та заходів;
- стосуються лише створення інформаційних систем;
- спрямовані на запобігання правопорушенням.

У другій групі відсутні заходи, спрямовані на підвищення кваліфікації керівників підприємств.

У третій групі відсутні заходи щодо розширення наявної ділової інформації, стимулювання макроекономічних показників, підвищення конкурентоспроможності продукції. У четвертій групі не йдеться про вирішення проблеми передчасного зняття торгових бар'єрів. Загалом, присутня значна кількість заходів, які мають дуже сумнівний вплив на легалізацію підприємництва, зокрема через дріб'язковість.

Ще одною суттєвою проблемою пропонованих заходів є не чіткий, загальний характер переважної більшості з них (див. табл. 1.8). Внаслідок цього, рішення про запровадження таких заходів стає ще менш дієвим, оскільки конкретизується в рішеннях виконавців, які можуть мати хибне розуміння змісту вимог, що до них ставляться. Зокрема, такі заходи сформульовані за допомогою загальних фраз: «вжити заходи щодо», «удосконалити», «розробити», «посилити», «притягнути до відповідальності за порушення», «підвищити контроль, ефективність». А як це зробити – вирішує виконавець, який не завжди називається.

За результатами досліджень можна зробити висновки про наявність двох ключових проблем у сфері визначення заходів легалізації:

- поширення практики визначення чинників нелегального підприємництва та, відповідно, заходів із його зменшення без належного наукового обґрунтування та розрахунків;
- відсутність пропозицій та дій, спрямованих на формування механізму легалізації підприємництва.

Внаслідок цього, не дивлячись на визначення більше десятків чинників та заходів, рівень нелегальної економіки України упродовж останніх п'ятнадцяти років за різними оцінками близький до 40% ВВП. Це, на думку фахівців, є прямою загрозою економічній безпеці держави. Натомість, державні органи витрачають ресурси на впровадження науково необґрунтованих заходів, які, навіть позитивно вплинувши на обрані чинники, не забезпечують відповідного зменшення нелегального підприємництва, залишаючи Україну «на дні», серед країн третього світу за показниками частки нелегального підприємництва.

Використаний у цьому розділі метод оцінки впливу на розмір нелегального підприємництва чинників та заходів через їх вплив на чутливі ознаки підприємництва є більше засобом класифікації наявної інформації для аналізу та формування пропозицій щодо відбору дієвих чинників та заходів. Але цього недостатньо для прийняття рішення та формування дієвого механізму. Існує небезпека, що вплив на чинники, навіть першої групи, не приведе до суттєвого ефекту. Отримані висновки щодо впливовості чинників нелегального підприємництва будуть перевірені в ході подальших досліджень іншим методом. У разі співпадіння результатів за двома методами підвищиться їх достовірність. Тоді сформований механізм, з високою імовірністю та ефективністю, зможе забезпечити процес переведення підприємництва в легальну сферу. Визначені заходи необхідно втілювати в рамках механізму, який повинен ефективно діяти як система, що здатна за допомогою визначених сил та засобів забезпечити планований результат.

Отже, для формування ефективного механізму легалізації необхідно, за допомогою наукових методів та розрахунків, визначити:

- впливовість чинників нелегального підприємництва;
- конкретні заходи впливу на визначені чинники;
- суб'єкти регулювання, на які спрямований механізм (підприємців та відповідні регулюючі органи);
- науковий метод оцінки дієвості механізму;
- методи прогнозування та контролю результативності заходів до та після їх впровадження – вимір розміру частки нелегального підприємництва у ВВП.

Висновки до розділу 1

В результаті проведених в першому розділі досліджень, можна зробити висновки про виконання завдань, що стосуються визначення ознак та поняття підприємництва (зокрема нелегального) та його легалізації, досліджено систему державного регулювання легалізації прихованого підприємництва в Україні (включно з чинниками та вжитими заходами «детінізації» економіки).

1. З врахуванням положень наукових джерел та законодавчих актів, для визначення об'єкта дослідження запропоновані поняття:

– підприємництво – професійна, самостійна, але обмежена чинниками бізнес–середовища ризикована діяльність фізичних осіб (особиста, або через створену юридичну особу), які поєднують фактори виробництва для виробництва продукції за умови беззбитковості у довгостроковому періоді. Саме ця діяльність досліджується в роботі, на відміну від більш широкого поняття «економіка», яка є більш різноплановим, складнішим для аналізу та відповідних рекомендацій явищем.

– нелегальне підприємництво – підприємницька діяльність, яка протиправно прихована від державного регулювання (митного, податкового тощо) з метою уникнення його шкідливого впливу на прибутковість, ризикованість, самостійність та умови виготовлення продукції (товарів, робіт, послуг);

– легалізація підприємництва – діяльність органів влади та недержавних організацій, спрямована на стимулювання підприємців до відображення в офіційному обліку та звітності своїх операцій, наслідком чого є зменшення частки нелегального підприємництва у ВВП;

– державне регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва – це функція управлінської діяльності, що полягає у впровадженні системи заходів органів влади, спрямованої на зменшення розміру нелегального підприємництва шляхом внесення змін у застосуванні інструментів державного та ринкового регулювання економіки.

2. На основі систематизації та опрацювання положень наукової літератури та законодавства дисертантом виділено «чутливі» ознаки підприємництва, які дозволяють визначити негативний вплив зовнішніх чинників (корупція, правопорядок, державне регулювання тощо): зниження прибутків та самостійності, зростання ризиків, ускладнення виробництва та реалізації продукції.

3. Використовувані в економічній науці методи оцінювання частки прихованої економіки (тіньової, такої, що не спостерігається) можна поділити на дві групи: 1) альтернативних розрахунків ВВП на основі різної інформації (статистичної, фінансової, податкової); 2) визначення ВВП відповідно до його розрахункової залежності від економічних показників (зайнятість, грошова маса, виробничі ресурси). Якщо визначений органами статистики розмір ВВП менший, то різниця відображає величину нелегальної економіки. Більшість методів не розмежовують підприємницький та непідприємницький сектор економіки, не демонструють залежності частки прихованої економіки чи підприємництва від причин їх існування. Це не дозволяє прогнозувати зміну

розміру нелегального підприємництва в результаті державного регулювання процесів його легалізації.

4. За результатами опрацювання положень нормативних актів та наукової літератури, виділено 140 причин існування нелегального підприємництва, в результаті уніфікації яких сформовано перелік з 16 узагальнених чинників, які впливають на різну кількість чутливих ознак підприємництва. На чотири чутливі ознаки впливають чинники: «Державне регулювання підприємництва»; «Корупція»; державне регулювання «Міжнародної торгівлі»; «Ефективність урядування»; «Доступ до кредитних ресурсів». На три чутливі ознаки впливають чинники: «Правопорядок»; «Нерозвиненість ринкової інфраструктури»; «Некваліфікований менеджмент»; «Обмеження на офіційному ринку праці»; «Недосконала податкова система». На дві чутливі ознаки підприємництва впливають чинники: «Дефіцит якісної ділової інформації»; «Низькі показники офіційної економіки»: ВВП, безробіття, інфляція, розмір експорту та імпорту; «Низький рівень розвитку продуктивних сил і конкурентоспроможності вітчизняної продукції». І на одну чутливу ознаку – «Складна процедура реєстрації бізнесу»; «Низька якість законодавства»; «Неефективне реформування економіки, структури держвласності».

5. Державне регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва повинно здійснюватись в рамках механізму, який: а) матиме необхідну структуру, б) можливість проходити всі етапи управлінської діяльності, в) матиме інструменти впливу на підприємництво, г) забезпечить досягнення завдань легалізації підприємництва, д) використовуватиме можливості ринкового та державного регулювання. Такий механізм можна визначити як регуляторний (поєднує можливості ринкового та державного регулювання) механізм легалізації підприємництва – інтегрована ринково-адміністративна система, в якій органи управління за допомогою відповідних інструментів, здійснюють управлінську діяльність для впливають на підприємницьку діяльність (зокрема її чутливі ознаки), що формує у

підприємців мотивацію до легалізації своєї діяльності. Для забезпечення ефективної роботи такого механізму можна визначити вимоги до його побудови і функціонування:

- структурні – наявність обов'язкових компонентів (об'єкта, суб'єктів та каналів зв'язку, через які, зокрема і застосовуються інструменти регулювання економіки), а також додаткових – органу, що забезпечує підтримку прийняття рішень (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України) і незалежних експертів (Світовий банк, консалтингова фірма Прайс Вотерхаус Куперс (PWC) тощо);

- процесуальні – забезпечення проходження етапів роботи механізму: 1 – моніторинг ситуації та визначення проблем; 2 – визначення мети регулювання; 3 – збір та аналіз інформації, визначення причин та завдань легалізації; 4 – визначення комплексу альтернативних заходів та підзавдань, моделювання наслідків рішень; 5 – визначення ресурсів, можливості виконання заходів та відповідних альтернатив; 6 – вибір і оформлення проекту необхідних рішень; 7 – обговорення, затвердження та оформлення рішень; 8 – організація виконання рішень; 9 – контроль за виконанням рішень; 10 – оцінка ефективності вжитих заходів. Необхідно врахувати також вплив істотних чинників нелегального підприємництва, які не піддаються безпосередньому впливу в межах сформованого механізму легалізації (некеровані чинники).

6. 140 пропонованих в різних нормативних та наукових джерелах заходів легалізації економіки, часто стосуються його другорядних чинників, або взагалі не спрямовані на подолання цієї проблеми.

Одержані результати доцільно використати для аналізу підприємництва та його ознак на предмет впливу зовнішнього середовища на мотивацію підприємця легалізувати свій бізнес; визначення чинників нелегального підприємництва та відповідних заходів протидії.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Оцінка системності процесів легалізації підприємництва в Україні

Для визначення проблем регулювання у сфері легалізації підприємництва, необхідності та напрямків змін, необхідно проаналізувати пропонувані у наукових та правових джерелах заходи щодо їх відповідності структурним та управлінсько–процесуальним вимогам. Наявність визначених компонентів механізму легалізації доцільно проаналізувати в таблиці 2.1.

Найбільш об'єктивним показником результативності заходів, що вживаються, є зміна частки прихованого підприємництва в Україні. Якщо механізм легалізації сформований правильно (відповідає структурним вимогам), працює послідовно та цілеспрямовано (відповідає процесуальним вимогам), його діяльність буде ефективною (частка нелегального підприємництва зменшуватиметься).

В першому розділі було розглянуто зміст наявних нормативних актів України, присвячених вирішенню проблеми «тіньової економіки»:

– рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про заходи щодо детінізації економіки" [122];

– укази Президента України «Про Заходи щодо детінізації економіки України на 2002–2004 роки» [148], «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції», [149] ;

– розпорядження Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо детінізації національної економіки» [123], та про заходи щодо детінізації національної економіки на 2006–2007 роки» [124];

– постанова Кабінету Міністрів України, якою затверджено «Державну програму активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки [41].

Таблиця 2.1

Відповідність структурним вимогам пропозицій щодо легалізації підприємництва

Джерела	Структурні вимоги до системи механізму управління						Відповідність структурним вимогам
	обов'язкові			додаткові			
	Об'єкти	Суб'єкти	Канали зв'язку	Індивідуальні властивості, некеровані чинники	Експерти	Підтримка прийняття рішень	
Варналій З.С. [18 , § 8.3]	+	+*	+**	+	–	–	+
Тищук Т. А. та ін. [145, с. 37–38]	+	–	+**	+**	–	–	–
Флейчук М.І. [153 , с.514]	+	+	+*	+**	–	–	+
Мандибура. В.О. [79, с. 117–121]	+	+	+	+**	–	–	+
Мазур І.І. [77, с. 196]	+	+	+	+**	–	–	+
Колобердянко І.І., Бехтер С.О. [68]	–	+*	+*	+**	–	–	–
Мінекономрозвитку України [142–144]	–	+	–	+**	+	–	–
Указ Президента України [122]	–	+	–	–	–	–	–
Указ Президента України [148]	+	+	–	–	–	–	–
Розпорядження КМУ [123]	–	+	+*	–	–	–	–
Розпорядження КМУ [124]	–	+	+*	–	–	–	–
Указ Президента України [149]	–	+*	–	–	–	–	–
Постанова КМУ [41]	–	+*	–	–	–	–	–
Коваленко С. О. [63]	+	+*	+*	+	–	–	+
Засанська О. В. [56]	+	+*	+*	+	–	–	+
Ортинський В. Л. [95]	+	+	–	+**	–	–	–
Мушинська Н.Ю. [91]	+	+*	–	+**	–	–	–
Серафимов В. Н. [129]	+	+	–	–	–	–	–
Квасов С. А. [60]	+	+	+*	+	–	–	+
$\sum+$	12	11+6*	2+7*+2**	4+8**	1	0	7
$\sum-$	7	2	8	7	18	19	12

Примітки:

- 1) * – неконкретизований елемент; ** – неповний елемент;
- 2) Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури.

Як бачимо з таблиці, в жодному джерелі не передбачено запровадження підсистеми підтримки прийняття рішень, і лише в одному передбачено залучення експертів. У дванадцяти джерелах, у тому числі у всіх правових актах, не передбачені всі обов'язкові системоутворюючі елементи, навіть коли вживається слово «механізм». У випадку, коли обов'язкові елементи механізму перелічені, вони описані загально, або неповно, що на практиці рівноцінно відсутності відповідного елемента.

У науковій літературі визначено та описано як об'єкт управління переважно економіку в цілому, хоча при цьому основна увага приділяється підприємницькому сектору. Сім джерел, в тому числі п'ять правових, взагалі не дають визначення об'єкта регулювання. У наукових джерелах, як правило, визначаються органи управління – 11 джерел. Існують непоодинокі випадки загальних вказівок на орган управління як органи законодавчої та виконавчої влади, або правоохоронні органи – шість джерел. У двох джерелах суб'єкт управління не визначається взагалі.

У аналізованих джерелах не приділено уваги формуванню каналів зв'язку: прямого – способів доведення пропонованих керівних рішень, та зворотного – для отримання інформації про результати впливу. Зазначена лише керівна інформація – нормативні акти, відповідно до чого можна зробити висновки про канали зв'язку, що стосуються їх передачі. Повністю відсутнє обґрунтування наявності та тісноти зав'язків – впливовості пропонованих рішень на об'єкт управління.

Індивідуальні властивості об'єкта легалізації описані досить детально, в багатьох джерелах є методи вимірювання прихованого («тіньового», «необлікованого») сектора. Разом з цим, некеровані чинники зовнішнього середовища механізму легалізації підприємництва не виділяється в жодному джерелі.

У більшості аналізованих джерел йдеться лише про окремі заходи легалізації. Відсутнє жодне джерело, в якому розглядається легалізація підприємництва як системна робота механізму з чіткими взаємозв'язками та

технологією роботи: не передбачені всі обов'язкові елементи, не визначені взаємозв'язки та технологія роботи тощо. Це значно ускладнює їх успішний вплив на процес легалізації.

Завданням цього дослідження є формування механізму легалізації, в якому необхідно передбачити: об'єкт та суб'єкт управління, канали зв'язку, метод визначення індивідуальних властивостей об'єкта та впливу некерованих чинників зовнішнього середовища, експертні організації та підсистему підтримки прийняття рішень.

Для аналізу відповідності заходів легалізації критеріям можливості управління [160,с.124–126] сформована таблиця 2.2. У ній відображено шість з семи критеріїв управління. Один критерій спільний для всіх аналізованих пропозицій, оскільки стосується можливості об'єкта змінюватись. Легальне та нелегальне підприємництво можуть переходити до різних станів (часток ВВП, сфер регулювання, структури за галузями та сферами економічної діяльності тощо). Легальне та нелегальне підприємництво залежать від державного регулювання, економічної ситуації, правопорядку тощо та саме впливає на них. Виходячи з наведеного аналізу, можна зробити висновки про відсутність керованості заходами легалізації через неврахування наявності ресурсів, індивідуальних властивостей об'єкта та впливів некерованих чинників зовнішнього середовища. Щодо інших вимог можна стверджувати наступне. Для аналізу можливості суб'єкта змінювати властивості об'єкта, необхідне чітке визначення органу, який буде впроваджувати пропоновані заходи. В наукових джерелах, як правило, називаються органи законодавчої та виконавчої влади або правоохоронні органи, що приймають правові акти, які можуть впливати на об'єкт регулювання. При цьому не обґрунтовуються наявність та ступінь такого впливу, не конкретизуються органи управління, інструменти та конкретні напрямки, сфери впливу. Часто суб'єкт управління не згадується взагалі, або залучаються органи, які відповідно до наявних у них повноважень та можливих інструментів, не впливають або впливають несуттєво на зменшення розміру нелегального підприємництва.

Таблиця 2.2

Управлінська ефективність заходів легалізації прихованого підприємництва

Джерела	Критерії можливості управління										Відсутні показники		
	Можливість впливу на об'єкт	Формування					Вибір альтернатив		Отримання інформації про стан об'єкта			Критерії	Складові критеріїв
		сфер впливу	заходів	мети	стадій процесу	зв'язків заходів	наявність альтернатив	критерії вибору альтернатив	розрахунок розміру	показник поточного стану			
Варналій З.С. [18 , § 8.3]	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-	3	4	
Тищук Т. А. та ін. [145, с. 37–38]	+	+	+	-	-	-	+	-	+	-	2	5	
Флейчук М.І. [153 , с.514]	+	+	+	-	-	-	+	-	+	-	2	5	
Мандибура. В.О. [79, с. 117–121]	+	+	+	-	-	-	+	-	+	-	2	5	
Мазур І.І. [77, с. 196]	+	+	+	-	-	-	+	-	+	-	2	5	
Колобердянко І.І., Бехтер С.О. [68]	+	+	+	-	-	-	+	-	-	-	3	4	
Мінекономрозвитку України [142–144]	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	3	5	
Указ Президента України [122]	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	3	5	
Указ Президента України [148]	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	3	5	
Розпорядження КМУ [123]	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	3	5	
Розпорядження КМУ [124]	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	3	5	
Указ Президента України [149]	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	3	5	
Постанова КМУ [41]	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	3	5	
Коваленко С. О. [63]	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-	3	5	
Засанська О. В. [56]	+	+	-	-	-	-	+	-	+	-	2	6	
Ортинський В. Л. [95]	+	+	-	-	-	-	+	-	+	-	2	6	
Мущинська Н.Ю. [91]	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-	3	5	
Серафимов В. Н. [129]	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-	3	5	
Квасов С. А. [60]	-	+	-	-	-	-	+	-	+	-	2	6	

Примітка. Джерело: розроблено автором на основі аналізу літератури

Для виконання умови здійснення управління як послідовності взаємопов'язаних впливів для досягнення мети у кількісних показниках впливи повинні здійснюватись взаємопов'язаними заходами на визначені сфери регулювання підприємництва, поетапно на шляху досягнення кінцевої мети. Вказані проміжна та кінцева мета повинні визначатись обґрунтованими квантифікованими показниками. У більшості джерел цього критерію дотримано лише щодо таких складових, як сфери та заходи впливу. Мета, як правило, визначається загальною фразою «зменшення розміру тіньової економіки». Стадії процесу та взаємозв'язки заходів не передбачені взагалі. Внаслідок цього, можуть вживатись непов'язані, взаємовиключні, або заходи, що не приносять результату. Відсутність проміжних етапів не дає можливості визначити дієвість та правильність процесу легалізації. Таким чином, безрезультатно витрачаються ресурси на вжиття запланованих на декілька років заходів. Відсутність планових показників не дозволяє оцінити ефективність роботи механізму: зменшення частки нелегального підприємництва на 5% – це хороший результат, чи ні; відповідає завданню «зменшення частки нелегального сектора», чи ні?

У двох джерелах відсутня можливість вибору альтернативних рішень. Решта містять великий перелік заходів, які не пропонуються як альтернативи, бо не передбачено критеріїв та можливості вибору між ними. Отже, сприймати такі заходи як альтернативи можна з великою долею умовності. Відсутність альтернативних заходів унеможлиблює оперативно змінювати тактику відповідно до змін ситуації, обирати найкращий варіант за певних обставин та часу.

При плануванні заходів абсолютно не приділяється увага забезпеченню їх ресурсами. Єдине, що можна умовно сприймати як вказівку на ресурс – це владні, в тому числі законодавчі та контролюючі повноваження державних органів. Без належного ресурсного забезпечення неможливо організувати жоден

процес, зокрема такий складний та багатоплановий, як легалізація підприємництва.

У десятиох джерелах, в тому числі правових, не приділяється увага отриманню інформації про поточний стан об'єкта на проміжних етапах регулювання. В інших – лише передбачене вимірювання частки нелегального сектора, що можна умовно вважати інформацією про стан об'єкта. Однак, джерела переважно використовують це як показник, що вказує на необхідність реформування. Проміжні етапи процесу легалізації, їх планові характеристики та відповідні методи оцінки виконання повинні використовуватись як оцінки дієвості заходів, що вживаються. На основі проміжної інформації здійснюється поточний контроль, вчасно коригуються заходи.

Жодне джерело не передбачає дослідження інформації про вплив зовнішнього середовища на об'єкт управління. Разом з цим, на таке багатопланове явище, як нелегальне підприємництво, впливає шістнадцять груп чинників (визначені в першому розділі), кожен з яких може перекреслити чи спотворити вплив заходів.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок про невідповідність заходів легалізації критеріям управління. Вони не дозволяють здійснювати управління, або роблять його малоефективним, не впливовим. Пропоновані в літературі заходи не відповідають структурним та управлінсько-процесуальним вимогам до роботи механізму (системи) легалізації.

Необхідно сформувати механізм легалізації за наступними вимогами:

- структурні – наявність обов'язкових та додаткових елементів механізму управління;
- процесуальні – проходження всіх етапів регуляторного процесу;
- управлінські – відповідність критеріям ефективності управління.

У першому розділі були проаналізовані різні методики розрахунку частки нелегального підприємництва, які дають і різні результати обчислень.

Для аналізу використано розрахунки частки прихованого сектора Міністерства економіки [142–144] та Ф. Шнайдера [183–186]. Також представлені розрахунки проведені за методом регуляторного впливу дисертанта (див. параграф 3.1, 3.2, формула 3.1) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка зміни частки нелегального підприємництва в Україні

Методи розрахунку	Зміна частка прихованої економіки (% ВВП)								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Інтегральний *	28	34	39	38	34	34	35	41	42
Електричний *	27	26	36	37	29	29	30	39	35
Монетарний *	28	39	41	30	26	24	24	33	37
Збитків підприємств*	14	30	31	30	25	27	27	31	40
Споживчі витрати/ роздрібний оборот *	14	40	45	44	48	46	51	57	54
МІМІС ([183; 186])	46,8	46,2	46,2	45,1	44,6	44,0	н/д	н/д	н/д
Регуляторного впливу **	43,5	47,0	47,0	47,5	48,1	48,1	48,8	40,4	40,35

Примітки:

- 1) * дані Мінекономрозвитку і торгівлі України (МЕРТ) [142–144];
- 2) ** розраховано автором (формула 3.1);
- 3) джерело: сформовано автором на основі різних джерел

Як бачимо з таблиці, за останні шість років частка прихованої економіки, за більшістю методів, зростає та залишається високою. Це, разом з проведеним вище аналізом відповідності структурним вимогам, підтверджує недовіру державного регулювання легалізації підприємництва.

Інформація про частку нелегального сектора є вкрай важливою при побудові механізму легалізації, оскільки дозволяє визначити початковий стан об'єкта та зміни (проміжні чи остаточні) внаслідок вжиття відповідних заходів.

Отже нам необхідні показники, визначені одним із наявних методів, для бази (вихідної точки) подальших розрахунків. Ф. Шнайдер розраховує обсяги нелегального сектора, виходячи з причин його існування (державне, зокрема податкове регулювання, державні послуги, рівень безробіття, рівень інфляції, частка зовнішньої торгівлі у ВВП) та проявів – показників нелегального підприємництва (обсяг готівки, участь трудових ресурсів у ВВП, темп зростання робочої сили, ВВП та його зростання на душу населення).

Як зазначалось вище (див. табл. 1.4) методи вимірювання прихованої економіки, або прихованого підприємництва використовують різні бази для розрахунків: показники економічних ресурсів (споживання електроенергії, обсяги грошової маси, збитки та витрати, розмір ВВП, рівень безробіття тощо), вплив факторів, що спонукають до нелегальної діяльності (державного регулювання, розміру обов'язкових платежів, якість державних послуг), комплексні, інтегральні показники впливу різних факторів). Внаслідок цього результати розрахунків різними методами можуть відрізнятися і суттєво. Однак для організування та контролю процесу легалізації важливий не стільки абсолютний показник розміру нелегального підприємництва як динаміка його зміни внаслідок вжитих заходів. Для наочності розгляду динаміки показників часток прихованого підприємництва (ПП) різними методами (Інтегральний (ІМ), Електричний (ЕМ), Монетарний (ММ), Збитків підприємств (ЗП), Споживчі витрати/ роздрібний оборот (СВ), регуляторного впливу (МРВ), м'якого моделювання (МІМІК)), протягом 2007–2015 років збудовано відповідні графіки (рис.2.1). Як видно з рисунку, незалежно від різних абсолютних показників, методи (зокрема і Регуляторного впливу, розроблений дисертантом) демонструють однакову динаміку зміни частки прихованого підприємництва (економіки). Це свідчить про їх об'єктивність та придатність для оцінки саме тенденцій (динаміки) нелегального підприємництва. Розрахунки Ф. Шнайдера комплексно (інтегрально) враховують значну

кількість чинників та наслідків впливу нелегального підприємництва. Це дає підстави вважати їх результати достатньо об'єктивними.

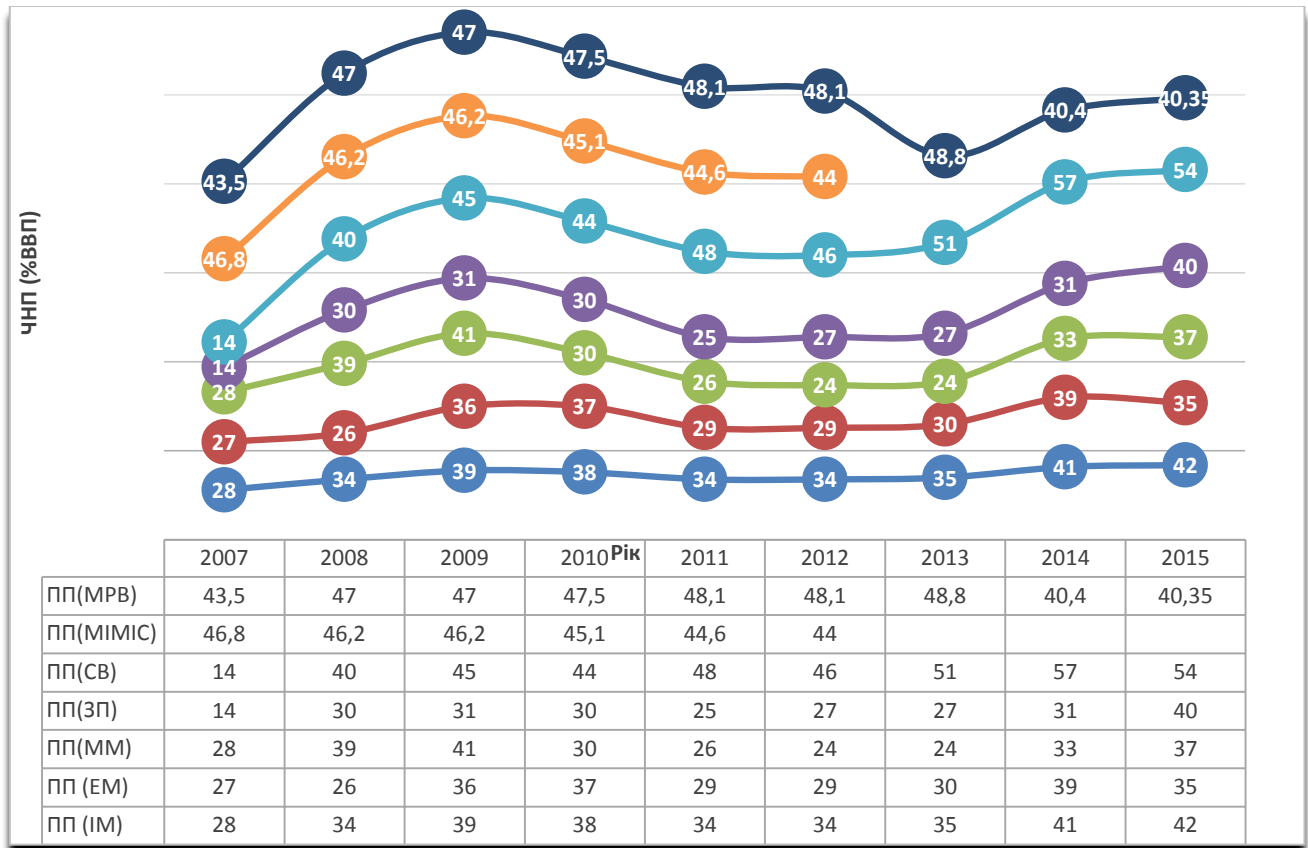


Рис. 2.1. Динаміка розміру нелегального підприємництва у 2007–2015 рр.

Примітка. Джерело: розроблено автором на основі даних МЕРТ, Ф. Шнайдера (МІМІС) та власних розрахунків (див табл. 2.3)

Для цілей цієї роботи варто скористатися результатами розрахунків Ф. Шнайдера, керуючись такими аргументами:

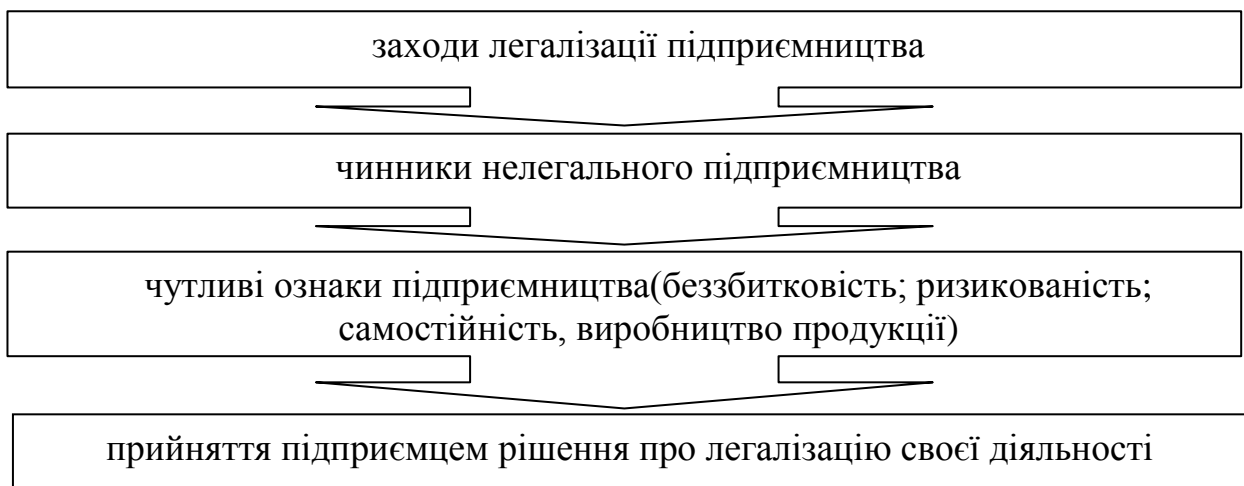
1) його розрахунки, якими користуються Світовий банк, міжнародні організації та уряди, є незалежними від урядів і мають авторитет серед іноземних інвесторів;

2) високий ступінь об'єктивності результатів;

3) розрахунки Ф. Шнайдера проведенні для більшості країн світу і, відтак, забезпечують високу репрезентативність для економіко–математичного моделювання.

2.2 Дослідження чинників існування нелегального підприємництва

Будь-яка підприємницька діяльність перебуває під впливом бізнес-середовища. Воно впливає на чутливі ознаки підприємництва, визначені в параграфі 1.1: прибутковість, ризикованість, самостійність та поєднання факторів виробництва для виробництва товарів та послуг. При негативному характері впливу підприємець може прийняти рішення частково чи повністю приховати свою діяльність від регулювання (в тому числі дозвільного та податкового). У параграфі 1.3, на основі літературних та нормативних джерел, чинники нелегального підприємництва були згруповані в чотири групи за впливом на вказані чутливі ознаки підприємництва. Очевидно, що легалізація підприємництва можлива через заходи, що повинні бути спрямовані на визначені чинники. Останні виділені на основі опрацювання різних джерел та згруповані в параграфі 1.4 за впливом на чотири групи чинників нелегального підприємництва. Таким чином, можна визначити загальний алгоритм легалізації підприємництва: вживаються заходи, що впливають на чинники, які змінюють свій стан і через чутливі ознаки підприємництва стимулюють його суб'єктів до легального підприємництва (рис. 2.2).



Примітка. Джерело: розроблено автором

За результатами вищевказаного групування, можна визначити вплив пропонованих в законодавстві (дод. Е, Є) та літературі заходів на відповідні їм чинники та чутливі ознаки нелегального підприємництва (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Зв'язок чинників і заходів легалізації прихованого підприємництва

Чинники існування прихованого підприємництва	Вплив на чутливі ознаки підприємництва				Пропоновані в опрацьованих джерелах заходи легалізації підприємництва за впливом на його чинники
	Безбитковість	Ризик	Самостійність	Виробництво	
ПЕРША ГРУПА					ПЕРША ГРУПА
Державне регулювання підприємництва	+	+	+	+	Спрощення регулювання підприємництва
Корупція	+	+	+	+	Боротьба з корупцією
Складність міжнародної торгівлі	+	+	+	+	Усунення торгових бар'єрів
Складний доступ до кредитів	+	+	+	+	Спрощення доступу до кредитів
Ефективність державного управління	+	+	+	+	Підвищення ефективності урядування
ДРУГА ГРУПА					ДРУГА ГРУПА
Забезпечення правопорядку	+	+	+		Посилення правового захисту осіб
Нерозвиненість інфраструктури	+	+	-	+	Розвиток ринкової інфраструктури
Низька кваліфікація менеджерів	+	+	-	+	
Обмеження на ринку праці	+	-	+	+	Спрощення найму робочої сили
Складна податкова система	+	+	+	-	Удосконалення податкової системи
ТРЕТЯ ГРУПА					ТРЕТЯ ГРУПА
Дефіцит ділової інформації	+	+	-	-	-
Негативні показники ВВП, безробіття, міжнародної торгівлі	+	-	-	+	-
Нерозвиненість продуктивних сил	+	-	-	+	-
ЧЕТВЕРТА ГРУПА					ЧЕТВЕРТА ГРУПА
Складності реєстрації бізнесу	-	-	+	-	Спрощення реєстрації бізнесу
Низька якість законодавства	-	+	-	-	
Нереформованість економіки	-	+	-	+	Покращення структури та управління державною власністю

Примітка. Джерело: розроблено автором на основі проведеного аналізу джерел (див. параграф 1.3, дод. Е, Є)

Заходи, що не спрямовані на конкретні чинники, повинні бути відкинуті. Однак, справедливо припускати, що не всі чинники однаково впливають на частку нелегального підприємництва.

Тому надзвичайно важливо визначити чинники, які істотно впливають на легалізацію, обрати серед них ті, що будуть регулюватись і абстрагуватись (винести за рамки механізму легалізації) від решти, враховувати як некеровані чинники. Це дозволить зосередитись на впровадженні ефективних заходів легалізації підприємництва.

Для визначення впливовості оперуватимемо чинниками, які можна квантифікувати та за допомогою економіко–математичних методів визначити ступінь їхнього впливу. Цифрові показники можна отримати в економічних рейтингах («Легкість ведення бізнесу», «Ефективність урядування») та статистичній інформації, зібраній Світовим банком.

Рейтинг складається у формі щорічних доповідей, у яких досліджується державне регулювання підприємницької діяльності з точки зору його сприяння (ближче до № 1 рейтингу) або перешкоджання бізнесу. Методика рейтингу спирається на кількісні індикатори, що характеризують норми регулювання і ступінь захищеності прав підприємців. Залучені Світовим банком фахівці оцінюють регулювання за сферами, яким відповідають етапи життєвого циклу підприємства:

- започаткування бізнесу (регулювання реєстрації та ліцензування);
- функціонування (регулювання захисту інвестицій, кредитування, найму працівників, забезпечення виконання контрактів, зовнішньої торгівлі, сплати податків);
- припинення чи «переродження» діяльності (регулювання закриття бізнесу або відновлення платоспроможності).

За кількісними показниками сфер регулювання визначаються їх рейтинги, узагальнення яких дозволяє сформувати єдиний рейтинг «Легкості ведення бізнесу». Таким чином, дослідження Світового банку дає можливість оцінити як загальну якість державного регулювання так і у його окремих сферах [166–175].

Ефективне регулювання (високі рейтинги) забезпечує дотримання прав підприємців при отриманні дозвільних документів, вирішенні судових спорів, що мінімізує витрати, підвищує передбачуваність діяльності та захищає від зловживань партнерів та чиновників (знижує ризикованість).

Джерелами інформації є законодавство та залучені експерти, аудиторські компанії, практики.

У дослідженні Світового банку «Світові індикатори урядування» (CIU) (World Governance Indicators (WGI) [180], [191] відображена усталена практика (традиції) та інституції, за допомогою яких здійснюється державне управління в країні. За допомогою набору різних показників оцінюється: процес формування органів влади, моніторингу їх діяльності та переобрання; здатність уряду ефективно формулювати і впроваджувати в життя розумну державну політику; повагу громадян і громадських структур до інституцій, які регулюють економічні та соціальні відносини в суспільстві.

Для формування цих показників чи індикаторів використовуються тридцять джерел даних, серед яких дослідження стану домашніх господарств і фірм, комерційна, зокрема аналітична інформація, дані міжнародних неурядових та урядових організацій.

За допомогою спеціалізованої методики Світового банку, зазначена інформація дозволяє оцінити у формі міжнародних рейтингів ситуацію у шести сферах урядування. Серед них для цієї роботи можна використати рейтинги «Ефективності урядування», «Забезпечення правопорядку», «Контролю корупції».

Ці рейтинги є інтегральними індикаторами, які розраховуються виходячи із численних складових, які оцінюють виконання державою своїх функцій у сфері відповідного рейтингу. Чим вищий інтегральний показник рейтингу (максимально хороший дорівнює 100) тим краще урядування, правопорядок чи боротьба з корупцією. Показники решти країн становлять перцентиль (відсоток) від найкращого (100).

«Ефективності урядування» (ЕУ) (Government Effectiveness (GE) охоплює: ефективність державної служби та ступінь її незалежності від політичного тиску, ефективність надання соціальних послуг, розробки і здійснення державної політики, а також відповідність діяльності (практична реалізація) органів влади задекларованій політиці.

Рейтинг «Ефективності урядування» враховує показники, які характеризують:

- швидкість проходження бюрократичних процедур;
- розгалуженість системи громадського транспорту та доріг;
- задоволеність громадян системою освіти, охорони здоров'я, комунальних послуг (водо– електропостачання, утилізації сміття);
- готовність держави реагувати на надзвичайні події (тероризм, війни, політично–мотивовані припинення постачання ресурсів, стихійних лих);
- наявність кризи державності, пов'язаної з неспроможністю забезпечити правопорядок, продовольче, енергетичне постачання, необхідну інфраструктуру, протистояти стихійним лихам та економічним проблемам;
- нестабільність (різкі, раптові зміни) політики (державного регулювання), що ускладнює ведення бізнесу у сферах: охорони екології, експортно–імпортних операцій, тарифів, цін, квот чи інших протекціоністських заходів, політизація грошово–кредитної політики, пряме втручання в діяльність компаній.

– якість бюджетного та фінансового управління.

«Забезпечення правопорядку» (ЗП) (Rule of Law (RL) включає ступінь дотримання законодавчих норм, зокрема щодо забезпечення виконання контрактів, прав власності, дій поліції та суду, а також ймовірність злочинності і насильства.

Рейтинг формується на основі показників, які характеризують:

- дотримання принципу поділу на гілки влади;
- рівень насильницьких злочинів, організованої злочинності, ефективності роботи поліції, яка зокрема повинна гарантувати безпеку громадян від впливу проституції, торгівлі наркотиками, зброєю, людьми;
- незалежність судів, швидкість і справедливість розгляду цивільних та кримінальних справ;
- обов’язковість виконання та непорушність договорів (ефективне забезпечення, примусового виконання всіх умов договорів в належний строк, особливо з боку державних органів, наявність необхідних для цього дієвих, неупереджених, не корупційних судових інструментів);
- дотримання громадянських прав: права власності (зокрема інтелектуальної), комерційної таємниці тощо, забезпеченість від необґрунтованих конфіскацій майна органами влади) тощо;
- здатність органів влади обмежити ухилення від сплати податків;
- можливість отримання прав на природні ресурси: землю, воду тощо;
- негативний вплив прихованої економіки на економічний розвиток.

«Контроль корупції» (КК) (Control of Corruption(CC) це ступінь, з якою влада використовується для вигоди еліт та приватних інтересів у формі «дрібної» та «великої» корупції.

Цей показник демонструє ступінь ризику того, що виконання контрактів, імпорт та експорт, отримання дозвільних документів фізичними або

юридичними особам залежатиме від хабарів, інших корупційних дій. Це може призвести до припинення бізнесу в країні, або сплати штрафних санкцій, нанесення шкоди діловій репутації.

Для формування цього рейтингу у методиці Світового банку використані показниками, які характеризують:

- наявність корупції в діяльності уряду, парламенту, судових, правоохоронних та інших органів влади, політичних партій, преси;
- рівень корупції у відносинах між чиновниками та громадянами («дрібна корупція»), органами влади та підприємствами (в тому числі іноземними);
- отримання неправомірних доходів (зокрема бюджетних коштів) в сферах експорту та імпорту, житлово–комунального господарства, сплати податків, державних закупівель, судочинства.

Світовий банк також збирає статистичну інформацію для співставлення розвитку економік світу. Поміж неї для квантифікації чинників можна використати показники розміру ВВП на особу [178], рівня безробіття (РБ) [192] та міжнародної торгівлі (розмір експорту та імпорту у%ВВП) [182].

Для подальшого аналізу оберемо чинники легалізації підприємництва, які можуть бути квантифіковані. Аналіз даних таблиці 2.4 демонструє, що низку чинників неможливо квантифікувати та використати для подальшого економіко–математичного аналізу:

- з другої групи – нерозвиненість інфраструктури, недостатня кваліфікація менеджерів;
- з третьої – дефіцит ділової інформації, нерозвиненість продуктивних сил;
- з четвертої – недосконалість законодавства, неререформованість економіки.

Решта чинників нелегального підприємництва можна згрупувати відповідно до квантифікованих показників «Легкості ведення бізнесу», «Ефективності урядування» та статистики національних рахунків (табл. 2.5) для подальшої оцінки їх впливу.

Таблиця 2.5

Квантифіковані чинники нелегального підприємництва

№	Чинники нелегального підприємництва	Показник квантифікації	Кількість згадувань	Науковці, що наводять чинники												
				Варналії З.С. [18(розд. 2)]	Мандибура В.О. [79, с. 34–36]	Ф. Шнайдер [187, с. 43–44], [184, с. 6–7]	Е. де Сото [45, с.118–123]	Тишук Т. А. [145, с.16–18]	Флейчук М.І. [153, с.221]	Бекряшев А.К. Белозеров І.П [8, с.18]	Коваленко С.О. [63]	Засанська О.В. [56]	Мазур І.І. [77, с.130–137]	Ангелко І.В. [2]	Квасов С.А. [60]	
1.	Регулювання підприємництва	ЛВБ	12	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
1.1	Надмірне державне регулювання	ЛВБ	10	+	+	+	+		+	+		+	+			
1.2	Недосконала податкова система	ЛВБ	9	+	+	+			+	+	+	+				
1.3	Доступність кредиту	ЛВБ	3	+						+			+			
1.4	Обмеження на ринку праці	ЛВБ	1			+										
1.6	Складність міжнародної торгівлі	ЛВБ	1													+
1.7	Складна реєстрації бізнесу	ЛВБ	1	+												
2.	Забезпечення правопорядку	СІУ/ ЗП	6		+				+	+				+	+	+
3.	Ефективність урядування	СІУ/ ЕУ	9	+	+	+				+	+	+	+		+	+
4.	Корупція	СІУ/ КК	4	+					+	+			+			
5.	Проблеми стану легальної економіки		2	+												+
5.1	ВВП на особу	ВВП	2			+										+
5.2	Рівень міжнародної торгівлі	% ВВП	2	+												+
5.3	Рівень безробіття	РБ	1			+										

Примітка. Джерело: розроблено автором

З метою забезпечення співставності показників в дисертації усі вони трансформовані в рейтинги (місце за показником серед країн світу за спаданням від найкращого до найгіршого). Залежність частки нелегального підприємництва від виокремлених чинників визначається за допомогою регресійного аналізу. Оскільки останні дослідження для більшості країн світу Ф.Шнайдер провів станом на 2007 рік, всі інші показники, зокрема «Індикатори урядування» беремо також для цього року. При цьому, необхідно розуміти, що рейтинги («Ефективності урядування» та «Легкості ведення бізнесу») відображають ситуацію, яка склалась за рік перед їх складанням.

Для встановлення характеру впливу чинників на частку нелегального підприємництва проведено регресійний аналіз п'ятдесяти двох країн світу, що віднесені до груп розвинутих та трансформаційних (перехідних) економік світу.

Зазначене групування використовується у статистичних дослідженнях органів Організації Об'єднаних Націй: Департаменту економічних та соціальних справ і Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку. Вказані органи, спільно з п'ятьма регіональними економіко-соціальними комісіями ООН, складають щорічні звіти «Економічна ситуація в світі і перспективи» [193], в яких наводять статистичну інформацію щодо країн світу, розбиваючи їх на три групи: 1) розвинуті, 2) з перехідною (транзитивною) економікою та 3) економіки, що розвиваються. Ця класифікація широко застосовується і в науковій літературі. Україна разом з колишніми країнами «соцтабору» належить до перехідних, провідні країни Євросоюзу, Північної Америки та Австралії – до розвинутих; решта – до третьої групи економік.

Для аналізу обрано групу «перехідних» країн, в якій Україна перебуває, та групу «розвинутих», до якої прагне потрапити в результаті реформ. Показники та вплив аналізованих чинників на нелегальне підприємництво в країнах, що розвиваються, не становлять інтересу для напрацювання заходів легалізації в Україні.

Таким чином, для аналізу отримано групу із п'ятдесяти двох країн (34 розвинутих та 18 транзитивних) (табл. 2.6).

Основні чинники – x (відповідні числові показники чинників НП) за характером їхнього впливу на рівень НП – y розраховуються за допомогою загальної математичної методики регресійного аналізу [35 с. – 132], [66 с. – 125, 152]. Розрахунок здійснюється для країн вищевказаної вибірки за парними та множинними рівняннями:

$$y = b_0 + \sum b_i \times x_i, \quad (2.1),$$

де y – частка у ВВП нелегального підприємництва (НП);

x – рейтинг окремих чинників;

b – коефіцієнти регресії, які вказують розрахункову залежність змінної y від чинника x .

Таблиця 2.6

Рейтинги країн за чинниками нелегального підприємництва

Країна	ЧНП %ВВП	ЛВБ	СІУ/ КК	ВВП	Рівень міжнародн ої торгівлі	Рівень безробітт я	СІУ/ ЕУ	СІУ/ ЗП
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Швейцарія	8,1	16	8	9	76	27	4	7
США	8,4	3	20	15	219	55	16	19
Люксембург	9,4	42	13	5	37	42	21	13
Австрія	9,5	25	9	20	47	48	8	2
Японія	10,3	12	31	32	211	35	24	23
Нова Зеландія	12	2	3	34	188	30	14	8
Великобританія	12,2	6	16	17	199	67	15	16
Нідерланди	13	21	7	16	9	23	13	10
Австралія	13,5	9	10	25	202	47	9	13
Франція	14,7	31	18	27	173	130	23	22
Ісландія	15	10	6	10	140	12	12	8
Канада	15,3	7	12	23	137	82	12	9
Німеччина	15,3	20	17	26	85	143	17	12
Ірландія	15,4	8	15	10	60	52	20	14
Словаччина	16,8	32	68	51	7	162	47	78
Данія	16,9	5	1	11	105	32	2	1

Таблиця 2.6
Продовження

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Фінляндія	17	13	2	18	90	95	6	4
Чехія	17	56	78	46	10	64	45	52
Швеція	17,9	14	6	13	91	87	5	5
Норвегія	18	11	13	5	146	14	3	3
Бельгія	21,3	19	30	24	3	115	18	24
Іспанія	22,2	38	39	35	178	137	38	33
Португалія	23	37	43	42	133	131	46	39
Угорщина	23,7	45	56	53	8	110	49	40
Словенія	24,7	55	42	42	13	58	44	48
Польща	26	74	81	59	83	154	71	83
Кіпр	26,5	40	38	39	176	35	27	37
Мальта	26,5	102	39	47	28	95	36	20
Греція	26,5	100	74	38	206	136	59	55
Італія	26,8	53	67	31	178	86	79	81
Латвія	27,2	22	76	55	54	84	64	59
Естонія	29,5	17	47	50	14	56	39	36
Литва	29,7	26	87	58	30	46	53	62
Румунія	30,2	48	95	66	100	90	113	102
Хорватія	30,4	97	85	54	107	153	65	95
Сербія	30,7	86	113	87	84	183	110	132
Болгарія	32,7	46	99	85	21	96	96	101
Боснія– Герцеговина	32,8	105	120	97	45	194	162	130
Албанія	32,9	136	146	157	162	175	120	152
Македонія	34,9	75	115	98	28	196	105	127
Казахстан	38,4	71	169	72	68	108	140	165
Киргизія	38,8	94	191	159	27	135	156	194
Узбекистан	39,5	138	171	156	108	167	181	189
Росія	40,6	106	173	64	180	85	118	172
Чорногорія	41	81	109	80	43	186	105	109
Таджикистан	41	153	171	167	30	167	176	191
Вірменія	41,1	39	147	107	66	193	116	125
Білорусія	43,3	110	150	90	19	159	181	185
Молдова	44,3	92	140	137	22	62	162	133
Україна	46,8	139	157	108	67	91	148	155
Азербайджан	52	96	183	101	55	94	161	162
Грузія	62,1	18	102	122	111	174	91	114

Примітка.

Джерело: розроблено на основі даних Світового банку [184; 195, 178, 182, 192]

Для визначення значущості і адекватності рівняння використані наступні показники.

1. Коефіцієнт кореляції – r – характеризує вплив чинника x на y :
 - тіснота зв'язків x та y (залежність) ($r < 0,25-0,3$ – слабка, $r = 0,4-0,6$ – середня, $r = 0,7-0,8$ – сильна, $r > 0,8$ висока);
 - характер залежності ($r > 0$ – пряма, $r < 0$ – обернена залежність) [66 с. – 103–105].
2. Коефіцієнт детермінації – R^2 – показує зміну залежної y при зміні чинника x [66,с. 109].
3. F –статистика (F) дає можливість визначити значущість, можливість використовувати коефіцієнт детермінації. Для цього F –статистика перевіряється за F –критерієм Фішера – Снедекора (F_1). Якщо $F > F_1$, то R^2 рівняння є статистично значущим і ним можна користуватись [66, с. 94].
4. T –статистика (t) дає можливість визначити значущість, можливість використовувати регресії. Для цього t –статистика порівнюється з тестовою t –статистикою за розподілом Ст'юдента (t_1). Якщо $t > t_1$, то регресія (залежність b) між x та y існує – є статистично значущою [66,с.96].

Табличні показники критеріїв Фішера та Ст'юдента обираються для довірчої ймовірності (частки збігу розрахунків з реальною статистикою) від 0,5 до 0,999 ($P_\alpha = 0.5-0.999$).

Для відбору статистично значущих чинників «Легкості ведення бізнесу» проведено розрахунки за парними моделями $y = b_0 + b_n \times x_n$ (формула 2.1) впливу чинника на частку нелегального підприємництва. Результати подано в таблиці 2.7.

Регресійним аналізом визначено чинники, що значуще впливають на розмір частки нелегального підприємництва: «Проблеми регулювання підприємництва», «Ефективність урядування», «Забезпечення правопорядку», «Корупція», «Розмір ВВП» (\$ на душу населення), «Рівень міжнародної торгівлі» (%ВВП), «Рівень безробіття».

Дослідження автора, які визначили чинники нелегального підприємництва опубліковано у журналі «Бізнес інформ». (Определение причин существования нелегального (теневого) предпринимательства / В.В. Гуменюк // Бізнес Інформ. – 2015. – №7. – С. 160-165).

Таблиця 2.7

Результати парного регресійного аналізу впливу чинників на ЧНП

Чинники	Модель коефіцієнтами регресії (b) $y = b_0 + b_n \times x_n$	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	F-статистика=4,17	t-статистика для y та $x = 2,042$	Значущість моделі з ймовірністю $P_\alpha = 0.95$
«Регулювання підприємництва»	$y = 15,89 + 0,2 \times \text{ЛВБ}$	0,67	0,45	40,62	y 7,65 x 6,37	значуща
«Корупція»	$y = 13,18 + 0,18 \times \text{К}$	0,87	0,75	149,69	y 9,56 x 12,23	значуща
«ВВП (\$ на особу)»	$y = 12,84 + 0,23 \times \text{ВВП}$	0,82	0,67	103,99	y 7,95 x 10,2	значуща
«Рівень міжнародної торгівлі»	$y = 30,89 - 0,05 \times \text{РМТ}$	0,3	0,08	4,15	y 10,85 x -2,04	значуща
«Рівень безробіття»	$y = 13,28 + 0,13 \times \text{РБ}$	0,57	0,32	23,27	y 4,36 x 4,82	значуща значуща
«Ефективність урядування»	$y = 13,78 + 0,19 \times \text{ЕУ}$	0,85	0,73	131,02	9,68 11,45	значуща значуща
«Забезпечення правопорядку»	$y = 14,18 + 0,17 \times \text{ЗП}$	0,85	0,72	132,12	10,18 11,49	значуща значуща

Примітка. Джерело: розрахунки автора

Як видно з результатів аналізу (див. табл.2.7), на розмір нелегального підприємництва впливає значна кількість різних чинників. При цьому, враховується їх вплив на нелегальний сектор і один на одного.

Для дослідження характеру комплексного впливу всіх значущих чинників нелегального підприємництва використана множинна модель

легалізації підприємництва (див табл. 2.7), пристосувавши методіку покрокового економічного моделювання [22, с. 153]:

- Крок 1 – побудова множинної моделі впливу на нелегальне підприємництво;
- Крок 2 – покрокове (одиначне) видалення статистично незначущих чинників;
- Крок 3 – формування моделі легалізації економіки з статистично значущими чинниками.

Крок 1. Множинна модель будується як залежність частки нелегального підприємництва у ВВП від всіх значущих чинників визначених парним моделюванням (табл.2.8).

Таблиця 2.8

Модель впливу чинників на частку нелегального підприємництва

Чинники	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F-статистика =2,6	t-статистика для та x=2,042	Статистична значущість чинника
Частка нелегального підприємництва (y)	12,10	0,88	0,777	22,01	4,52	значущий
«Регулювання підприємництва»	-0,05				-1,408	незначущий
«Корупція»	0,17				2,01	незначущий
«ВВП (\$ на особу)»	0,05				1,13	незначущий
«Рівень міжнародної торгівлі» (% ВВП експорту та імпорту)"	-0,003				-0,21	незначущий
«Рівень безробіття» (%РС)	0,018				-0,85	незначущий
«Ефективність урядування»	0,08				1,09	незначущий
«Забезпечення правопорядку»	-0,07				-0,72	незначущий

Примітка. Джерело: розрахунки автора

При комплексній дії частина чинників можуть виявитись незначущими. Для перевірки цього побудована множинна кореляційна модель впливу чинників на приховане підприємництво (формула 2.1). Модель матиме доданків за кількістю аналізованих чинників нелегального підприємництва (в нашому випадку – 7) плюс один доданок – коефіцієнт регресії b_0 : $y = b_0 + b_1 \times x_1 + b_2 \times x_2 + b_3 \times x_3 + b_4 \times x_4 + b_5 \times x_5 + b_6 \times x_6 + b_7 \times x_7$.

Отримана відповідно до формули 2.1 модель має вигляд:

$$\text{ЧНЕ} = 12,10 - 0,05 \times \text{ЛВБ} + 0,17 \times \text{КК} + 0,05 \times \text{ВВП} - 0,003 \times \text{РМТ} + 0,018 \times \text{РБ} + 0,08 \times \text{ЕУ} - 0,07 \times \text{ЗП} \quad (2.2),$$

де 12.10 – коефіцієнт регресії b_0 ;

0.05, 0.17, 0.05, 0.003, 0.,018, 0.08, 0.07 – коефіцієнти регресії b_n

ЛВБ – рейтинг «Легкості ведення бізнесу» (x_1);

КК – рейтинг «Контроль корупції» (x_2);

ВВП – рейтинг за розміром валового внутрішнього продукту на душу населення (x_3);

РМТ – рейтинг за розміром рівня міжнародної торгівлі (x_4);

РБ – рейтинг за рівнем безробіття (x_5);

ЕУ – рейтинг «Ефективності урядування» (x_6);

ЗП – рейтинг «Забезпечення правопорядку» (x_7).

Коефіцієнт кореляції $r = 0,88$ є високим та достатньо щільним для дослідження. Між чинниками та часткою нелегального підприємництва є сильний кореляційний зв'язок. Коефіцієнт детермінації – R^2 складає 0,78 та демонструє залежність на 78% зміни частки нелегального підприємництва від зміни чинників моделі. З розрахунків видно, що отримана модель є статистично

значущою за F–статистикою. За t–статистикою значуще лише Нелегальне підприємництво, решта незначущі.

Таким чином, модель дозволяє зробити математично обґрунтовані висновки про залежність частки нелегального підприємництва від аналізованих чинників, але не дозволяє проводити значущі розрахунки прогнозу зміни НП залежно від зміни статистично незначущих чинників моделі. Для вилучення останніх перейдемо до другого Кроку.

Крок 2 з попередньої моделі вилучається показник «Рівень міжнародної торгівлі», що має найнижчий показник t–статистики. Розрахунок проводиться для чинників, що залишились (табл. 2.9)

Таблиця 2.9

Множинна модель впливу чинників на частку нелегального підприємництва

Чинники	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	F–статистика =2,69	t–статистика для y та $x = 2,042$	Статистична значущість чинника
Частка нелегального підприємництва (y)	11,72	0,88	0,777	26,2	5,9	значущий
«Регулювання підприємництва»	-0,05	0,88	0,777	26,2	1,43	незначущий
«Корупція»	0,16				2,08	значущий
«ВВП (\$ на особу)»	0,06				1,16	незначущий
«Рівень безробіття» (%РС)	0,02				0,87	незначущий
«Ефективність урядування»	0,08				1,16	незначущий
«Забезпечення правопорядку»	-0,07				0,79	незначущий

Примітка.

Джерело: розрахунки автора

Коефіцієнти кореляції та детермінації не змінилися, F–статистика покращилась. За t–статистикою значущі лише «Корупція» та «Нелегальне підприємництво», решта незначущі. Показник «Забезпечення правопорядку» вилучається як найгірший за t–статистикою.

Результати нових розрахунків наведено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Множинна модель впливу чинників на частку нелегального підприємництва

Чинники	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F–статистика=2,69	t–статистика для у та х = 2,042	Статистична значущість чинника
Частка нелегального підприємництва (y)	12,3	0,88	0,774	31,61	6,62	значущий
«Регулювання підприємництва»	–0,06				–1,47	незначущий
«Корупція»	0,125				2,25	значущий
«ВВП (\$ на особу)»	0,05				1,14	незначущий
«Рівень безробіття» (%РС)	0,015				0,7	незначущий
«Ефективність урядування»	0,05				0,89	незначущий

Примітка.

Джерело: розрахунки автора

Коефіцієнт кореляції не змінився, а детермінації – знизився, F–статистика покращилась. За t–статистикою значущі лише «Корупція», решта незначущі. «Рівень безробіття» вилучається як найгірший за t–статистикою.

Результати нових розрахунків наведено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Множинна модель впливу чинників на частку нелегального підприємництва

Чинники	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F-статистика=2,69	t-статистика для у та х = 2,042	Статистична значущість чинника
Частка нелегального підприємництва (y)	13,057	0,88	0,772	39,81	8,869	значущий
«Регулювання підприємництва»	-0,05				-1,39	незначущий
«Корупція»	0,12				2,24	значущий
«ВВП (\$ на особу)»	0,06				1,36	незначущий
«Ефективність урядування»	0,055				0,929	незначущий

Примітка. Джерело: розрахунки автора

Коефіцієнт кореляції не змінився, а коефіцієнт детермінації – знизився, F-статистика покращилась. За t – статистикою значущі чинники не змінились.

Показник «Ефективність урядування» вилучається як найгірший за t-статистикою. Нові розрахунки наведені в табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Множинна модель впливу чинників на частку нелегального підприємництва

Чинники	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F-статистика =2,69	t-статистика для у та х = 2,042	Статистична значущість чинника
Частка нелегального підприємництва (y)	12,1	0,87	0,77	52,95	11,74	значущий
«Регулювання підприємництва»	-0,04				-1,189	незначущий
«Корупція»	0,157				4,3	значущий
«ВВП (\$ на особу)»	0,076				1,714	незначущий

Примітка. Джерело: розрахунки автора

Коефіцієнт кореляції та детермінації знизилась, F–статистика покращилась. За t–статистикою значущі чинники не змінилися. Чинник «Проблеми регулювання підприємництва» вилучається як найгірший за t–статистикою. Результати нових розрахунків наведено в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Множинна модель впливу чинників на частку нелегального підприємництва

Чинники	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F–статистика=2,69	t–статистика для у та х=2,042	Статистична значущість чинника
Частка нелегального підприємництва (у)	12,5	0,87	0,76	78,06	8,74	значущий
«Корупція»	0,138				4,2	значущий
«ВВП (\$ на особу)»	0,067				1,54	незначущий

Примітка. Джерело: розрахунки автора

Коефіцієнт кореляції не змінився, а детермінації – знизився, F–статистика покращилась. За t–статистикою значущі чинники не змінилися. Показник «ВВП»(\$ на особу) вилучається як найгірший за t–статистикою.

Крок 3. За результатами розрахунків статистично значущим чинником є лише показник «Корупція» (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Модель впливу чинників на частку нелегального підприємництва

Показник	Модель з коефіцієнтами регресії (b) $y = b_0 + b_n \times x_n$	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F–статистика = 2,69	t–статистика для у та х = 2,042	Статистична значущість чинника
«Корупція»	$y = 13,18 + 0,18 \times K$	0,86	0,75	149,69	Y = 9,55	значуща
					X = 12,23	значуща

Примітка. Джерело: розрахунки автора

Отже, з наявними чинниками математично неможливо збудувати множинну модель легалізації підприємництва, оскільки статистично значущим залишається лише чинник «Корупція». Така ситуація може виникати внаслідок мультиколінеарності (взаємного впливу) аналізованих чинників.

Для перевірки взаємозв'язків (взаємного впливу) чинників нелегального підприємництва збудовано їх парні кореляційні моделі (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Мультиколінеарність (взаємовплив) чинників нелегального підприємництва

№	Парна кореляція чинників		Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R ²)
	Залежний чинник	Чинник впливу		
1	2	3	4	5
1.1	«Регулювання підприємництва»	«Корупція»	0,81	0,66
1.2		«Ефективність урядування»	0,83	0,69
1.3		«Забезпечення правопорядку»	0,82	0,68
1.4		«ВВП (\$ на особу)»	0,77	0,6
2.1	«Корупція»	«Регулювання підприємництва»	0,81	0,66
2.2		«Ефективність урядування»	0,99	0,92
2.3		«Забезпечення правопорядку»	0,98	0,96
2.4		«ВВП (\$ на особу)»	0,89	0,80
3.1	«ВВП (\$ на душу населення)»	«Регулювання підприємництва»	0,77	0,6
3.2		«Корупція»	0,89	0,80
3.3		«Рівень міжнародної торгівлі» (%ВВП)	0,28	0,08
3.4		«Рівень безробіття» (%РС)	0,63	0,40
3.5		«Ефективність урядування»	0,90	0,81
3.6		«Забезпечення правопорядку»	0,90	0,81
4.1	«Рівень міжнародної торгівлі» (%ВВП)	«Ефективність урядування»	0,29	0,08
5.1	«Рівень безробіття» (%РС)	«Регулювання підприємництва»	0,57	0,32
5.2		«Корупція»	0,59	0,34
5.3		«ВВП (\$ на особу)»	0,63	0,40
5.4		«Ефективність урядування»	0,60	0,36
5.5		«Забезпечення правопорядку»	0,62	0,39

Табл. 2.15
Продовження

1	2	3	4	5
6.1	«Ефективність урядування»	«Регулювання підприємництва»	0,83	0,69
6.2		«Корупція»	0,96	0,91
6.3		«ВВП (\$ на особу)»	0,90	0,80
6.5		«Рівень міжнародної торгівлі» (%ВВП)	0,288	0,08
6.6		«Рівень безробіття» (%РС)	0,60	0,36
6.7		«Забезпечення правопорядку»	0,97	0,94
7.1		«Забезпечення правопорядку»	«Регулювання підприємництва»	0,82
7.2	«Корупція»		0,98	0,96
7.3	«ВВП (\$ на особу)»		0,90	0,81
7.4	«Рівень безробіття» (%РС)		0,62	0,39
7.5	«Ефективність урядування»		0,97	0,94

Примітка.

Джерело: розрахунки автора

Як видно з розрахунків наведених у таблиці 2.15, на кожен із семи значущих чинників нелегального підприємництва значуще впливають від трьох до шести інших чинників. Кожен з яких чинить від 28 до 99 відсотків впливу (коефіцієнти кореляції) та формує частки чинника від 08 до 96% (коефіцієнти детермінації). Також з таблиці 2.16 видно, що цей вплив взаємний: чинники значуще впливають один на одного з однаковими коефіцієнтами кореляції та детермінації, наприклад: на «Регулювання підприємництва» впливає «Ефективність урядування» з коефіцієнтами відповідно 0,83 та 0,69 (рядок 1.2).

На «Ефективність урядування» впливає «Проблеми регулювання підприємництва» з аналогічними коефіцієнтами (рядок 6.1). Така ж взаємозалежність між чинниками «Регулювання підприємництва», «Забезпечення правопорядку», «Ефективність урядування», «ВВП» (\$ на душу населення), «Корупція» (рядки 1.1–2.1; 1.3–7.1; 1.4–3.1; і так далі). Отже, парні кореляції п'яти чинників є взаємними, що і зумовлює ефект мультиколінеарності в множинній моделі.

Наявність мультиколінеарності не позбавляє нас можливості аналізу цієї моделі та взаємного впливу чинників. Для спрощення аналізу доцільно абстрагуватись від зв'язків з чинниками «Рівень міжнародної торгівлі» та «Рівень безробіття», які мають низьку детермінацію (нижче 50%), що наведені в рядках 3.3, 3.4, 4.1, 5, 6.5, 6.6, 7.4 таблиці 2.15. Решта кореляцій можна наводити парами, розуміючи, що кожен чинник одночасно як впливає на протилежний, так і зазнає від нього впливу з однаковими коефіцієнтами кореляції, наведеними в таблиці 2.15. Взаємовплив таких пар для наочності зображено на рис. 2.3. Як бачимо з рисунку, п'ять чинників таблиці 2.15 мають по чотири кореляційні пари.

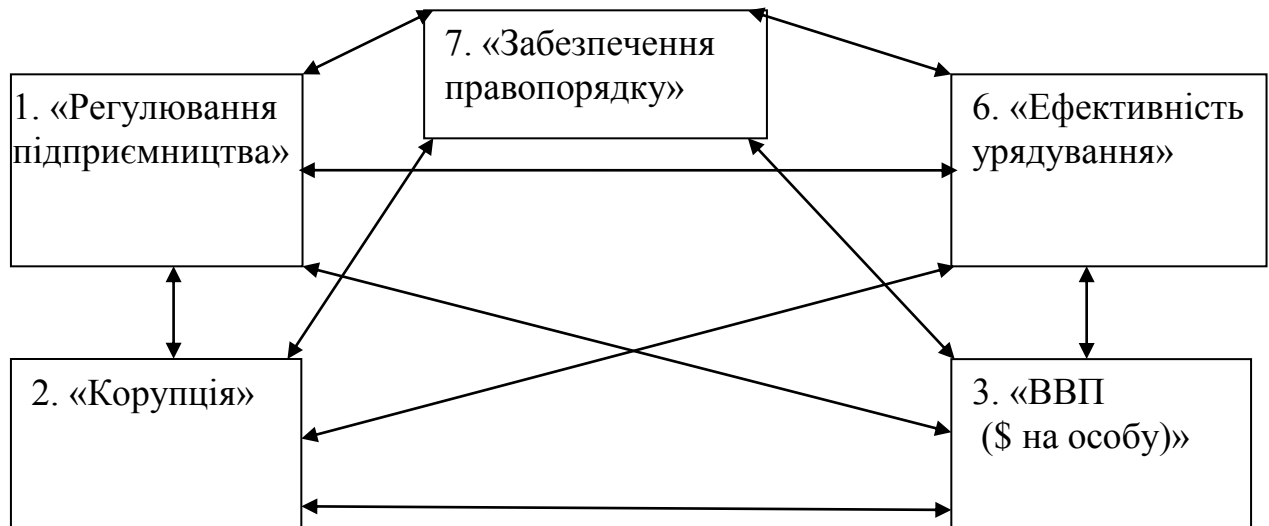


Рис. 2.3. Взаємовплив чинників нелегального підприємництва

Примітка.

Джерело: розроблено на основі розрахунків автора (див табл. 2.15)

Таким чином, за результатами кореляційного аналізу виділено п'ять чинників, які істотно впливають на розмір нелегального підприємництва (див рис. 2.3). Ці чинники згадувались різними авторами (див. табл. 2.5):

- 1) «Регулювання підприємництва» – 12 авторів;
- 2) «Ефективність урядування» – 9 авторів;
- 3) «Корупція» – 4 автора;

- 4) «ВВП (\$ на особу)» – 2 автори;
- 5) «Забезпечення правопорядку» – 6 авторів.

Найбільше авторів виділяють проблеми в державному регулюванні підприємництва як чинник нелегального підприємництва чи економіки. Результати математичного аналізу впливу державного регулювання підприємництва (рейтинг ЛВБ) на частку нелегального підприємництва (ЧНП) також підтверджуються графічним моделюванням (рис. 2.4).

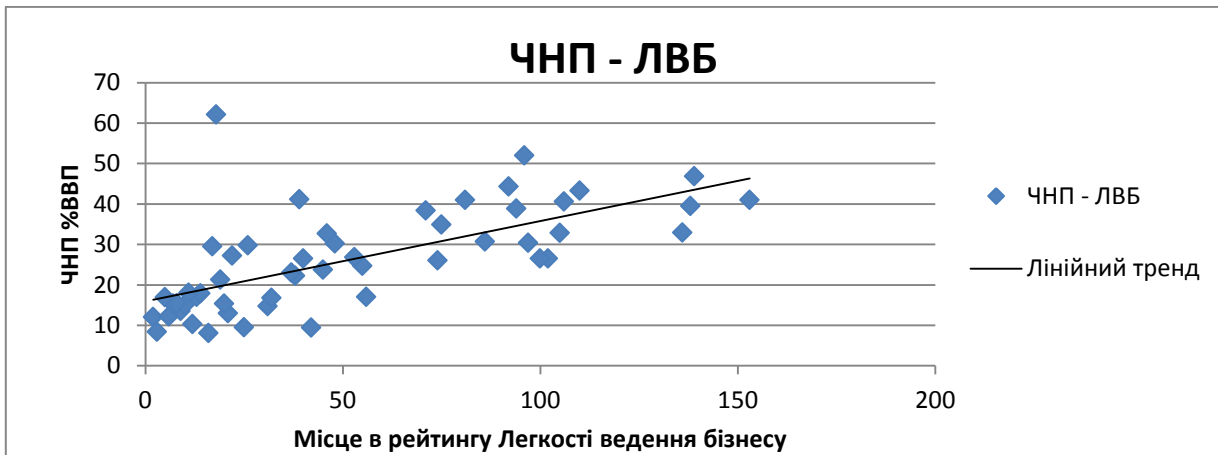


Рис. 2.4 Залежність частки нелегального підприємництва (ЧНП) від якості державного регулювання (рейтинг ЛВБ)

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку (див. табл. 2.6)

Як бачимо, лінія лінійного тренду демонструє пряму залежність розміру нелегального підприємництва (вертикальна вісь у) від якості державного регулювання, оцінену як рейтинг «Легкості ведення бізнесу» (горизонтальна вісь х). Рейтингування проводять для більше як 180 країн світу, що дає можливість порівнювати їх інвестиційний клімат, що значно впливає на рішення міжнародних компаній про інвестиції в ту чи іншу країну. Згрупувавши показники рейтингів за 2007–2015 роки можна зробити висновки про регулювання підприємництва в обраних країнах (найкращі демонструє №1 рейтингу). Для аналізу ситуації в Україні доцільно також розглянути та

порівняти ситуацію в країнах лідерах, сусідніх пострадянських державах (табл. 2.16). Останні мали та мають подібні проблеми державного регулювання, а також конкурують з нами в багатьох сферах економіки.

Таблиця 2.16

Рейтинги «Легкості ведення бізнесу» окремих країн світу.

Країна	Рейтинг «Легкості ведення бізнесу» (по роках)								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сінгапур	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Нова Зеландія	2	2	2	3	3	3	3	2	2
Данія	5	5	6	6	5	5	5	4	3
Великобританія	6	6	5	4	7	7	10	8	6
США	3	3	4	5	4	4	4	7	7
Польща	74	76	72	70	62	55	45	32	25
Вірменія	39	44	43	48	55	32	37	45	35
Чехія	56	75	74	63	64	65	75	44	36
Білорусь	110	85	58	68	69	58	63	57	44
Росія	106	120	120	123	120	112	92	62	51
Азербайджан	96	33	38	54	66	67	70	80	63
Україна	139	145	142	145	152	137	112	96	83

Примітка.

Джерело: сформовано автором на основі даних Світового банку [168–175]

Лідерами рейтингів є високо розвинуті країни, які за рахунок цього виграють боротьбу за залучення міжнародного капіталу, досягли значно вищих результатів економічного розвитку. Світовими лідерами рейтингу є Сінгапур, Нова Зеландія, США, в Європі перші місця посідають Данія та Великобританія. Польща, Вірменія та Чехія, відстають від них, але посідають достатньо високі місця у верхній частині рейтингу «Легкості ведення бізнесу». На жаль, Україна посідає низьке положення, яке відповідає африканським та азійським країнам (у рейтингу між Саудівською Аравією та Брунеєм) але аж ніяк не європейським (нижче у рейтингу з європейських країн лише Албанія). Навіть Росія та Білорусь (в яких використовуються авторитарні методи управління)

випереджають Україну, відповідно на 32 та 39 пунктів. Очевидно, що держави повинні прагнути постійно покращувати систему державного регулювання економіки, що відображається у динаміці рейтингів «Легкості ведення бізнесу» (рисунок 2.5).

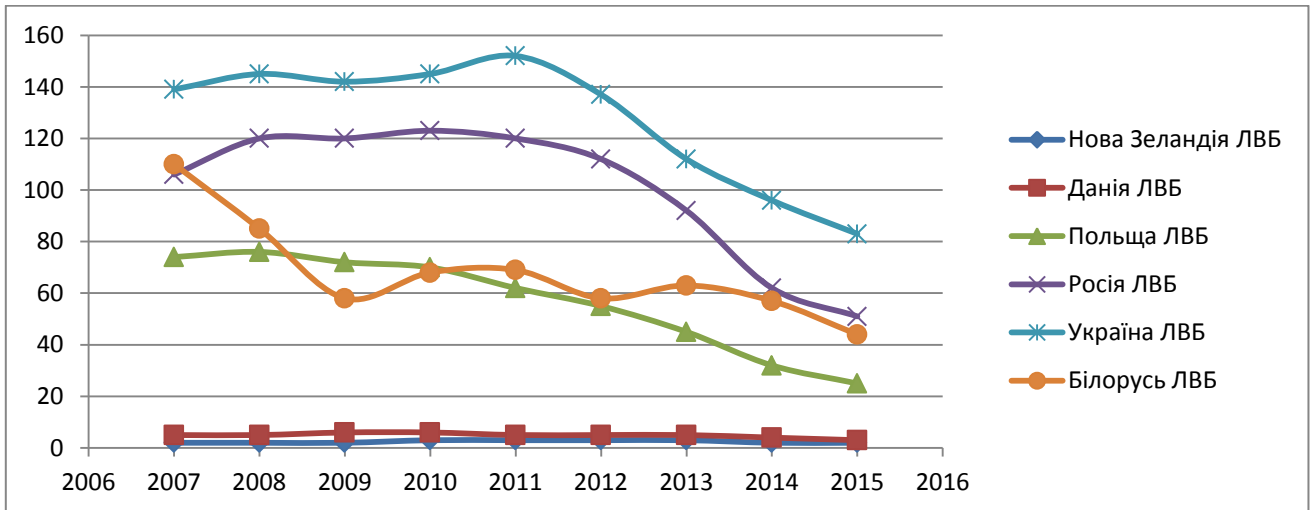


Рис. 2.5 Динаміка рейтингів «Легкості ведення бізнесу» (ЛВБ) окремих країн

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку (див табл. 2.16)

Як бачимо з графіків, навіть займаючи лідерські позиції держави постійно удосконалюють свою діяльність. Стабільно складне державне регулювання (високі показники рейтингів) спостерігались в Україні та Росії до 2011 року. Починаючи з 2007 року успішно реформує свою систему державного регулювання Білорусь. Після 2011 року багато країн почали «спринтерські перегони» із покращення державного регулювання, що ілюструється різким ухилом вниз кривих (підвищення рейтингу) «Легкості ведення бізнесу». На жаль, і тут Україна значно відстає від сусідів.

Регулювання пов'язане із встановленням різноманітних обов'язкових правил, які, залежно від ситуації, можуть унеможливити, ускладнити, або – навпаки сприяти підприємницькій діяльності. Єдиним шляхом для уникнення

негативного впливу є повне чи часткове приховування своїх операцій (нелегальне підприємництво). Отримання позитивного ефекту від державного регулювання вимагає легалізації діяльності.

При негативному впливі державного регулювання економіки на чутливі ознаки підприємництва (беззбитковість, ризикованість, самостійність, виробництво продукції) (див. табл. 2.4), бізнес може переходити в тіньовий сектор економіки. Такий негативний вплив може проявлятися в наступному.

– Вимоги державного регулювання, що стосуються стандартизації та сертифікації, технічної, екологічної, санітарної безпеки, оплати державних послуг та податків вимагають витрат, які значно зменшують прибутковість, а відтак спонукають підприємців приховування своєї діяльності.

– Непрогнозоване введення нових або ускладнення існуючих вимог регулювання, політично–мотивовані заборони певної діяльності створюють значні ризики ускладнення або припинення підприємництва.

– Державне регулювання може обмежувати майнову самостійність підприємця: встановлює цінове, тарифне, митне регулювання, що, впливаючи на собівартість продукції та прибутковість, збільшує чи зменшує майнові активи підприємства. Господарська самостійність обмежується системою норм і правил (провадження діяльності лише за умови отримання дозвільних документів, слідування нормам безпеки, господарського, трудового законодавства тощо), яких має дотримуватись підприємець приймаючи рішення.

– Виробництво продукції також залежить від регуляторного впливу, який може проявлятися у забороні певних виробництв, встановленні стандартів виробництва та норм безпеки, обмежень доступу до факторів виробництва (землі та природних ресурсів, кредитних коштів, імпортованих основних та оборотних засобів, найму працівників тощо).

«Ефективність урядування» характеризує роботу державного апарату, який забезпечує (чи не забезпечує) виконання своїх функцій. При ефективному виконанні державою своїх функцій як в сфері державного регулювання економіки так і освітніх, медичних, соціальних послуг, екологічного, інфраструктурного забезпечення, правоохоронної системи тощо, підприємці вважають справедливим та обґрунтованим необхідність виконання «навзаєм» своїх обов'язків, зокрема щодо сплати податків. Це сприймається як плата чи умова необхідна для виконання державою своїх функцій. При відповідності споживчої вартості державних послуг сумі податків та вартості витрат на виконання інших технічних, санітарних, екологічних вимог, вони сприймаються як оплата за послуги, а не примусове вилучення коштів. За цієї умови пропадає мотив приховувати підприємництво. Така залежність також підтверджується графічним моделюванням впливу ефективності державного управління (рейтинг «Ефективності урядування» Світового банку) на частку нелегального підприємництва (ЧНП) (рис. 2.6).

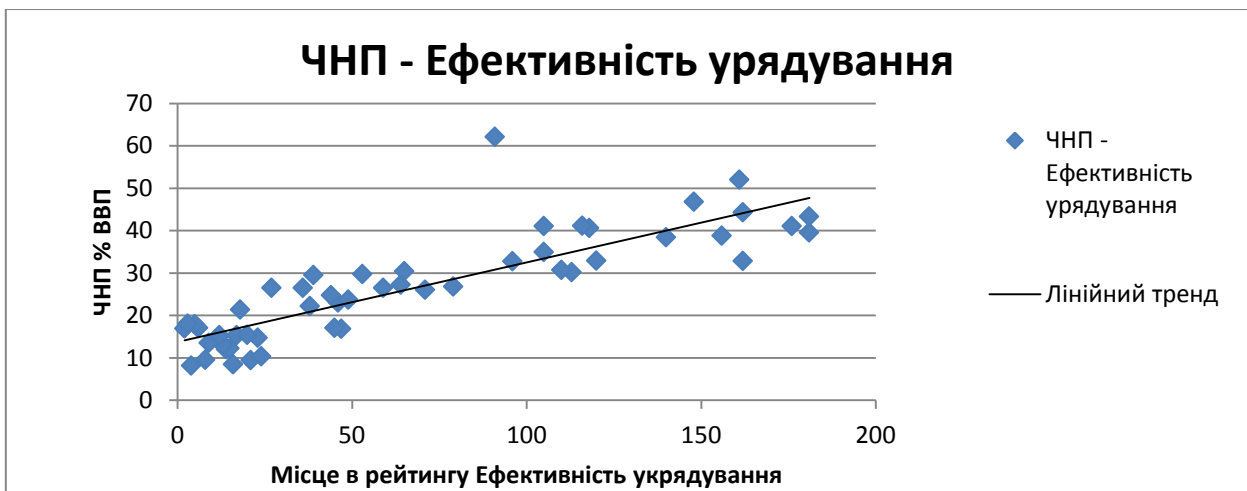


Рис. 2.6 Залежність частки нелегального підприємництва (ЧНП) від «Ефективності урядування» (рейтинг СІУ (ЕУ)).

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку (див. табл. 2.6)

Лінійний тренд рейтингу «Ефективності урядування» (горизонтальна вісь x) аналізованої групи країн також демонструє прямий його вплив на розмір нелегального підприємництва (вертикальна вісь y). Для аналізу «Ефективності урядування» показники рейтингу згруповані за 2007–2013 роки для України та інших країн. (табл. 2.17). У таблиці наведено середній рейтинг розвинутих європейських країн які входять в Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – 88. Сінгапур, Нова Зеландія, Данія мають надзвичайно ефективні системи урядування, показники яких практично максимальні (97–100). Польща Чехія, США та Великобританія також мають високі рейтинги (між 74 та 93). Низькі показники спостерігаються у інших пострадянських країн (35–51), включно з передостанньою позицією України.

Таблиця 2.17

Рейтинги «Ефективності урядування» окремих країн світу

Країна	Рейтинг «Ефективності урядування» (по роках)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сінгапур	100	100	100	99,53	99,52	99,52	100
Данія	100	98,58	99,05	98,12	99,05	99,53	97,04
Великобританія	93,2	89,95	91,87	91,94	91,87	89,95	92,79
Нова Зеландія	94	98	97	98	96	96	99
США	92,23	90,43	91,39	91	90,43	90,91	89,9
Чехія	81,07	77,03	78,47	77,73	76,56	75,6	80,29
Польща	67,48	69,86	71,29	71,56	71,77	71,29	74,52
Росія	44,66	43,06	39,71	40,76	40,67	43,06	51,44
Азербайджан	22,33	31,1	23,92	25,12	24,4	38,28	42,31
Вірменія	49,51	55,02	49,28	51,66	55,02	58,37	46,15
Україна	27,67	22,01	25,36	21,8	31,58	30,62	40,38
Білорусь	12,14	10,53	11	13,27	17,7	17,7	35,1
ОЕСР	88	88	88	88	87	87	88

Примітка. Джерело: сформовано автором на основі даних Світового банку [195]

Результативність зусиль у покращенні «Ефективності урядування» в Україні та інших державах за період 1996–2014 років демонструє динаміка рейтингів «Ефективності урядування» (рисунок 2.7). На відміну від показника «Легкості ведення бізнесу», удосконаленню ефективності управління країни що розвиваються не надають належного значення. Так, показники Росії, України та Білорусі до 2014 року були стабільно низькими. Лише з у 2014 році в Україні, Росії та особливо Білорусі відбулись позитивні зміни у цій сфері.

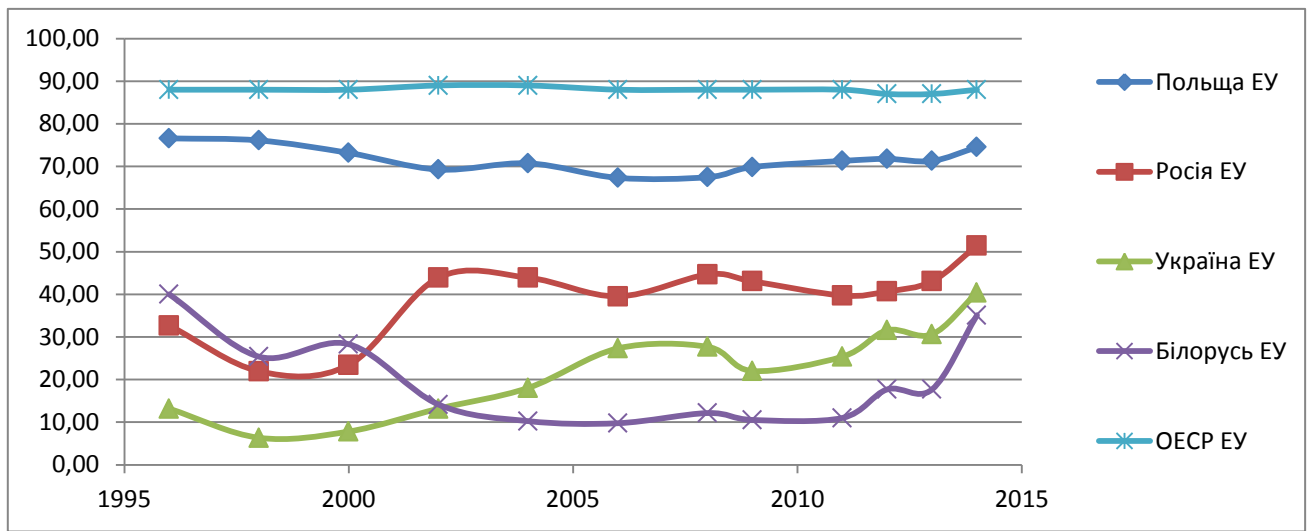


Рис. 2.7 Динаміка рейтингів «Ефективності урядування» (ЕУ) окремих країн

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку [195]

Не дивлячись на це, рівень розвинутих країн ОЕСР для нас залишається на сьогоднішній день недосяжно високим.

«Ефективність урядування» впливає на чотири чинники нелегального підприємництва, оскільки визначає характер впливу на нього всіх функцій держави, зокрема і державного регулювання, забезпечення правопорядку, боротьби з корупцією тощо).

Корумпованість державного апарату також збільшує частку нелегального підприємництва. Це підтвердили вищенаведені результати

математичного аналізу, а також графічне моделювання (рис. 2.8). також демонструє прямий його вплив на розмір нелегального підприємництва (вертикальна вісь у).

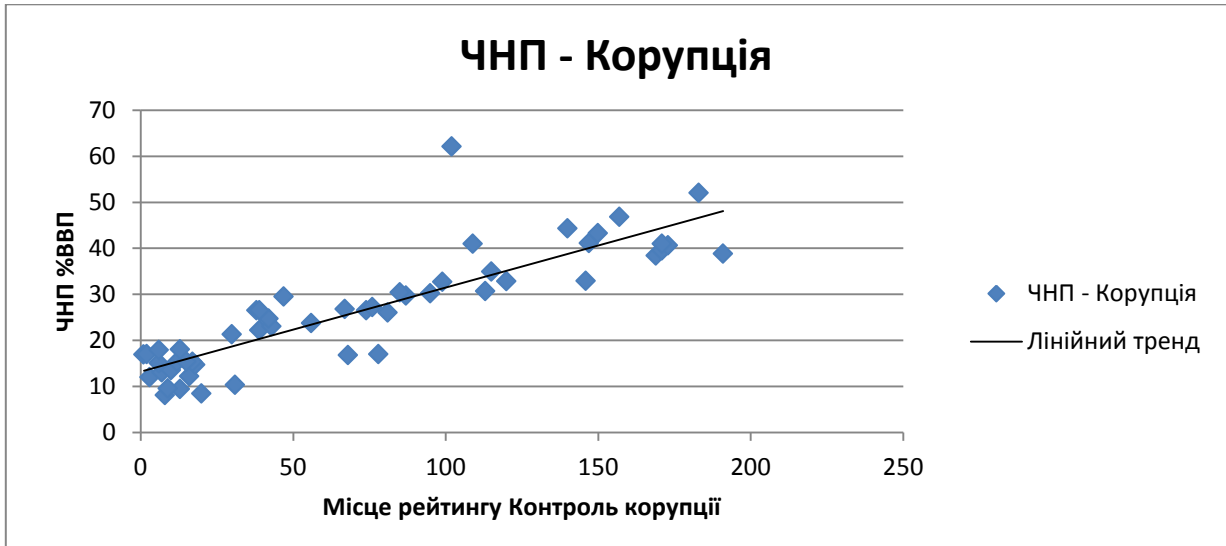


Рис. 2.8 Залежність частки нелегального підприємництва (ЧНП) від рівня корупції (рейтинг СІУ(КК)).

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку (див. табл. 2.6)

Лінійний тренд рейтингу «Контроль корупції» (горизонтальна вісь x) аналізованої групи країн.

Показники рейтингу «Контроль корупції» згруповані за 2007–2015 роки для України та інших країн (табл. 2.18).

Найменший рівень корупції спостерігається в Новій Зеландії, Данії та Сінгапурі (97–100); високі показники у Великобританії та США (89 – 92). Показники Чехії і Польщі (65,38 і 70,67) не досягають рівня держав ОЕСР (85). Низькі показники боротьби з корупцією в Україні (14,9), Росії (19.71), Азербайджані (17.79). Показники України втричі нижчі за Білоруські (47,6) та в два з половиною рази – від Вірменських (40,38 та).

Таблиця 2.18

Рейтинги «Контроль корупції» окремих країн світу

Країна	Рейтинг «Контроль корупції» (по роках)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Нова Зеландія	98,54	99,52	99,52	99,53	99,52	99,52	100
Сінгапур	98,06	98,09	98,57	96,68	97,13	96,65	97,12
Данія	100	100	100	100	100	100	99,52
Великобританія	92,23	91,39	90,95	92,42	92,34	93,3	92,79
Сполучені штати	91,75	86,12	86,19	86,26	89,47	85,17	89,42
Чехія	65,05	67,46	65,24	66,82	63,64	62,68	65,38
Польща	66,99	69,86	70	71,09	71,77	70,81	70,67
Росія	12,14	11,48	14,29	16,11	16,75	16,75	19,71
Азербайджан	12,62	10,05	9,52	11,37	12,92	19,14	17,79
Вірменія	31,55	33,49	30,48	32,23	36,36	39,23	40,38
Україна	22,82	16,27	17,14	17,54	15,79	11,96	14,9
Білорусь	31,07	29,19	27,14	24,64	36,84	37,8	47,6
ОЕСР	86	86	85	86	85	85	85

Примітка.

Джерело: сформовано автором на основі даних Світового банку [195]

Отже проблема боротьби з корупцією є найбільшим викликом української держави серед аналізованих чинників.

Зусилля, які докладаються країнами у подоланні корупції відображені у рисунку 2.9.

Як бачимо з графіків, протягом останніх двадцяти років корупція залишається нездоланною проблемою для України Росії та Білорусі. Позитивні тенденції намітились у 2006 році після революційних змін в Україні, однак вже з наступного року показники корумпованості знов зросли. Значний прогрес в цьому напрямку з 2011 року відбувається в Білорусі: рівень корупції протягом трьох останніх років стрімко наближається до польського. На жаль, в Україні відсутні будь-які позитивні зміни.

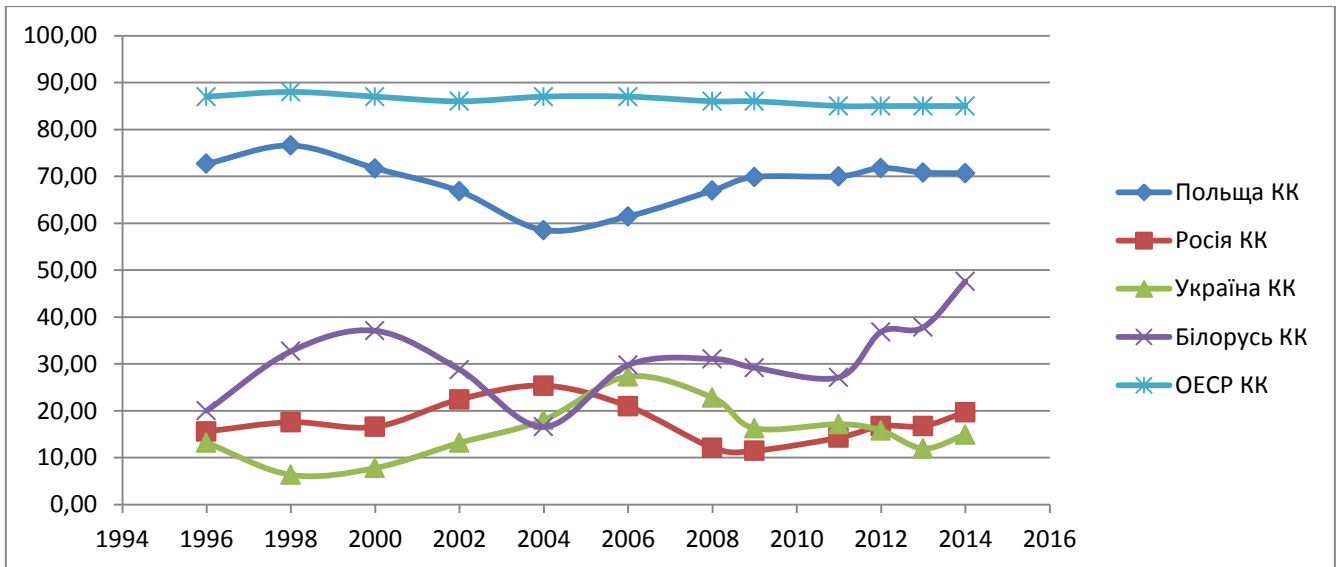


Рис. 2.9 Динаміка рейтингів «Контролю корупції» (КК) окремих країн

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку [195]

Протягом практично всього періоду нашої незалежності рівень корупції в п'ять разів нижчий від середнього у країнах ОЕСР, в чотири рази менший ніж у Польщі.

Корумпованість органів управління стимулює підприємців до ведення своєї діяльності нелегально. По – перше, корумпований чиновник навмисне ускладнює умови ведення бізнесу (при отриманні дозвільних документів і проходженні інших обов'язкових адміністративних процедур, сплаті податків, притягненні до відповідальності за правопорушення, тощо) зловживаючи своїми владними повноваженнями та приймаючи правові акти. Таким чином, надмірний рівень корупції витісняє підприємця в нелегальну сферу ведення бізнесу для уникнення вказаних проблем. По – друге, умовою доступу до державних ресурсів при приватизації чи держзакупівлях є передача хабарів у розмірах, що сягають п'ятдесяти відсотків доходу. Для цього кошти з банківських рахунків підприємства необхідно перевести («конвертувати») у нелегальну сферу підприємництва («чорну готівку»). По – третє,

корумпованість органів влади дозволяє підприємцю не вконувати вимоги державного регулювання (дозвільні, податкові, тощо), або виконувати їх швидше, простіше, дешевше при передачі хабара. Це зацікавлює підприємців у веденні частини діяльності нелегально для отримання не облікованої готівки. По-четверте корупція дозволяє «відкупитись» від відповідальності за нелегальне підприємництва, що знижує ефективність боротьби з цим явищем.

Корупція впливає на чотири чинники нелегального підприємництва, спонукаючи приховати свою діяльність.

– Хабарі та «відкати» чиновникам збільшують витрати, а відтак – зменшують прибутки.

– Неправомірні, непередбачувані «корупційні» перешкоди у веденні бізнесу (затягування та відмова у проходженні дозвільних процедур) створюють ризики не розпочати, припинити бізнес чи значно обмежити обсяг операцій.

– Корупція обмежує можливості самостійного залучення майна та прийняття інших рішень, реалізація яких обумовлена необхідністю погодження державних органів. Чиновник може необгрунтовано перешкоджати підприємцю в його діяльності для отримання хабарів.

– Виробництво продукції, як було зазначено вище, регулюється державою (нормативи, дозволи тощо), а корумпованість апарату додатково збільшує негативний регуляторний вплив.

Рівень правопорядку впливає на розмір нелегального підприємництва в трьох напрямках.

– По-перше, порушення законності та відсутність механізмів реального відновлення порушених прав дозволяє органам державної влади, з метою отримання неправомірної вигоди (хабарів, майна, тощо) неправомірно порушувати справи про правопорушення, які фактично не здійснювались. Крім того цими можливостями користуються наближені до влади суб'єкти

господарювання для протиправного захоплення бізнесу, що надзвичайно поширено на всьому пострадянському просторі та отримало найменування «рейдерство».

– По-друге, рівень правопорядку, а відтак імовірність притягнення до відповідальності за незаконну діяльність впливає на прийняття підприємцями рішень про приховування свого бізнесу.

– По-третє, високий рівень правопорядку дозволяє ефективно захищати свої права при законному веденні підприємництва що стимулює легалізувати свою діяльність.

Збільшення частки нелегального підприємництва при зниженні рівня забезпечення правопорядку (рейтинг «Забезпечення правопорядку» «Світових індикаторів управління») підтверджує графічне моделювання (рис 2.10).

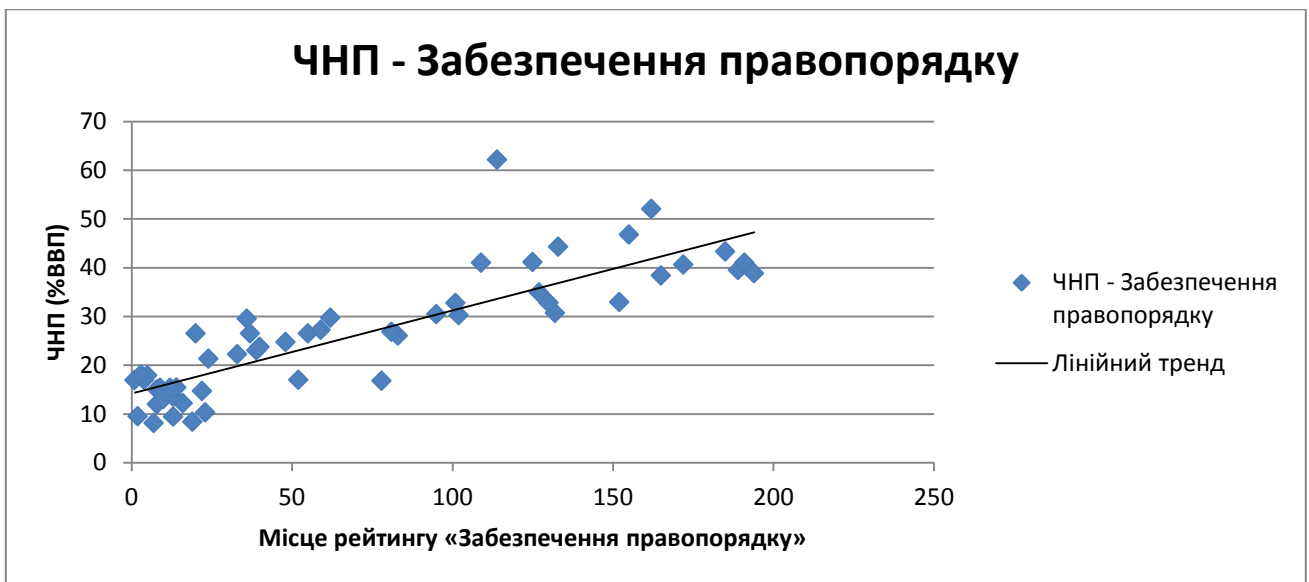


Рис. 2.10 Залежність частки нелегального підприємництва (ЧНП) від рівня правопорядку (рейтинг СІУ(ЗП)).

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку(див. табл. 2.6)

Показники рейтингу «Забезпечення правопорядку» згруповані за 2007–2015 роки для України та інших країн. (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Рейтинги «Забезпечення правопорядку» окремих країн світу

Країна	Рейтинг «Забезпечення правопорядку» (по роках)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Фінляндія	98,08	100	100	100	99,53	99,05	100
Нова Зеландія	97	99	98	99	99	98	99
Сінгапур	92,31	91,94	92,89	93,43	95,73	95,26	95,19
Данія	99,52	98,58	98,58	99,06	98,1	98,58	99,52
Великобританія	92,79	94,31	94,31	92,49	92,89	92,89	94,23
США	91,83	91,47	92,42	91,08	91,47	90,52	89,9
Чехія	76,92	79,15	79,62	80,75	81,52	82,46	84,62
Польща	65,87	66,35	68,25	72,3	72,04	73,46	77,4
Росія	20,19	25,12	26,07	27,23	23,7	24,64	26,44
Азербайджан	23,08	21,8	23,22	22,07	24,64	29,86	30,77
Вірменія	46,15	40,76	39,81	42,25	43,13	45,02	43,75
Україна	27,67	22,01	25,36	21,8	31,58	30,62	40,38
Білорусь	16,35	17,06	15,17	14,08	18,48	20,38	22,6
ОЕСР	88	87	88	88	87	87	88

Примітка.

Джерело: сформовано автором на основі даних Світового банку [195]

Максимальний рівень законності досягнули Фінляндія, Нова Зеландія, Данія (99–100); високі показники спостерігаються у Великобританії та Сінгапуру (94–95). Показники і США, Чехії, Польщі (77–89) відповідають середньому рейтингу країн ОЕСР – 88.

Низькі показники законності в Україні та решти пострадянських країн (22–43). Серед них Україна та Вірменія мають кращу ситуацію з рейтингами відповідно 40,38 та 43,75. Для повнішого відображення динаміки рейтингів

«Забезпечення правопорядку» збудовано їх графіки за 1996–2014 роки (рис. 2.11).

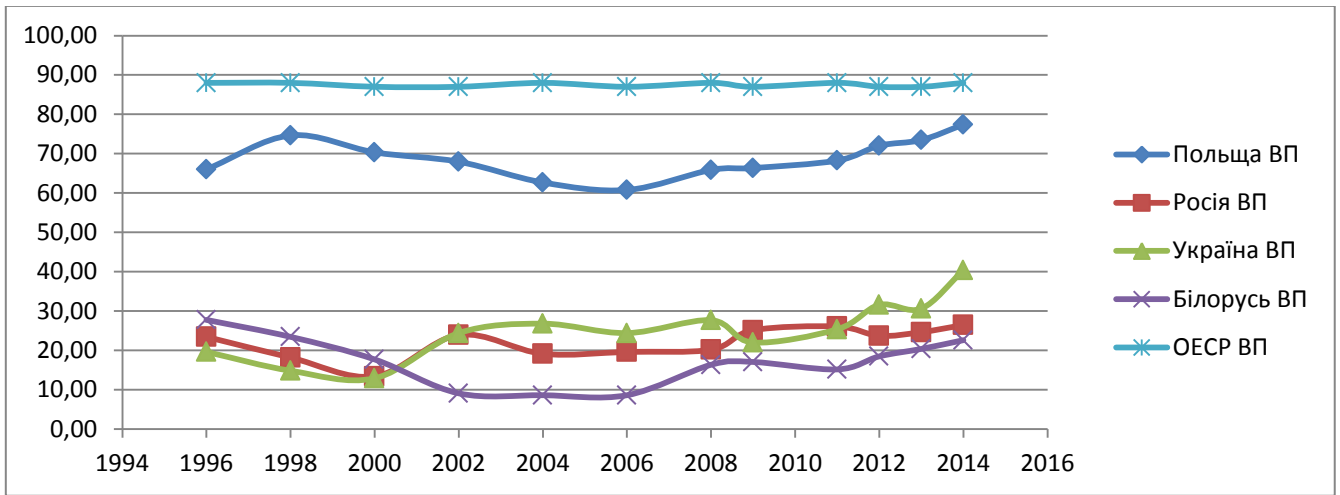


Рис. 2.11 Динаміка рейтингів «Забезпечення правопорядку» (ЗП) окремих країн

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку [195]

За цим показником Україна також не спромоглась забезпечити позитивних змін. Разом з Росією та Білоруссю Лише в 2014 році намітилась позитивна тенденція до покращення ситуації в Україні. Але наша держава перебуває у прірві порівняно з країнами ОЕСР та навіть Польщею.

Рівень правопорядку, впливає підприємництво (через його ознаки).

– Низька захищеність прав підприємців та свавілля органів влади призводить до збільшення витрат на юридичний захист, який не завжди є успішним, що збільшує витрати на знижує прибутки.

– Правова незахищеність створює ризики несподіваних рейдерських атак, що можуть призвести до втрати частини чи всього бізнесу, значних витрат на протидію незаконним діям.

– Безвідповідальність державних службовців за неправомірне перешкоджання підприємницькій діяльності обмежує можливості самостійного прийняття бізнесменами рішень, які необхідно погоджувати з чиновниками.

Збільшення частки нелегального підприємництва при зниженні рейтингу за розміром ВВП на душу населення демонструє графічне моделювання (рис 2.12).

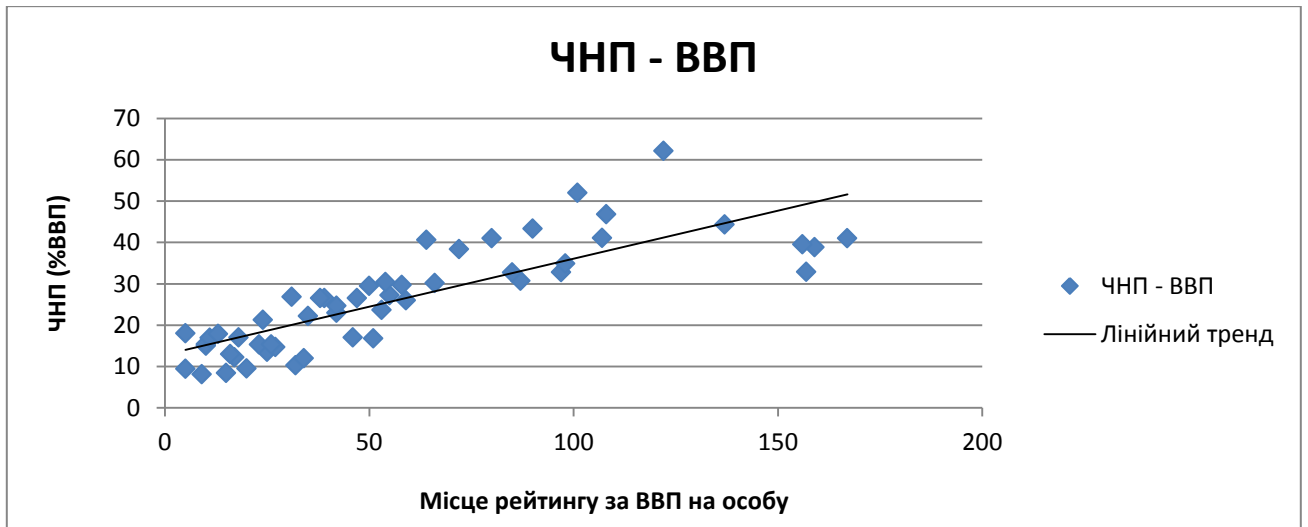


Рис. 2.12 Залежність частки нелегального підприємництва (ЧНП) від рейтингу за розміром ВВП на душу населення (\$ США)

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку (див. табл. 2.6)

Розмір ВВП на особу визначає купівельну спроможність населення, і відповідно – розмір прибутків підприємництва. При вищих доходах підприємці мають необхідні ресурси для виконання вимог щодо якості, безпеки, матеріального забезпечення виробництва продукції. При низькому рівні доходів виникає необхідність нелегальної діяльності для уникнення від сплати податків та витрат на виконання вимог законодавства щодо виробництва продукції (дотримання норм безпеки, якості тощо). За результатами аналізу вищенаведених показників (рейтингів), можна зробити висновки, що підприємництво в Україні функціонує в значно гіршому середовищі ніж в

розвинутих країнах Організації економічного співробітництва та розвитку. Темпи необхідних реформ відстають не лише від східноєвропейських країн – членів європейського союзу, а і від пострадянських країн (Росії, Білорусі, Вірменії). Кожна з цих країн, навіть найбільш дружня, є нашим конкурентом на міжнародних фінансових (кредитному, інвестиційному), товарних та інших ринках. Програш у міжнародній конкуренції внаслідок складніших умов ведення бізнесу, проблем державного управління, законності, корупції підприємці часто компенсують приховуванням своєї діяльності.

Таким чином, з використанням аналітичних, економіко-математичних методів вдалось виокремити чинники бізнес–середовища, що впливають на розмір нелегального підприємництва. Серед них обрано та науково обґрунтовано можливість легалізації підприємництва через покращення механізму його регулювання. Отже, в наступних параграфах потрібно зосередитись на розробці механізму легалізації підприємництва, впливаючи на регуляторну політику підприємництва (регуляторний механізм легалізації підприємництва).

Мультиколінеарність унеможливує прогнозування комплексного впливу реформування всіх аналізованих чинників на зменшення частки нелегального підприємництва. Внаслідок цього надалі необхідно обрати один із чинників нелегального підприємництва, на основі якого сформувати механізм легалізації підприємництва. Чинники «Правопорядок» та «Корупція» є юридичними категоріями, які є предметом дослідження юриспруденції. «Ефективність урядування» – це комплексний показник, що включає в себе проблеми всіх сфер державних послуг (загальну роботу бюрократичної системи, освітні, медичні, інфраструктурні послуги, тощо). Отже, запропонувати єдину цільову систему заходів покращення вказаного чинника вкрай важко, або й неможливо. Розмір ВВП визначається різними, часто об'єктивними чинниками (корисні копалини, географічне розташування, рівень освіти, менталітет та

кількість населення тощо), які також є надзвичайно різноплановими та малоприсадибними до вивчення в межах одного дисертаційного дослідження.

Найбільш прийнятною для аналізу та регулювання є сфера регулювання підприємництва, яка має обмежену проблематику, чітко визначені напрямки впливу, піддається оцінюванню як поточного, так і прогнозованого стану. Однак, донині немає достатньо повної характеристики розміру (динаміки його зміни) підприємництва в національній економіці. Оскільки вплив аналізованих вище факторів призводить до зміни обсягу виробленої продукції (випуску, доданої вартості) в підприємницькому секторі, нам необхідно знайти спосіб виміру цих статистичних показників. З невеликою похибкою їх можна отримати проаналізувавши національні рахунки за інституціональними секторами [136] (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Динаміка виробництва суб'єктів підприємництва

№	Показник	Роки				
		2004	2006	2009	2012	2013
1	Випуск, млрд. грн.					
1.1	частка економіки (%)	91,62	90,74	89,68	90,42	90,11
1.2	у цінах 2004р. (млрд. грн.)	742,1	866,29	865,34	1183,3	1196,60
2	Валова додана вартість					
2.1	частка економіки (%)	87,09	86,62	88,38	83,28	82,94
2.2	у цінах 2004р. (млрд. грн.)	272,6	331,65	347,3	436,30	461,47
3	Чиста додана вартість					
3.1	частка економіки (%)	88,26	87,13	88,88	82,71	82,32
3.2	у цінах 2004р. (млрд. грн.)	235,2	292,61	302,25	369,39	389,17

Примітка.

Джерело: сформовано автором на основі статистики і власних розрахунків [136]

Необхідні дані можна отримати якщо виключити з показників валового випуску та доданої вартості сектори загального державного управління і некомерційних організацій.

З проведеного аналізу, видно що підприємництво за обсягами виробництва продукції (випуску, доданої вартості) не є поняттям тотожним «економіці». Так за показником «випуску продукції» бізнес сектор складає близько 90 %, а «валової» та «чистої» «доданої вартості» – 82–88% економіки.

Можна також стверджувати, що однією з причин зміни цих показників є вплив визначених вище чинників, які стимулюють підприємців припиняти чи приховувати свою діяльність. Для аналізу цього твердження доцільно збудувати графіки динаміки зміни валового випуску (ВВ), валової доданої вартості (ВДВ), та чистої доданої вартості (ЧДВ) підприємницького сектора економіки (рис. 2.13).

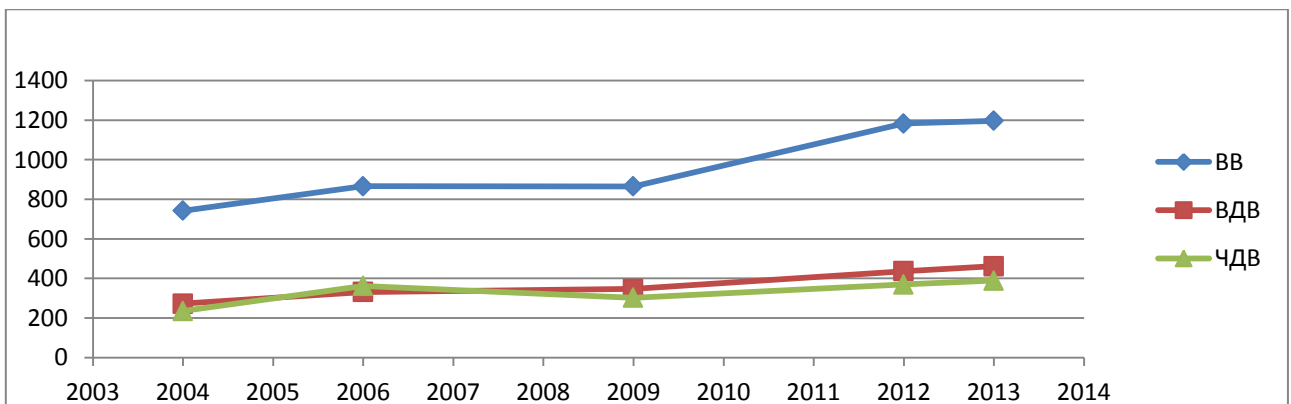


Рис. 2.13 Динаміка виробництва у підприємницькому секторі економіки

Примітка.

Джерело: розроблено автором на основі статистики і власних розрахунків [136]

З рисунка видно, що додана (валова та чиста) вартість протягом 2004–2013 років практично незмінна із незначною тенденцією до зростання починаючи з 2009 року. З цього ж року значніше зріс валовий випуск. Різниця динаміки показників зумовлена зростанням (можливо і фіктивним) проміжного

споживання, або собівартості для приховування прибутків, що призводить до збільшення частки нелегального підприємництва.

Так, починаючи з 2008 року розрахунки за різними методами демонструють зростання нелегального підприємництва. Разом з тим, позитивна тенденція незначного зростання доданої вартості може бути пов'язана з Покращенням ситуації в сфері «Легкості ведення бізнесу», «Ефективності урядування», «Забезпечення правопорядку» починаючи з 2011 року.

Зважаючи на результати аналізу та визначення чинників нелегального підприємництва, проблеми його державного регулювання будуть досліджуватись в третьому розділі.

2.3. Класифікація та напрямки впливу інструментів регулювання підприємництва

У попередніх підрозділах було визначено структурні та управлінсько-процесуальні вимоги до формування регуляторного механізму легалізації підприємництва. За допомогою регресійного аналізу встановлено, що нелегальний сектор формується внаслідок істотного, статистично значущого впливу Державного регулювання підприємництва. Відповідно, є необхідність дослідити та визначити конкретні засоби такого впливу – інструменти регуляторного механізму легалізації підприємництва. Доцільно також визначити сфери діяльності підприємця, які внаслідок цього впливу формують мотиви переходу до нелегального сектора. Надалі, впливаючи визначеними регуляторними інструментами на такі сфери ведення бізнесу, можна сформувати в підприємця мотивацію до легалізації своєї діяльності.

У 21-ому столітті економіки країн світу в різних співвідношеннях поєднують ринкові та державні (адміністративні) механізми регулювання

підприємництва. Разом з тим, набір цих механізмів вимагає ефективного їх використання. Ефективність полягає у використанні дієвих заходів регулювання з максимально позитивним результатом для розвитку підприємницької діяльності, а відтак – суспільного виробництва. В іншому випадку (невикористання можливих заходів, або використання їх із шкодою для інтересів підприємців) регулювання економіки може мати нульовий або від’ємний результат. Неефективне використання інструментів регулювання підприємництва є великою проблемою для України, де при наявності величезного, законодавчо визнаного набору важелів регулювання вони або не працюють, або надмірно обмежують підприємницьку діяльність.

При визначенні методів (Барінов В.В. [6, с. 77–78], І. Михасюк [87, с. 28], Федоренко В.Г. [151, с. 365], Чистов С.М. [158, с. 17], Стеченко Д.М. [138, с. 7], Стельмашук А.М. [137, с. 32–33], Добровольська В.В. [44], Дідківська Л.І. [43, с. 38]) та інструментів (ст. 12 Господарського кодексу України) [25], (Барінов В.В. [6, с. 80], І. Михасюк [87 –с. 28–33], Чистов С.М. [158, с. 17], Стельмашук А.М. [137, с.30], Дідківська Л.І. [43, с. 38], Стеченко Д.М. [138, с.150]) регулювання економіки використовується різна термінологія та класифікації. Під «інструментами (регуляторами, важелями, засобами) регулювання» переважно розуміється набір засобів впливу на діяльність суб’єктів економіки. Класифікуються методи (механізми, способи, інструменти, важелі) регулювання в наукових джерелах, як правило, за двома ознаками:

- за формами впливу – на прямі та непрямі (табл. 2.21);
- за засобами впливу: правові, адміністративні, економічні, донорські, протекціоністські, індикативні (табл. 2.22).

Прямими вважаються ті, що через притаманні їм інструменти (важелі) діють безпосередньо на суб’єктів ринку, а непрямі – формують певне «впливаюче» економічне середовище. Як видно з таблиць, часто, різні науковці

одні і ті ж інструменти відносять до різних методів, що свідчить про недосконалість таких класифікацій.

Таблиця 2.21

Інструменти державного регулювання економіки

Прямі методи	Непрямі методи
Інструменти	
<ul style="list-style-type: none"> – встановлення цін – субсидія субвенція дотація – нормативи – цільові комплексні програми – державні замовлення – ліцензії, квоти – державні бюджетні витрати – державні стандарти – обмеження та заборони 	<ul style="list-style-type: none"> – регулювання цін – субсидії – норми амортизації – плата за ресурси, кредит – податки – валютні курси та обмін валют – стимулювання конкуренції

Примітка.

Джерело: сформовано автором за результатами аналізу літературних джерел [6; 43, 44, 87, 137, 138, 151, 158]

Таблиця 2.22

Інструменти способів регулювання економіки

Методи					
1	2	3	4	5	6
Право ві	Адміністративні	Економічні	Донорські	Протекційні	Індикативні
Інструменти методів					
Право ві акти	Державні замовлення Норми амортизації Контроль над монополіями Структурна перебудова Забезпечення ресурсами	Державні закупівлі Ліцензування, квотування Макроекономічне планування Встановлення цін Стандарти і нормативи Кредитування Норми амортизації Дотації, субсидії, субвенції, податки Операції на фінансових ринках Норми резервування Валютне регулювання Заробітна плата	Державні дотації Податкові пільги Пільгові кредити	Захист від зовнішньої конкуренції Квоти і ліцензії Сприяння розвитку національної науки, техніки та технологій	Держзамовлення Субсидії, субвенції, дотації Прямі витрати уряду

Примітка. Джерело: сформовано автором за результатами аналізу літературних джерел [6; 31; 113; 114; 127; 151; 162;]

Наприклад, інструменти прямих методів безумовно, прямо впливають на суб'єктів ринку. Але наслідком цього впливу є зміна кількості суб'єктів ринку,

обсягів та цін продукції, яка ними виробляється, що змінює попит та пропозицію на ринку(ринкову ситуацію) і, відтак, чинить і непрямий вплив. Отже, ті самі інструменти регулюють економіку як прямо, так і опосередковано.

Інструменти (важелі) регулювання вважаються такими, що діють за допомогою закону (правові), примусу (адміністративні), майнових чинників (економічні), передачі майна (донорські), захисту від негативного зовнішнього впливу (протекціоністські), вказівки на державний інтерес (індикативні) (див. табл. 2.22). Однак, як адміністративні, так і економічні методи запроваджуються за допомогою нормативно–правових актів, тобто є одночасно правовими. Діючи адміністративно на конкретних суб'єктів ринку, вони змінюють умови їхньої діяльності, собівартість та обсяг виробленої продукції, що є економічними показниками, і, відповідно, економічно впливає на ринки. Значну кількість із вищенаведених інструментів можна одночасно вважати правовими, економічними та адміністративними. Визначаючи набір (перелік) інструментів та методів державного регулювання економіки у науковій літературі часто залишаються поза увагою суб'єкти, які їх застосовують, та об'єкти регулювання, мета та причини застосування, моніторинг ефективності.

Необхідна класифікація, яка дозволить вибудувати системно діючий управлінський механізм регулювання легалізації підприємництва. Для цього пропонуємо поділити методи регулювання підприємництва за ознакою наявності державного примусу – на адміністративний та ринковий. Кожен метод реалізується через відповідні інструменти впливу на підприємництво (табл. 2.23). Ринковий метод регулювання – діє за рахунок механізму попиту та пропозиції, конкуренції, а неринковий, або адміністративний – використовує державний примус.

Таблиця 2.23

Методи та інструменти регулювання процесів легалізації підприємництва

Метод	Інструменти	Особа, що впливає	Вплив на підприємництво	Сутність регуляторного впливу	Вплив на легалізацію
1. Ринковий	Попит та пропозиція на товарному ринку	Підприємці ОДВ, ОМС	Заохочувальний	Вищий попит та користування ринковою інфраструктурою для реалізації легальної продукції	Стимулює
			Обмежувальний	Нижчий попит на нелегально вироблену продукцію	Стимулює
	Попит та пропозиція ринку цінних паперів	Підприємці	Заохочувальний	Вищий попит на цінні папери осіб з високими задекларованими прибутками та вартістю активів	Стимулює
			Обмежувальний	Нижчий попит на цінні папери підприємств, які мають низькі прибутки та вартість активів	Стимулює
	Попит та пропозиція ринку кредитних коштів	Підприємці ОДВ, НБУ	Заохочувальний	Вища пропозиція та нижча вартість кредиту для осіб з високими задекларованими прибутками та вартістю активів	Стимулює
			Обмежувальний	Нижча пропозиція та вища вартість кредитування суб'єктів з низькими прибутками та вартістю активів	Стимулює
2. Адміністративний	Регуляторні акти	ОДВ ОМС, СРО	Заохочувальний	Загальнообов'язкові правила ведення підприємництва	Стимулює
	Судові та виконавчі процедури	ОДВ, СРО	Заохочувальний	Система судових та виконавчих органів, які приймають та виконують рішення	Стимулює
	Спеціальні обмеження, заборони	ОДВ, ОМС, СРО	Обмежувальний	Заборона або дозвіл провадження підприємництва за наявності реєстрацій, дозволів, ліцензій	Протидіє
	Вимоги до якості продукції та безпеки	ОДВ, ОМС, СРО	Обмежувальний	Обов'язкові вимоги до якості, санітарної, технічної, екологічної безпеки	Протидіє
	Регулювання трудових відносин	ОДВ, ОМС, СРО	Обмежувальний	Дотримання прав працівників щодо робочого часу, оплати та безпеки праці тощо	Протидіє
	Вимоги щодо конкуренції	ОДВ, ОМС	Заохочувальний	Вимоги та дозвільні процедури для запобігання неконкурентним діям	Стимулює
	Цінове, тарифне регулювання	ОДВ, ОМС	Обмежувальний	Максимальні, мінімальні, або фіксовані ціни на ресурси (земля нерухомість) товари та послуги	Протидіє
	Податки, мита та збори	ОДВ	Обмежувальний	Вилучення частини доходів фізичних та юридичних осіб	Протидіє

Примітка. Джерело: сформовано автором

В таблиці органи державної влади (ОДВ) – це парламент – щодо прийняття законодавства, Кабінет Міністрів та профільні міністерства і відомства – щодо прийняття та застосування підзаконних актів у сфері застосування відповідних інструментів. До органів місцевого самоврядування (ОМС) належать місцеві ради, які також приймають нормативні акти та здійснюють регулювання підприємництва на місцевому рівні. Саморегульвні організації (СРО) – це незалежні, переважно приватні організації, що не належать до вертикалі державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. Однак самі підприємці чи органи влади передають СРО повноваження встановлювати загальнообов’язкові правила поведінки та регулюють чи істотно впливають на окремі сфери бізнесу наявними інструментами:

- третейські суди – судові процедури;
- міжнародна організація з якості – встановлення стандартів якості, виробництва продукції;
- профспілки – встановлення нормативів та захисту прав працівників;
- біржі, депозитарії цінних паперів, центробанки – встановлення правил торгівлі на фондових, кредитних, валютних ринках.

Варто додати, що роль саморегульвних організацій дедалі зростає, оскільки вони менш вразливі перед корупцією, забюрократизованістю та неефективним регулюванням.

Надзвичайно важливим є визначення сфер державного регулювання, які суттєво впливають на підприємницьку діяльність. Вони визначені експертами Світового банку при розробленні рейтингу «Легкості ведення бізнесу» [166–175]. Їх можна називати також сферами бізнес–середовища, яке формується під впливом ринкових та адміністративних методів та їх інструментів (рис. 2.14).

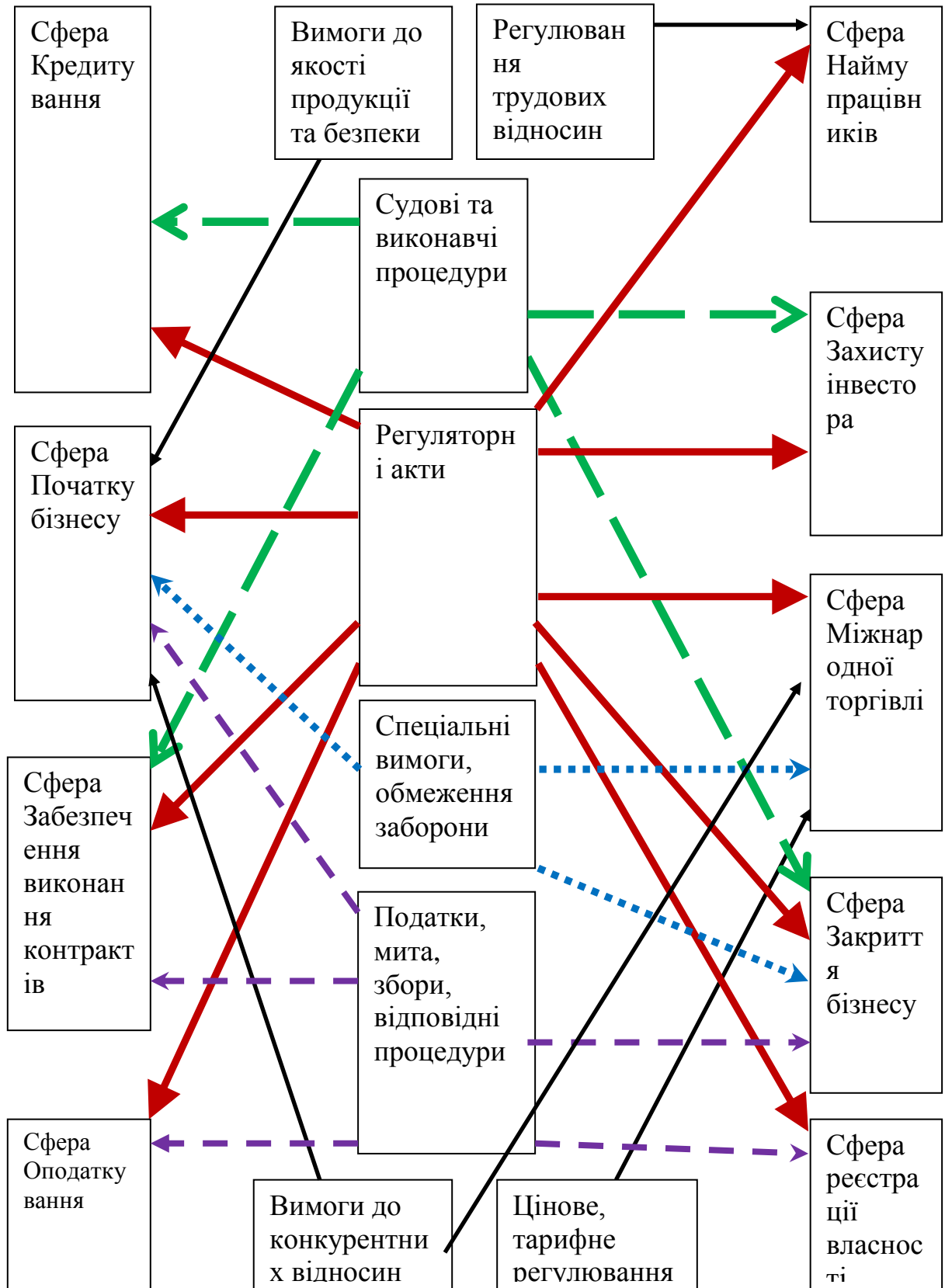


Рис.2.14 Вплив інструментів на сфери регулювання підприємництва

Зазначені рейтинги публікуються з 2003 року та широко використовуються урядами та міжнародними організаціями для аналізу ситуації та реформування в сфері регулювання бізнесу.

Класифікації регулювання підприємництва на ринкове та адміністративне, а також його вплив на легалізацію відображено у статті дисертанта «Державне регулювання як чинник легалізації економіки» у віснику НЛТУ України–2009.– Вип.19.7).

Ефективність регулювання оцінюється за «показниками»: кількості, часу та вартості необхідних процедур. Як видно з рисунку 2.14, інструменти державного регулювання впливають на одну чи декілька сфер регулювання, формуючи їх якісні показники. Останні є специфічними для кожної сфери (табл. 2.24).

Отже, Світовий банк, провівши ґрунтовну дослідницьку роботу із залученням експертів більшості країн світу, визначив сфери регулювання, які визначають умови діяльності підприємців.

Якість такого регулювання, оцінена за допомогою спеціальних показників, впливає на чутливі ознаки підприємництва. Це формує у підприємця мотивацію до легальної чи нелегальної діяльності.

Як було зазначено в підрозділі 2.1, для забезпечення ефективної роботи механізму легалізації доцільно передбачити підсистему підтримки прийняття рішень. Їх, як правило, використовують на рівні менеджменту організацій для покращення прийняття рішень щодо складних, множинних та багатоцільових проблем, причини та шляхи вирішення яких важко визначити. Підсистема дозволяє за рахунок централізованого комп'ютеризованого накопичення, обробки та аналізу інформації оптимізувати процес прийняття рішень на всіх його етапах. При цьому, відмічається необхідність застосування спеціальних моделей прогнозування наслідків прийнятих рішень при наявності надскладних завдань.

Таблиця 2.24

Вплив інструментів на сфери державного регулювання підприємництва

Сфера регулювання	Показники сфер регулювання				Інструменти
Початок бізнесу	Процедури (кількість)	Термін (дні)	Вартість (% доходу населення)	Мінімальний капітал (% доходу населення)	Регуляторні акти Спеціальні вимоги, обмеження, заборони Вимоги до якості продукції та безпеки діяльності Вимоги до конкурентних відносин Податки, мита та збори, відповідні процедури
Реєстрація власності	Процедури (кількість)	Термін (дні)	Вартість (% від вартості власності)		Регуляторні акти Податки, мита та збори, відповідні процедури
Кредитування	Індекс юридичних прав	Індекс кредитної інформації	% осіб, в держреєстрі кредитування	% осіб, в приватних реєстрах	Регуляторні акти Судові та виконавчі процедури
Захист інвесторів	Індекс відкритості	Індекс відповідальності і директора	Індекс можливості подачі позову акціонерів до товариства		Регуляторні акти Судові та виконавчі процедури
Оподаткування	Виплати (кількість)	Час для виплат (годин)	Загальна податкова ставка (% прибутку)		Регуляторні акти Податки, мита та збори, відповідні процедури
Міжнародна торгівля	Оформлення документів (час та вартість)		Митно-прикордонний контроль (час та вартість)		Регуляторні акти Спеціальні вимоги, обмеження, заборони Цінове, тарифне регулювання Податки, мита та збори, відповідні процедури
Забезпечення виконання контрактів	Строк (дні)	Судові витрати (% від вартості позову)	Процедури (кількість)		Регуляторні акти Судові та виконавчі процедури Податки, мита та збори, відповідні процедури
Закриття бізнесу	Час (років)	Вартість (% вартості майна боржника)	Коефіцієнт стягнення боргу (центи на долар)	Ефективність нормативно-правової бази	Регуляторні акти Судові та виконавчі процедури Спеціальні вимоги, обмеження, заборони Податки, мита та збори, відповідні процедури
Наймання працівників	Еластичність найму, робочого часу, зайнятості		Складність звільнення	Витрати на працюючих і звільнення	Регуляторні акти Регулювання трудових відносин

Примітка.

Джерело: сформовано за результатами аналізу автора [175] (див. табл. 2.23)

У цьому випадку також доцільно виділити окремий підрозділ чи аналітика, що буде використовувати систему для підтримки всіх етапів управління, в тому числі визначати причини проблеми та необхідні рішення. Такі системи можуть використовуватись і в державному управлінні. На основі опрацьованих джерел визначено велику кількість причин та пропонованих заходів щодо легалізації. В такій ситуації застосування системи підтримки прийняття рішень значно підвищить ефективність регулювання. При побудові механізму легалізації варто пристосувати до нього підсистему підтримки прийняття рішень. Складовою підсистеми повинна бути економіко–математична модель, що допоможе визначити необхідні заходи легалізації та їх наслідки. Отже, можна запропонувати модель легалізації підприємництва, яка містить такі етапи:

- 1) визначення частки нелегального підприємництва в Україні, дослідження змісту нелегального підприємництва, формування припущень щодо причин, зокрема впливів зовнішнього середовища;
- 2) побудова моделі: визначення типу моделі та математичних залежностей, переліку чинників нелегального підприємництва;
- 3) математичне визначення значущих чинників та відповідних їм заходів легалізації;
- 4) підготовка програми та проведення розрахунків наслідків застосування заходів;
- 5) вирішення питання щодо економічної правильності (логічності) та можливості застосування результатів розрахунків на практиці.

Інформацію про частку нелегального бізнесу потрібно використовувати не тільки для визначення фактичного стану, а й для оцінки впливу регуляторного механізму. Для цього потрібно розробити нову методику визначення частки нелегального підприємства, що дасть можливість швидко прогнозувати її зміни внаслідок вжиття відповідних заходів та зміни визначених чинників. Вимірювання частки стане не окремим заняттям для економічного інтересу та вузьких висновків, а частиною регуляторного

механізму легалізації підприємництва і, зокрема, моделювання його впливу. Доцільно застосовувати заходи, що за математичними обрахунками дозволять знизити нелегальний сектор на прогнозовану, бажану величину. Частка у ВВП нелегального підприємництва є основним показником потреби та дієвості змін сфер регулювання через відповідні їм інструменти.

Надалі необхідно змоделювати регуляторний механізм легалізації підприємництва, який:

- відповідатиме структурним та управлінсько–процесуальним вимогам;
- за допомогою науково обґрунтованої методики визначатиме сфери регулювання, які істотно впливають на розмір нелегального сектору;
- визначатиме альтернативні рішення для впливу на сфери та критерій їх вибору;
- моделюватиме зміни частки нелегального сектора у ВВП під впливом альтернативних заходів.

Висновки до розділу 2

У другому розділі виконано завдання проаналізувати ефективність державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва в Україні, визначено істотні чинники існування нелегального підприємництва та вплив класифікованих дисертантом інструментів регулювання підприємництва на процеси легалізації.

1. Державне регулювання процесу легалізації прихованого підприємництва переважно обмежується визначенням переліку причин та заходів легалізації, які часто не кореспондуються між собою та мають невизначену результативність.

2. В Україні залишається неформованим цілісний механізм легалізації підприємництва, причинами чого є прогалини у визначенні суб'єктів та об'єкту, їх функцій та зав'язків, процесу роботи та очікуваних результатів. Внаслідок цього процес легалізації підприємництва безрезультатний (частка тіньової економіки в Україні станом на 2015 рік, за різними методами оцінки, становить від 35 до 54 % ВВП).

3. В результаті кореляційно–регресійного аналізу (формула 1.2) визначено вплив квантифікованих (оцінених за допомогою статистичної інформації та міжнародних рейтингів) чинників на частки нелегального підприємництва (визначені Ф.Шнайдером) країн світу (п'ятдесят дві країни у складі сформованих ООН груп з розвинутими (притаманними Євросоюзу) та перехідними (зокрема України) економіками). Відповідно до коефіцієнтів парної детермінації, зміна їх рейтингу корегує частку нелегального підприємництва на певний відсоток: «Державне регулювання підприємництва» – на 45%; «Корупція» – на 75%, «Розмір ВВП» – на 67%, «Рівень міжнародної торгівлі» – на 8%, «Безробіття» – на 32%, «Ефективність урядування» – на 73%, «Забезпечення правопорядку» – на 72%. Щільність зв'язків перелічених чинників і частки нелегального підприємництва, яка характеризується коефіцієнтом кореляції, становить від 57% до 87%, крім «Рівня міжнародної торгівлі» (30%). Виходячи з наведених коефіцієнтів, як фактори, що істотно впливають на розмір нелегального підприємництва обрано: «Державне регулювання підприємництва», «Корупція», «Розмір ВВП», «Ефективність урядування», «Правопорядок». Для квантифікації та аналізу цих чинників використано статистична інформація (ВВП на особу \$ США) та міжнародні рейтинги сформовані Світовим банком:

– «Легкості ведення бізнесу» – це інтегральний показник, який оцінює якість державного регулювання підприємницької діяльності;

– «Ефективності урядування» охоплює ефективність соціальних послуг, державної служби та ступінь її незалежності від політичного тиску, ефективність розробки та здійснення державної політики, а також

відповідність діяльності (практична реалізація) органів влади задекларованій політиці;

– «Забезпечення правопорядку» включає ступінь дотримання законодавчих норм, зокрема щодо забезпечення виконання контрактів, прав власності, дій поліції та суду, а також ймовірність злочинності і насильства;

– «Контроль корупції» – ступінь, з якою влада використовується для вигоди еліт та приватних інтересів у формі «дрібної» та «великої» корупції.

4. Проведений кореляційний аналіз також демонструє вплив кожного з квантифікованих чинників на всі решта (мультиколінеарність). Це унеможлиблює математичне моделювання впливу одночасної зміни показників декількох чинників на частку нелегального підприємництва.

5. Зважаючи на отримані результати досліджень, для формування механізму легалізації підприємництва обрано вплив на «Державне регулювання підприємництва», яке є сформованою системою та може достатньо ефективно корегуватись органами влади. Відповідно до рейтингу «Легкості ведення бізнесу» можна виділити найважливіші сфери державного регулювання підприємництва: «Початок бізнесу», «Ліцензування», «Реєстрація власності», «Кредитування», «Захист інвесторів», «Оподаткування», «Міжнародна торгівля», «Забезпечення контрактів», «Закриття бізнесу», «Наймання працівників».

6. На «Легкість ведення бізнесу» впливають інструменти регулювання економіки, які пропонується поділити на ринкові та адміністративні. Ринкові включають співвідношення попиту і пропозиції, конкуренцію, прибуток. Адміністративні ґрунтуються на державному примусі та формують визначені Світовим банком показники, специфічні для кожної з вищенаведених сфер. Зокрема:

– «Оподаткування» (ОП) – кількість виплат; витрати часу (годин); загальна податкова ставка (% прибутку), а інструментами, які їх формують, є податки та обов'язкові процедури, пов'язані з їх сплатою (облік та звітність);

– «Міжнародна торгівля» (МТ) – витрати часу (годин) на експортно–імпорتنі операції (з розбивкою на оформлення документів, і проходження кордону) та вартість їх проведення (USD \$), що адміністративно визначаються ціновим і тарифним регулюванням (індикативні митні ціни, платні митні послуги), встановленням спеціальних процедур та обмежень (митних);

– «Закриття бізнесу» (ЗБ) – коефіцієнт стягнення боргу (центи/долар); ефективність законодавства, які залежать від інструментів оподаткування (судові та виконавчі збори), встановлення процедур (припинення діяльності, судового розгляду та виконання рішень), обмежень та заборон (заборона припинення діяльності без сплати боргів, та обов’язкова державна реєстрація).

При проведенні подальших досліджень необхідно: 1) визначити істотні чинники нелегального підприємництва, та відповідні напрямки легалізації; 2) запропонувати механізм легалізації, який відповідатиме визначеним структурним та процесуальним вимогам і напрямкам легалізації; 3) сформулювати модель легалізації прихованого підприємництва, яка дозволить визначити цілі (бажану частку нелегального підприємництва), зміни в державному регулюванні підприємництва для їх досягнення, метод контролю результативності, що ґрунтуватиметься на новому методі оцінки розміру нелегального підприємництва.

РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПРИХОВАНОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Напрямки легалізації нелегального підприємництва

За оцінками австрійського економіста Фрідріха Шнайдера, в 2012 році нелегальний сектор підприємництва України складає 44.2 % офіційного ВВП [184]. Це один з найвищих показників серед 162 країн. При цьому, розмір нелегального підприємництва складає:

- середній у світі – 33%, у Східній Європі та Центральній Азії – 38%, у розвинутих державах – 17%;

- мінімальний у світі та розвинутих державах – 8,5%, у Східній Європі та Центральній Азії – 18,1%;

- максимальний у світі – 66,1%, у Східній Європі та Центральній Азії – 65,1%, у розвинутих державах – 28%. [184]. Такі масштаби щонайменше послаблюють дієвість ринкових механізмів і унеможливають ефективне державне управління соціально–економічним розвитком країни.

Для подальших досліджень використана група з 52 держав з розвинутою та перехідною економікою за класифікацією ООН, яка була сформована у параграфі 2.2 (див. табл. 2.6).

Очевидно, що концептуальною основою державного регулювання легалізації підприємництва є системне усунення головних чинників нелегального бізнесу. З попереднього аналізу встановлено, що роботу механізму легалізації необхідно спрямувати у напрямку реформування сфер, визначених рейтингом «Легкості ведення бізнесу»: «Початок бізнесу» (ПБ), «Ліцензування» (ЛЛ), «Найм робочої сили» (НР), «Реєстрація власності» (РВ), «Кредитування» (КР), «Захист інвесторів» (ЗІ), «Оподаткування» (ОП), «Міжнародна торгівля» (МТ), «Забезпечення контрактів» (ЗК), «Закриття

бізнесу» (ЗБ). Включати до механізму легалізації заходи у всіх перелічених сферах недоцільно.

По–перше – велика кількість заходів перетворить механізм у громіздку, неефективну систему.

По–друге – на частку нелегального підприємництва значуще впливає регулювання не у всіх сферах ведення бізнесу. Для відбору кількох, впливових сфер регулювання доцільно скористатись методами економіко–математичного моделювання для визначення істотних регресійних зв'язків з часткою нелегального підприємництва.

Завдяки дослідженням, які проводяться під егідою Світового банку накопичено значну базу показників (табл. 3.1):

- з одного боку – частки нелегального підприємництва у більшості країн світу розраховані Ф. Шнайдером [184];
- з іншого – показники «Легкості ведення бізнесу» (ЛВБ) [175].

Таблиця 3.1

Місця в рейтингах сфер ЛВБ країн з розвинутими та перехідними економіками

Держава	ЧНП% ВВП	Рейтинги										
		ЛВБ	ПБ	ЛІ	НР	РВ	КР	ЗІ	ОП	МТ	ЗК	ЗБ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Швейцарія	8,1	16	35	29	20	12	26	158	15	37	25	33
США	8,4	3	4	24	1	10	7	5	76	15	8	18
Люксембург	9,4	42	41	36	164	116	97	107	17	32	2	46
Австрія	9,5	25	83	40	62	30	26	122	80	12	6	21
Японія	10,3	12	44	32	17	48	13	12	105	18	21	1
Нова Зеландія	12	2	3	2	13	1	3	1	9	16	13	16
Великобританія	12,2	6	6	54	21	19	1	9	12	27	24	10
Нідерланди	13	21	41	84	92	20	13	98	36	14	36	8
Австралія	13,5	9	1	52	8	27	3	51	41	34	11	14
Франція	14,7	31	12	17	144	159	36	64	82	25	14	32
Ісландія	15	10	14	23	42	8	13	64	27	11	4	12
Канада	15,3	7	2	26	19	28	7	5	25	39	43	4
Німеччина	15,3	20	71	16	137	47	3	83	67	10	15	29
Ірландія	15,4	8	5	20	37	79	7	5	6	20	39	6
Словаччина	16,8	32	72	50	75	5	7	98	122	90	50	36
Данія	16,9	5	18	6	10	39	13	19	13	2	30	7
Фінляндія	17	13	16	39	127	17	26	51	83	5	7	5
Чехія	17	56	91	83	55	54	26	83	113	30	97	108
Швеція	17,9	14	22	17	107	7	36	51	42	6	53	19
Норвегія	18	11	28	55	94	6	36	15	16	4	9	3
Бельгія	21,3	19	19	37	36	161	48	12	65	48	22	9

Табл.3.1
Продовження

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Іспанія	22,2	38	118	46	154	42	13	83	93	47	55	17
Португалія	23	37	38	112	157	65	68	33	66	31	49	20
Угорщина	23,7	45	67	87	81	96	26	107	127	45	12	53
Словенія	24,7	55	120	62	166	99	68	19	63	69	79	34
Польща	26	74	129	156	78	81	68	33	125	40	68	88
Кіпр	26,5	40	25	77	93	64	71	93	37	15	107	21
Греція	26,5	100	152	42	142	93	84	158	86	65	87	38
Італія	26,8	53	65	78	56	53	68	51	122	62	155	25
Латвія	27,2	22	30	82	96	85	13	51	20	19	3	64
Естонія	29,5	17	20	14	156	21	48	33	31	7	29	50
Литва	29,7	26	57	57	124	4	36	83	71	23	18	31
Румунія	30,2	48	26	90	145	123	13	33	134	38	37	81
Хорватія	30,4	97	93	162	139	99	48	122	43	96	45	78
Сербія	30,7	86	90	149	110	115	13	64	121	58	101	103
Болгарія	32,7	46	100	103	57	62	13	33	88	89	90	72
Боснія– Герцеговина	32,8	105	150	150	114	144	13	83	142	53	126	61
Албанія	32,9	136	123	168	109	82	48	165	118	70	74	178
Македонія	34,9	75	21	76	128	91	48	83	99	72	84	127
Казахстан	38,4	71	57	173	22	72	48	51	44	178	28	100
Киргизія	38,8	94	49	152	74	16	68	33	152	177	32	128
Узбекистан	39,5	138	54	145	67	119	170	107	159	165	48	119
Росія	40,6	106	50	177	101	45	84	83	130	155	19	80
Чорногорія	41	81	98	113	98	103	84	19	129	113	131	41
Таджикистан	41	153	161	166	125	43	135	176	155	176	23	99
Вірменія	41,1	39	47	73	48	2	36	83	143	118	64	42
Білорусь	43,3	110	119	94	43	94	115	98	178	137	16	69
Молдова	44,3	92	81	153	93	46	97	98	111	122	17	82
Україна	46,8	139	109	174	102	138	68	141	177	120	46	140
Азербайджан	52	96	64	159	80	56	26	107	141	173	30	75
Грузія	62,1	18	10	11	4	11	48	33	102	64	42	105

Примітка.

Джерело: сформовано автором на основі даних Світового банку [175, 184]

Процес визначення сфер регулювання ведення бізнесу, які істотно впливають на частку нелегального підприємництва можна поділити на чотири кроки (рис. 3.1):

- визначення сфер державного регулювання, які чинять статистично значущий вплив на частку нелегального підприємництва;
- побудова множинної моделі впливу державного регулювання сфер ведення бізнесу на частку нелегального підприємництва;

- формування множинної моделі легалізації з статистично значущими чинниками;
- визначення пріоритетних напрямків легалізації підприємництва.

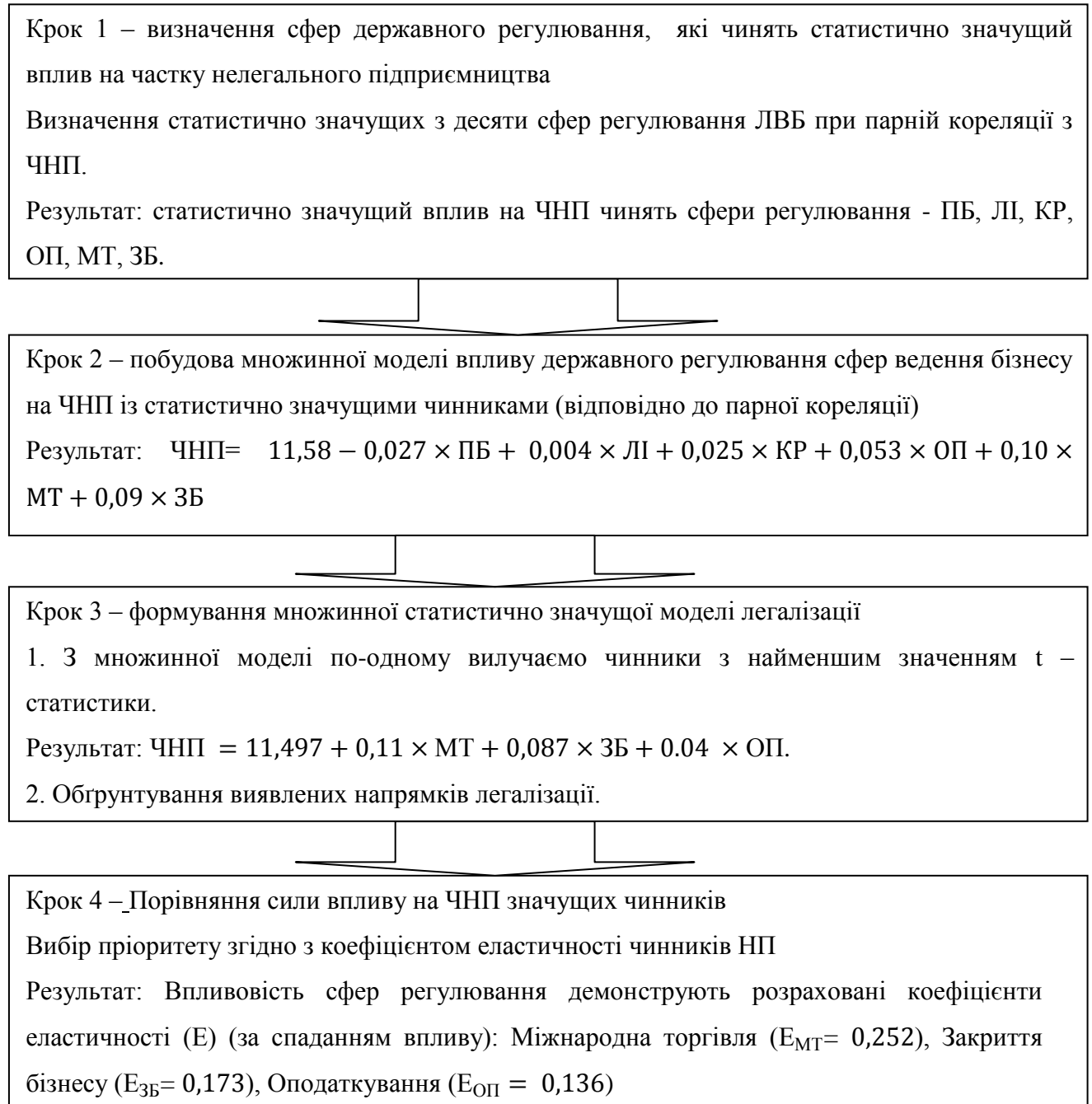


Рис. 3.1. Визначення напрямків легалізації підприємництва

Примітка.

Джерело: розроблено автором

Крок 1 – визначення сфер державного регулювання, які чинять статистично – значущий вплив на частку нелегального підприємництва

На першому кроці необхідно визначити характер впливу кожного чинника – x (рейтинги сфер державного регулювання (ЛВБ) на частку нелегального підприємництва – y за методикою регресійного аналізу.

Розрахунок здійснюється для країн вищевказаної вибірки за парними регресійними моделями (формула 2.1)

$$\text{ЧНП} = b_0 + b_i \times x_i$$

де ЧНП – частка нелегального підприємництва;

x – рейтинг аналізованого показника «Легкості ведення бізнесу»;

b – коефіцієнти регресії, які вказують розрахункову залежність ЧНП від x .

За розрахунками, виявлено чотири статистично незначущі чинники нелегального підприємництва: «Найм робочої сили», «Реєстрація власності», «Захист інвестора», «Забезпечення контрактів». Значення критеріїв Ст'юдента та Фішера – Снедекора цих показників менші за допустимі.

Решта чинників мають значущий вплив на розмір частки нелегального підприємництва у ВВП (табл. 3.2):

- 1) Початок бізнесу: $\text{ЧНП} = 20,1 + 0,1 \times \text{ПБ}$;
- 2) Ліцензування: $\text{ЧНП} = 14,74 + 0,14 \times \text{ЛЛ}$;
- 3) Кредитування: $\text{ЧНП} = 18,66 + 0,18 \times \text{КР}$;
- 4) «Оподаткування»: $\text{ЧНП} = 12,52 + 0,16 \times \text{ОП}$;
- 5) «Міжнародна торгівля»: $\text{ЧНП} = 15,38 + 0,18 \times \text{МТ}$;
- 6) «Закриття бізнесу»: $\text{ЧНП} = 15,7 + 0,20 \times \text{ЗБ}$.

Проведене моделювання демонструє, що на розмір частки нелегального підприємництва впливає якість регулювання в шести сферах, оцінена як складові рейтингу «Легкості ведення бізнесу». Кожен з цих показників чинить середній та високий вплив на нелегальний сектор підприємництва ($r = 0.37-0.75$). Зміна рейтингу сфер ЛВБ впливає на зміни частки прихованого

підприємництва (відповідно до коефіцієнтів детермінації (R^2) моделей) в розмірах від 14% до 56%. Отже, для зменшення його частки необхідно удосконалити державне регулювання за значущими чинниками.

Таблиця 3.2

Результати парного регресійного аналізу впливу сфер ЛВБ на ЧНП

Незалежний чинник (x_n)	Модель з коефіцієнтами регресії (b) $y = b_0 + b_n \times x_n$	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	F-статистика	t-статистика для у та х	Значущість моделі з ймовірністю $P_\alpha=0.95$
1	2	3	4	5	6	7
«Початок бізнесу»	$y = 20,1 + 0,105 \times x_{ПБ}$	0,37	0,14	7,8	$\frac{y}{x} \frac{7,32}{2,79}$	значуща
«Ліцензування»	$y = 14,74 + 0,14 \times x_{ЛЛ}$	0,63	0,4	32,54	$\frac{y}{x} \frac{6,04}{5,7}$	значуща
«Найм робочої сили»	$y = 23,61 + 0,03 \times x_{НР}$	0,12	0,01	0,71	$\frac{y}{x} \frac{6,68}{0,85}$	незначуща
«Реєстрація власності»	$y = 22,52 + 0,06 \times x_{РВ}$	0,22	0,05	2,44	$\frac{y}{x} \frac{7,68}{1,56}$	незначуща
«Кредитування»	$y = 18,66 + 0,18 \times x_{КР}$	0,51	0,26	17,63	$\frac{y}{x} \frac{7,9}{4,2}$	значуща
«Захист інвестора»	$y = 21,78 + 0,06 \times x_{ЗІ}$	0,24	0,06	2,94	$\frac{y}{x} \frac{7,01}{1,71}$	незначуща
«Оподаткування»	$y = 12,52 + 0,16 \times x_{ОП}$	0,64	0,41	34,9	$\frac{y}{x} \frac{4,65}{5,91}$	значуща
«Міжнародна торгівля»	$y = 15,38 + 0,18 \times x_{МТ}$	0,75	0,56	63,97	$\frac{y}{x} \frac{8,57}{8,0}$	значуща
«Забезпечення контрактів»	$y = 22,18 + 0,09 \times x_{ЗК}$	0,26	0,07	3,69	$\frac{y}{x} \frac{8,18}{1,92}$	незначуща
«Закриття бізнесу»	$y = 15,7 + 0,20 \times x_{ЗБ}$	0,68	0,47	43,1	$\frac{y}{x} \frac{7,61}{6,56}$	значуща

Примітка.

Джерело: сформовано на основі розрахунків автора

Крок 2 – побудова множинної моделі впливу державного регулювання сфер ведення бізнесу на ЧНП

Сфери державного регулювання так само, як і чинники нелегального підприємництва визначені в параграфі 2.2, можуть взаємно впливати на їх показники (ефект мультиколінеарності). Внаслідок цього, визначені парною кореляцією чинники можуть нівелювати або підсилювати вплив один одного. Для визначення наявності та наслідків такої взаємозалежності пристосовано економіко–математичну методику покрокового моделювання [22, с. 153].

Для розрахунку комплексного впливу регулювання у різних сферах ведення бізнесу на розмір нелегального сектора застосовується множинна модель, що враховує статистично значущі чинники бізнес–середовища (формула 2.1):

$$\text{ЧНП} = b_0 + b_{\text{ПБ}} \times \text{ПБ} + b_{\text{ЛІ}} \times \text{ЛІ} + b_{\text{КР}} \times \text{КР} + b_{\text{ОП}} \times \text{ОП} + b_{\text{МТ}} \times \text{МТ} + b_{\text{ЗБ}} \times \text{ЗБ},$$

де

ЧНП – частка у ВВП нелегального підприємництва(НП);

ПБ – рейтинг регулювання в сфері «Початку бізнесу»;

ЛІ — рейтинг регулювання в сфері «Ліцензування бізнесу»;

КР – рейтинг регулювання в сфері «Кредитування бізнесу»;

ОП – рейтинг регулювання в сфері «Оподаткування бізнесу»;

МТ – рейтинг регулювання в сфері «Міжнародної торгівлі»;

ЗБ – рейтинг регулювання в сфері «Закриття бізнесу»;

b – коефіцієнти регресії, які вказують розрахункову залежність ЧНП (y) від чинників x .

Результати розрахунків коефіцієнтів регресії, кореляції, детермінації та інших показників моделі наведено в таблиці 3.3.

Коефіцієнт кореляції $r = 0,815$ є високим та достатньо щільним, що демонструє сильний зв'язок частки нелегального підприємництва та його чинників. Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,66$) вказує, що зміна частки нелегального підприємництва на 66,4% залежить від зміни рейтингів

закладених у модель чинників, а решта 33,6% варіацій (зміни) залежить від інших неврахованих факторів та похибки спостережень.

Модель є статистично значущою за F–статистикою. Результати розрахунків демонструють також незначущість за показником t – статистики чинників «Початку бізнесу», «Ліцензування», «Кредитування», «Оподаткування» у випадку проведення множинного моделювання їх впливу. Значущими є чинники «Міжнародна торгівля» та «Закриття бізнесу». Отже надалі покроково видалятимуться з моделі по одному незначущому чиннику з найменшим значенням t – статистики.

Таблиця 3.3

Множинна модель впливу сфер ЛВБ на розмір нелегального підприємництва

Незалежний чинник	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F–статистика	t–статистика для у та х	Значущість моделі при P _α =0.95
Частка нелегального підприємництва	11,58	0,815	0,664	14,51	5,0	значущий
«Початок бізнесу»	-0,027				-0,8	незначущий
«Ліцензування»	-0,004				-0,10	незначущий
«Кредитування»	0,025				0,66	незначущий
«Оподаткування»	0,053				1,57	незначущий
«Міжнародна торгівля»	0,103				2,82	значущий
«Закриття бізнесу»	0,091				2,32	значущий

Примітка.

Джерело: сформовано на основі розрахунків автора

Крок 3 – формування множинної моделі легалізації з статистично значущими чинниками

На третьому етапі необхідно сформувати регресійну модель лише із значущими чинниками. Для усунення з моделі статистично незначущих чинників, вилучається один чинник з найменшим значенням t–статистики – «Ліцензування». Проведені розрахунки дозволили сформувати нову регресійну модель (табл.3.4).

Коефіцієнти кореляції та детермінації не змінились, F–статистика покращилась більше як на три пункти. За t–статистикою значущими є показник «Частка нелегального підприємництва», та її чинники «Міжнародна торгівля», «Закриття бізнесу». Фактори моделі «Оподаткування», «Початок бізнесу» та «Кредитування» статистично незначущі.

Таблиця 3.4

Множинна модель впливу сфер ЛВБ на розмір нелегального підприємництва

Чинник	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції r	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F–статистика	t–статистика для у та х	Значущість моделі при P _α =0.95
Частка нелегального підприємництва	11,538	0,815	0,664	17,8	5,17	значущий
«Початок бізнесу»	–0,028				–0,91	незначущий
«Кредитування»	0,025	0,815	0,664	17,8	0,676	незначущий
«Оподаткування»	0,053				1,59	незначущий
«Міжнародна торгівля»	0,101				3,17	значущий
«Закриття бізнесу»	0,089				2,56	значущий

Примітка.

Джерело: сформовано на основі розрахунків автора

Для подальшого моделювання чинник «Кредитування» вилучається, оскільки має мінімальний показник t–статистики. Регресійне моделювання без вилученого чинника покращило модель (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Множинна модель впливу сфер ЛВБ на розмір нелегального підприємництва

Чинник	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції r	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F–статистика	t–статистика для у та х	Значущість моделі при P _α =0.95
Частка нелегального підприємництва	11,829	0,813	0,660	22,4	5,45	значущий
«Початок бізнесу»	–0,025				–0,82	незначущий
«Оподаткування»	0,053	0,813	0,660	22,4	1,61	незначущий
«Міжнародна торгівля»	0,110				3,78	значущий
«Закриття бізнесу»	0,090				2,61	значущий

Примітка. Джерело: сформовано на основі розрахунків автора

Коефіцієнти кореляції та детермінації зменшились неістотно, що практично не змінило впливовості чинників нової моделі на частку нелегального підприємництва. F–статистика зросла на 4.6 пункти, що підвищує значущість зв'язків ЧНП та сфер регулювання.

За t–статистикою значущі «Частка нелегального підприємництва», «Міжнародна торгівля» та «Закриття бізнесу». «Оподаткування» і «Початку бізнесу» незначущі, що виключає можливість їх використання в регресійній моделі за заданих умов, зокрема обраного показника довірчої ймовірності ($P_{\alpha}=0.95$). Для подальшого моделювання чинник «Початку бізнесу» вилучається, оскільки має мінімальний показник t–статистики. Результати нових розрахунків залежності ЧНП від рейтингів «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування» наведено в табл. 3.6.

В отриманій моделі коефіцієнт кореляції $r = 0,810$ залишився високим, що вказує на сильний кореляційну залежність частки нелегального підприємництва від показників «Оподаткування», «Міжнародної торгівлі», і «Закриття бізнесу». Коефіцієнт детермінації ($R^2 0,660$) вказує, що зміна частки нелегального підприємництва на 66% залежить від зміни рівня закладених у модель чинників.

Таблиця 3.6

Множинна модель впливу сфер ЛВБ на розмір нелегального підприємництва

Чинник	Коефіцієнт регресії (b)	Коефіцієнт кореляції r	Коефіцієнт детермінації (R^2)	F–статистика	t–статистика для у та х	Значущість моделі при $P_{\alpha}=0.95$
Частка нелегального підприємництва	11,497	0,810	0,660	29,86	5,41	значущий
«Оподаткування»	0,043				1,41	незначущий
«Міжнародна торгівля»	0,109				3,77	значущий
«Закриття бізнесу»	0,087				2,54	значущий

Примітка.

Джерело: сформовано на основі розрахунків автора

Решта 34% варіацій (зміни) залежить від інших неврахованих факторів та похибки спостережень. F–статистика покращилась. При прийнятій у попередніх розрахунках довірчій імовірності 0,95, за t–статистикою значущі «Міжнародна торгівля» та «Закриття бізнесу», а «Оподаткування» – незначуще. Довірча імовірність демонструє відсоток можливих похибок розрахунків. Цікавим є оцінити чинники за t–статистикою при інших довірчих ймовірностях:

– «Міжнародна торгівля» буде статистично значущою і при довірчій імовірності $P_{\alpha} = 0,999$ (t – статистика таблична – 3,496);

– «Закриття бізнесу» буде статистично значущим і при довірчій імовірності $P_{\alpha} = 0,98$ (t – статистика таблична – 2,403);

– «Оподаткування» буде статистично значущим при довірчій імовірності $P_{\alpha} = 0,80$ (t–статистика таблична – 1,299);

– «Початок бізнесу» буде статистично значущим при довірчій імовірності $P_{\alpha} = 0,5$ (t–статистика таблична – 0,681).

Інші чинники будуть статистично значущими хіба що за довірчої ймовірності нижче за 0,5, що позбавляє сенсу включення їх до заходів легалізації підприємництва. Отже, похибки можливі з імовірністю:

1) «Міжнародної торгівлі» – менше 0,1%;

2) «Закриття бізнесу» – 2% – 1%;

3) «Оподаткування» – 20% – 10%;

4) «Початок бізнесу» – 50% – 80%.

За результатами парної кореляції (див. табл. 3.2) видно, що за силою зв'язків (коефіцієнт кореляції – r) та часткою НП, яку формує чинник (коефіцієнт детермінації – R^2), вони розташовуються аналогічно за порядком спадання:

1) «Міжнародна торгівля» – r – 0,75, R^2 – 0,56;

2) «Закриття бізнесу» – r – 0,68, R^2 – 0,47;

3) «Оподаткування» – r – 0,64, R^2 – 0,41;

4) «Початок бізнесу» – $r = 0,37$, $R^2 = 0,14$.

Коефіцієнти детермінації як у моделях з трьома, так і з чотирма чинниками (з включенням «Початку бізнесу»), однакові та становлять 0,66. Отже, як чотири, так і три чинники впливають на зміну 66% частки нелегального підприємництва. Зважаючи на це та низьку довірчу імовірність, коефіцієнти кореляції та детермінації, вплив на одну чутливу ознаку підприємництва – недоцільно включати до складу механізму легалізації підприємництва заходи з реформування сфери «Початку бізнесу».

Виходячи з наведених аргументів, сформована трифакторна кореляційно–регресійна модель (формула 2.1) залежності частки нелегального підприємництва у ВВП від якості державного регулювання в сферах «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу», «Оподаткування»:

$$\text{ЧНП} = 11,497 + 0,043 \times \text{ОП} + 0,109 \times \text{МТ} + 0,087 \times \text{ЗБ} \quad (3.1)$$

де 11,497; 0,109; 0,087; 0,043 – коефіцієнти регресії відповідних чинників нелегального підприємництва;

МТ– рейтинги «Легкості ведення бізнесу» в сфері «Міжнародної торгівлі»;

ЗБ – рейтинги «Легкості ведення бізнесу» в сфері «Закриття бізнесу»;

ОП,– рейтинги «Легкості ведення бізнесу» в сфері «Оподаткування».

Крок 4 – визначення пріоритетних напрямків легалізації підприємництва

Оскільки модель складається з трьох чинників, необхідно визначити які з них потребують першочергової зміни при впровадженні заходів з легалізації підприємництва. Доцільно зосередитись на покращенні показників, які викликають найсуттєвішу зміну частки нелегального підприємництва. Таку інформацію можна отримати, розрахувавши коефіцієнти еластичності – значення, на яке зміниться частка нелегального підприємництва при зміні показників чинників «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування». Для цих розрахунків використовується формула

$$E = b_i \times \frac{\bar{x}}{\bar{y}} \quad (3.2),$$

де b_i – коефіцієнт регресії i -того чинника;

\bar{x} – середнє значення чинника для всіх країн масиву;

\bar{y} – середнє значення нелегального підприємництва для країни масиву (26,2 % ВВП).

Таким чином розраховані коефіцієнти еластичності чинників нелегального підприємництва за формулою 3.2.

$$1. \quad E_{MT} = 0,109 \times \frac{60,63}{26,20} = 0,252 \quad (3.3)$$

де E_{MT} коефіцієнт еластичності ЧНП до зміни рейтингу «Міжнародної торгівлі»;

60.63 – середнє значення рейтингу «Міжнародної торгівлі» аналізованих 52 країн;

0.109 – коефіцієнт регресії «Міжнародної торгівлі» в трифакторній моделі (див. табл. 3.6).

$$2. \quad E_{ЗБ} = 0,087 \times \frac{52,12}{26,20} = 0,173 \quad (3.4)$$

де $E_{ЗБ}$ коефіцієнт еластичності ЧНП до зміни рейтингу «Закриття бізнесу»;

52.12 – середнє значення рейтингу «Закриття бізнесу» аналізованих 52 країн;

0.087 – коефіцієнт регресії «Закриття бізнесу» в трифакторній моделі (див. табл. 3.6).

$$3. \quad E_{ОП} = 0,043 \times \frac{83,51}{26,20} = 0,137, \quad (3.5)$$

де $E_{ОП}$ коефіцієнт еластичності ЧНП до зміни рейтингу «Оподаткування»;

83.51 – середнє значення рейтингу «Оподаткування» аналізованих 52 країн;

0.043 – коефіцієнт регресії «Оподаткування» в трифакторній моделі (див. табл. 3.6). Таким чином, частка нелегального підприємництва найбільше змінюється під впливом чинника «Міжнародна торгівля», менше – «Закриття бізнесу» та «Оподаткування». Правильність визначення пріоритетів реформування підтверджується співпадінням ранжування чинників за коефіцієнтами еластичності, коефіцієнтами кореляції та детермінації, довірчою імовірністю для значущості за t–статистикою і класифікацією за кількістю чутливих ознак підприємництва, на які впливає регулювання у обраних сферах (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Ранжування чинників за впливовістю на ЧНП

Ранг за впливом	Чинник впливу на ЧНП	Ознака ранжування			
		Коефіцієнти еластичності	Коефіцієнти кореляції (r), детермінації (R ²)	Довірча імовірність для значущості за t–статистикою	Кількість залежних чутливих ознак підприємництва
1.	«Міжнародна торгівля»	0,252	r – 0,75, R ² – 0,56	99,9%	4
2.	«Закриття бізнесу»	0,173	r – 0,68, R ² – 0,47	99%	3
3.	«Оподаткування»	0,136	r – 0,64, R ² – 0,41	80%	3

Примітка.

Джерело: сформовано на основі розрахунків автора

Розрахунки дисертанта із визначення чинників нелегального підприємництва опубліковані в липні 2015 р. у науковому журналі «Бізнес інформ» (Гуменюк В.В. Определение причин существования нелегального (теневое) предпринимательства / В.В. Гуменюк // Бизнес Информ. – 2015. – №7. – С. 160-165).

Наявність інформації про рейтинги «Легкості ведення бізнесу» та частки нелегального підприємництва в групі п'ятдесяти двох країн з розвинутими та перехідними економіками дає можливість побудувати графіки їх залежності

(впливу рейтингу чинника на ЧНП) для «Міжнародної торгівлі» (рис. 3.2), «Закриття бізнесу» (рис. 3.3) та «Оподаткування» (рис. 3.4).

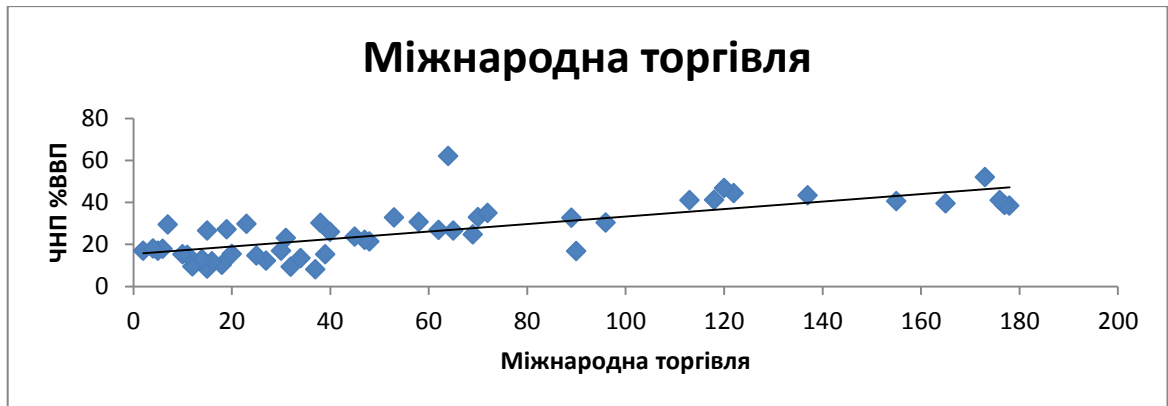


Рис.3.2.Залежність ЧНП від регулювання «Міжнародної торгівлі»

Примітка. Джерело: розроблено автором

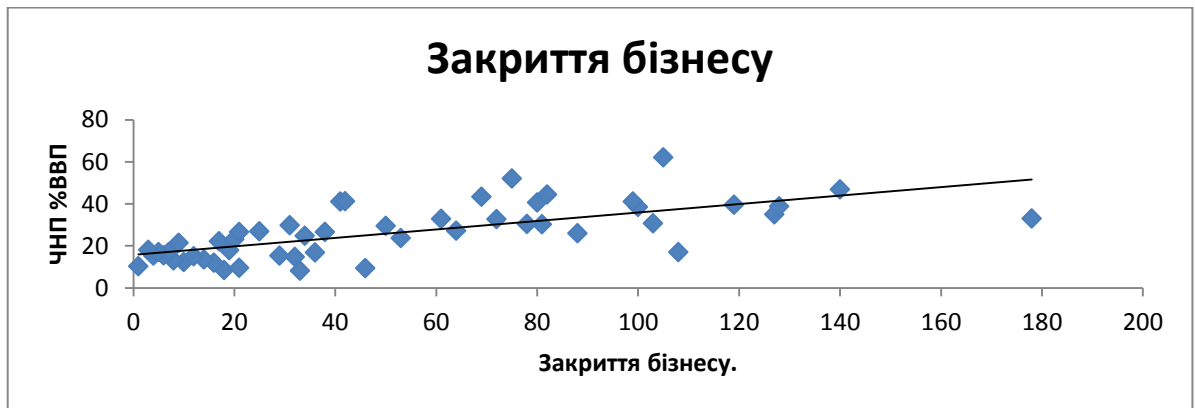


Рис.3.3.Залежність ЧНП від регулювання «Закриття бізнесу»

Примітка. Джерело: розроблено автором

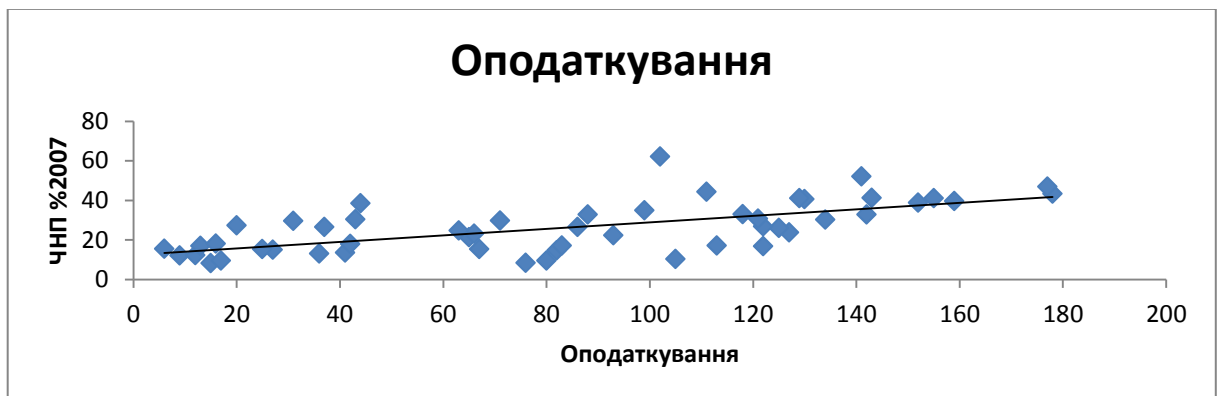


Рис.3.4.Залежність ЧНП від регулювання «Оподаткування»

Примітка. Джерело: розроблено автором

Відповідно до розподілу точок (показників співвідношення частки нелегального підприємництва та чинника його існування) на графіках

побудовані лінії тренду. Візуально з отриманих графіків можна зробити висновки, що найменше відхилення від тренду точок показника «Міжнародна торгівля», більше у «Закриття бізнесу» та «Оподаткування». Відхилення є ознакою наявності в окремих державах випадків сильнішого впливу на частку нелегального підприємництва інших чинників («Ефективності урядування», «Правопорядку», «Корупції», тощо) ніж у більшості держав. Таким чином, вплив «Міжнародної торгівлі» найменше спотворюється іншими факторами, більше – «Закриття бізнесу» та «Оподаткування». Проблемі визначення істотних причин існування нелегального підприємництва присвячено статтю дисертанта у грудневому випуску 2014 року наукового вісника Національного лісотехнічного університету (Гуменюк В.В. Визначення факторів легалізації підприємництва / В.В. Гуменюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.11.– С. 242-246).

Отже, можна зробити висновки, що в результаті множинного регресійного моделювання визначено істотний вплив на легалізацію підприємництва регулювання в сфері «Міжнародної торгівлі», «Оподаткування» та «Закриття бізнесу». Ці розрахунки можна підтвердити додатковими аргументами.

1. Визначені чинники мають високі (див. табл. 3.2) коефіцієнти парної кореляції та детермінації (0,64–0,75). Крім «Ліцензування» (0,63) та «Кредитування» (0,51), коефіцієнти кореляції інших чинників менші за 0,5.

2. Результати моделювання відповідають, а відтак, підтверджують висновки дисертанта, отримані в параграфі 1.3 та 2.2 щодо впливовості чинників нелегального підприємництва залежно від кількості чутливих ознак підприємництва, на які вони діють (див. табл. 2.3). Отримані чинники ранжуються за кількістю чутливих ознак підприємництва:

1) «Міжнародна торгівля», або торгові бар'єри – 4 чутливі ознаки підприємництва (перша група класифікації);

2) «Оподаткування» – 3 чутливі ознаки підприємництва (друга група класифікації);

3) «Закриття бізнесу» не визначалось в аналізованих раніше джерелах як чинник нелегального підприємництва. Однак, можна стверджувати, що регулювання в цій сфері впливає на чутливі ознаки «беззбитковості», «ризикованості» та «виробництва продукції», що залежать від можливості стягнення боргів та забезпечення виконання зобов'язань контрагентами, які закривають свій бізнес.

4) «Початок бізнесу», або складна процедура реєстрації бізнесу – 1 чутлива ознака підприємництва (четверта група класифікації).

3. «Міжнародна торгівля», «Оподаткування» та «Закриття бізнесу» входять до системи державного регулювання підприємництва, яке вказується як причина нелегального підприємництва в усіх проаналізованих наукових джерелах (див. табл. 2.5). Очевидно, що цей чинник занадто широкий і потребує деталізації, яка була проведена дисертантом на основі рейтингу «Легкості ведення бізнесу» (див. табл. 2.18). Моделювання підтвердило висновки десятих з 13 проаналізованих авторів про впливовість «Оподаткування» як чинника нелегального підприємництва. Однак лише 2 з 13 згадали про «Міжнародну торгівлю», яка має найвищий вплив. «Закриття бізнесу» не згадувалось в аналізованих джерелах як чинник нелегального підприємництва та виділений автором вперше. Хоча він включає в себе забезпечення правопорядку (при судовому стягненні боргів), яке згадувалось у вісьмох джерелах.

4. Графічне моделювання дозволило прокласти лінію тренду залежностей частки нелегального підприємництва від трьох визначених чинників (див. рис. 3.2–3.4). У всіх випадках тренд лінійний та висхідний. Це демонструє, що частка прихованого підприємництва зростає при погіршенні регулювання (рейтингу) в сферах «Міжнародної торгівлі», «Оподаткування» та «Закриття бізнесу».

5. Визначені чинники є економічно обґрунтованими. Вони діють на легалізацію бізнесу у двох напрямках: негативному – щодо «Оподаткування» та позитивному – щодо «Міжнародної торгівлі» та «Закриття бізнесу».

Результати аналізу та розрахунків пріоритетності заходів, зведені в таблицю 3.7, свідчать про найбільшу залежність нелегального підприємництва від чинників з позитивним впливом, які надають переваги легальному підприємству перед нелегальним. Для легалізації необхідно максимально посилювати позитивні ефекти (щодо «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу») та знижувати негативні (щодо «Оподаткування»).

Спрощення регулювання в сфері «Міжнародній торгівлі» дозволяє:

- 1) розширити ринки збуту для своєї продукції;
- 2) отримати доступ до закупівлі (оренди) основних та оборотних засобів за нижчими цінами, в більших обсягах, з кращою якістю та сервісом тощо.

Це однозначно позитивно вплине на чутливі ознаки підприємництва:

- 1) знизить собівартість та збільшить доходи – покращення щодо «беззбитковості» підприємництва;
- 2) зменшить ризики щодо збуту та постачання за рахунок розширення кола можливих контрагентів;
- 3) збільшить самостійність – майнову (отримання на кращих умовах майна) та господарську (вибір контрагентів, формування витрат та доходів);
- 4) покращить виробництво продукції за рахунок доступу до кращих технологій та сировини за кордоном.

Отримати зазначені переваги можливо лише працюючи легально, оскільки переміщення товару через митний контроль поза обліком виключене. Звісно, в певних випадках, можливо використовувати контрабандні шляхи, але вони надто ризиковані, несистемні, непередбачувані, тягнуть кримінальне переслідування, можуть бути достатньо легко викриті і становлять окремі випадки практики підприємництва. Це виключає їх застосування у веденні системного бізнесу, тому в цій роботі доцільно абстрагуватись від таких чинників. Крім того, зовнішньоекономічні операції практично унеможливають проведення пов'язаної з ними діяльності нелегально. Так, задекларовані на кордоні сировина чи комплектуючі передбачають подальше виготовлення визначеної технологією кількості продукції. Ціна продукції не

може бути нижчою за митну вартість, яка доволі жорстко та ефективно контролюється на основі спеціалізованих каталогів ринкової вартості товарів. Аналогічна ситуація і з продажами: перевезений через митницю продукт передбачає попередній визначений технологічний процес із пов'язаними цінами. Отже, для досягнення описаних переваг в підприємця формується потужний мотив легалізувати свою діяльність. Виходячи з вищенаведеного, спрощення регулювання в сфері «Міжнародної торгівлі» сприяє легалізації за рахунок: зацікавленості підприємця отримати переваги доступу до зовнішніх ринків; додаткового контролю за процесом виробництва.

Механізми «Закриття бізнесу» також надають додаткові можливості легальному підприємництву порівняно з нелегальним. Так, значною проблемою є непередбачуване припинення діяльності контрагентів внаслідок неплатоспроможності або шахрайства для безоплатного заволодіння отриманими ресурсами. В нелегальному секторі підприємці укладають угоди «на довіру» і жодним чином не забезпечені від таких випадків. Це призводить до неповернення боргів (зменшення доходів), зриву поставок сировини та комплектуючих, що збільшує підприємницькі ризики. Передбачити такі обставини надзвичайно важко. Це може призвести і до банкрутства самого «постраждалого» підприємця. Запроваджені державою інститути примусового стягнення боргів та відновлення платоспроможності, на основі укладених договорів в легальному секторі, зменшують вказані негативні впливи. Ефективний інститут стягнення боргів через судові рішення та їх примусове виконання дозволяє уникнути чи компенсувати збитки від невиконання обов'язків контрагентами. Інститут відновлення платоспроможності дозволяє кредиторам отримати безпосередній контроль над боржником і не лише відшкодувати збитки, але і налагодити ефективну роботу боржника, завершити операції в рамках виробничої кооперації аж до відновлення платоспроможності та виробництва.

Налагодження ефективної роботи вказаних систем значно зменшує підприємницькі ризики. Отже, чинник «Закриття бізнесу» безпосередньо

впливає на три чутливі ознаки підприємництва: «беззбитковість», «ризикованість», «здійснення виробництва». У випадку високої ефективності механізмів «Закриття бізнесу» підприємці зацікавлені працювати легально.

Оподаткування в будь-якому випадку негативно впливає на бізнес, тому і впливовість його на легалізацію найнижча посеред трьох чинників (див. табл. 3.7). Цей чинник «виштовхує» бізнес в нелегальну сферу:

- суми податків збільшують видатки – негативно для чутливої ознаки «беззбитковість»;

- диференціація податкових ставок за галузями економіки та розміром об'єкта оподаткування обмежує самостійність вибору напрямків та обсягів діяльності;

- складність розрахунків сум до оподаткування та звітності, поєднана з високими штрафами, адміністративною та кримінальною відповідальністю створюють високі ризики аж до припинення бізнесу при помилках.

Отже, чинник «Оподаткування» безпосередньо впливає на три чутливі ознаки підприємництва: «беззбитковість», «ризикованість», «самостійність». Заходи з легалізації в цьому напрямку можливі лише щодо зменшення негативного впливу: зниження податків та спрощення системи їх сплати. Це зменшить тиск на підприємців, дозволить більшій їх частині працювати в легальному секторі. Повністю зняти негативний вплив чинника неможливо, оскільки це вимагає скасування податків.

Таким чином, «Міжнародна торгівля», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування» є найбільш значущими, впливовими та визначальними для частки нелегального підприємництва і підлягають включенню до складу механізму державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва.

3.2. Модель регуляторного механізму легалізації підприємництва в Україні

1. В параграфі 1.3 нами було запропоноване дефініцію державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва як функцію управлінської діяльності, що полягає у програмуванні системи заходів органів влади, спрямованої на усунення відхилень – зменшення розміру нелегального підприємництва шляхом змін у інструментах державного та ринкового регулювання економіки. Для здійснення такого регулювання необхідно побудувати механізм легалізації підприємництва, концентруючись на сферах, інструментах та цілях регулювання, що через вплив на мотиви підприємництва максимально забезпечать його легалізацію. Основою ринкового механізму є попит та пропозиція. Тут регулювання здійснюють самі покупці та продавці, які впливають на структуру та обсяги виробництва, купуючи товар, керуючись особистими економічними мотивами. Коли ж ринковий механізм працює недостатньо ефективно, включаються інші особи, які за допомогою специфічних управлінських (адміністративних) інструментів впливають на ринковий механізм. Такими особами є державні та комунальні органи влади, приватні саморегулювальні організації. Їхній вплив на сфери регулювання забезпечується інструментами (див. табл. 2.23, 2.24, рис. 2.14), які спрямовані на покращення дії ринкових механізмів та сприяють легалізації (пролегалізаційні), або запровадженням обмежуючих норм – в інтересах суспільства, але всупереч інтересам бізнесу (контрлегалізаційні). Такий механізм є завжди коригуючим, інтегрованим до ринкового.

Ринковий механізм легалізації підприємництва можна визначити як систему ринкових інструментів, що ґрунтуються на конкуренції, попиті та

пропозиції, впливають на чутливі ознаки підприємництва, формують економічну мотивацію щодо легалізації.

Адміністративний механізм легалізації підприємництва пропонуємо розуміти як систему, яка за допомогою інструментів державного регулювання змінює чинники нелегального підприємництва з метою формування у підприємців мотивів і рішень легалізувати свою діяльність.

Як видно з таблиці 2.23, всі ринкові та пролегалізаційні адміністративні інструменти стимулюють легалізацію. Решта адміністративних – контрлегалізаційні, стимулюють роботу підприємців у нелегальному секторі. Крім того, більшість адміністративних механізмів є обмежувальними щодо підприємництва загалом, в той час як ринкові – лише щодо нелегальних підприємців як ненадійних контрагентів з продукцією сумнівної якості. Отже, рішення про легалізацію підприємець приймає переважно під впливом ринкового механізму, дія якого корегується адміністративним механізмом (рис 3.5).

Інтеграція та спільна односпрямована дія цих двох механізмів може створити єдиний комплексний механізм легалізації підприємництва. Для його визначення дисертантом пропонується використовувати термін регуляторний механізм легалізації підприємництва – інтегрована ринково–адміністративна управлінська система, в якій органи управління за допомогою відповідних інструментів змінюють показники сфер державного регулювання (чинників легалізації), що впливають на чутливі ознаки підприємництва та формують у підприємців мотивацію до легалізації своєї діяльності. Такий механізм повинен діяти відповідно до визначених в параграфі 1.3 вимог.

Пропозиції щодо формування механізму легалізації підприємництва представлені дисертантом у доповіді «Формування механізму державного регулювання процесів легалізації підприємництва» на міжнародній науково–практичній конференції «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики», проведеної 24–25 вересня 2015 р. в НУ «Львівська політехніка»

(тези доповідей IV міжнародної науково–практичної конференції, м. Львів / видавництво Львівської політехніки, – Львів, 2015).



Рис. 3.5 Регуляторний механізм легалізації прихованого підприємництва:

Примітка.

Умовні позначення:

- 1 – моніторинг ситуації та визначення проблем;
- 2 – визначення мети регулювання;
- 3 – збір та аналіз інформації, визначення причин НП та відповідних завдань з їх усунення;
- 4 – визначення комплексу альтернативних заходів та підзавдань (дерева цілей), моделювання наслідків рішень;
- 5 – визначення ресурсів для виконання заходів регулювання, оцінка можливості виконання, альтернатив та етапів виконання визначених заходів; 6. Вибір та оформлення проекту рішень для реалізації заходів;
- 7 – обговорення, затвердження та оформлення рішень спрямованих на реалізацію заходів;
- 8 – організація виконання прийнятих рішень
- 9 – контроль за виконанням рішень;
- 10 – оцінка ефективності вжитих заходів.

Джерело: розроблено автором

В рамках механізму, між підприємцями, експертами, органами регулювання та підтримки прийняття рішень встановлюються зв'язки необхідні для забезпечення процесу його роботи. Так, експерти та орган підтримки прийняття рішень з офіційних джерел, опитувань отримують інформацію про об'єкт регулювання, вплив правових актів, практику ведення бізнесу, його статистичні та фінансові показники.

Експерти (Всесвітній банк, Ф. Шнайдер, інші) формують бази статистичних даних і аналітичні звіти (розмір тіньової економіки, рейтинги ЛВБ, СІУ). Експерти переважно не пропонують проектів правових актів, що є завданням органу підтримки прийняття рішень – Мінекономрозвитку.

Останнє опрацьовує зібрану та отриману від експертів інформацію, формує проекти рішень щодо змін в адміністративних інструментах сфер регулювання (МТ, ЗБ, ОП). Розроблені рішення передаються профільним органам влади (парламент, уряд, міністерства та відомства). Вони опрацьовують, оформляють, організовують виконання рішень та наступний контроль. Механізм не виключає отримання альтернативних відомостей паралельними каналам зв'язку від об'єкта регулювання та експертів, спільного або альтернативного виконання його суб'єктами інших етапів роботи. Це особливо актуально при залученні органами підтримки прийняття рішень та регулювання експертів, підприємців, управлінців виконавчих органів на етапах, які потребують вузьких, фахових знань у сфері податкового, митного регулювання, судової практики. Пропонований механізм також враховує вплив інших визначених вище некерованих істотних чинників нелегального підприємництва («Ефективність урядування», «Корупція», «розмір ВВП», «Правопорядок»).

Отже, для вирішення проблеми легалізації бізнесу необхідно сформувати сприятливе бізнес–середовище, яке повинно максимально полегшувати умови ведення бізнесу, а при суспільній необхідності – мінімально обмежувати роботу підприємців. Таким чином, обсяги нелегального сектору підприємництва є показником ефективності регуляторного механізму.

Покращення якості регулювання економіки та зміна обсягів нелегального підприємництва перебувають в обернено–пропорційній залежності. При побудові механізму легалізації підприємництва необхідно дотримуватись структурних та управлінсько–процесуальних вимог, передбачити систему підтримки прийняття рішень та моделювання роботи механізму.

До структурних вимог механізму легалізації підприємництва належать:

- обов’язкові компоненти, без яких він не зможе функціонувати – об’єкт управління, суб’єкт управління, канали зв’язку з відповідною інформацією (керівною, експертною, підтримки прийняття рішень, зворотною);
- додаткові компоненти, які покращать його роботу – врахування впливу некерованих чинників, експерти, підсистема підтримки прийняття рішень.

Суб’єкти регулювання можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні – парламент та Кабінет міністрів, що приймають нормативні акти щодо інструментів у визначених сферах регулювання. Спеціальні – ті, які безпосередньо впливають на об’єкт:

- Державна фіскальна служба України – щодо митного та податкового впливу;
- Господарський суд – приймає рішення щодо стягнення заборгованості підприємців;
- Міністерство юстиції, яке реєструє підприємців, виконує судові рішення через державних виконавців, контролює питання відновлення платоспроможності в судах.

Зв’язок між учасниками механізму вимагає наявності каналів зв’язку та відповідної інформації. За напрямком потоку інформації існують прямі та зворотні зв’язки. За суб’єктами зв’язки можна поділити на: а) об’єктові, б) експертні, в) підтримки прийняття рішень (СППР), г) керівні.

1. Об'єктові зв'язки (від об'єкта регулювання до експертів та СППР – основні, до органу регулювання – паралельні):

– канали зв'язку (в т.ч. зворотного) – урядові засоби масової інформації, семінари, опитування, статистичні збірники;

– інформація – закони ВРУ та постанови КМУ, інструкції, роз'яснення, оцінки та висновки підприємців, статистика;

– зміст – відомості про адміністративні важелі регулювання, показники для розрахунку частки нелегального підприємництва та інша інформація для аналізу.

2. Експертні зв'язки (від експертів до ОППР – основні, до органів влади – паралельні):

– канали зв'язку – опубліковані дослідження, семінари та конференції, спільні робочі групи, громадські ради;

– інформація – висновки та рекомендації, рейтинги, статистика, індекси, протоколи засідань тощо;

– зміст – оцінка стану адміністративних важелів регулювання, частки нелегального підприємництва та інша інформація для аналізу.

3. Зв'язки системи підтримки прийняття рішень (від ОППР до органів влади):

– канали зв'язку – канали урядового зв'язку, робочі групи та спільні засідання;

– інформація – систематизована інформація та аналітичні висновки, проекти нормативних актів та висновки щодо їх наслідків (зміна компонентів сфер регулювання та частки НП);

– зміст – зміни в адміністративних важелях регулювання для зменшення частки нелегального підприємництва через вплив на сфери державного регулювання підприємництва та висновки щодо їх наслідків.

4. Керівні (від органів управління до об'єкта):

- канали зв'язку – урядові засоби масової інформації, семінари, консультації;
- інформація – закони ВРУ, постанови КМУ, інструкції, роз'яснення;
- зміст – зміна адміністративних інструментів регулювання сфер підприємництва, зокрема:
 - щодо «Міжнародної торгівлі» – інструменти № 1; 3; 4; 5;
 - щодо «Закриття бізнесу» – інструменти № 1;2;
 - щодо «Оподаткування» – інструменти № 1; 5.

Вищевказаними адміністративними інструментами що впливають на сфери регулювання в процесі легалізації прихованого підприємництва є:

- № 1 – обов'язкові правила та процедури щодо певних сфер підприємництва;
- № 2 судові та виконавчі процедури;
- № 3 спеціальні вимоги, обмеження та заборони певних видів діяльності;
- № 4 цінове, тарифне регулювання;
- № 5 податки, мита (державне та ввізне–вивізне), збори, соціальне страхування.

Для оцінки поточного та прогнозного стану об'єкта регулювання треба визначити частку нелегального підприємництва та стан регулювання підприємництва у визначених сферах «Легкості ведення бізнесу» – чинниках нелегального підприємництва.

Експертами у пропонованому механізмі виступають Всесвітній банк та міжнародна аудиторська компанія PricewaterhouseCoopers (PWC), яка проводить дослідження, необхідні для складання рейтингу «Легкості ведення бізнесу»; Ф.Шнайдер, інші науковці, професійні та саморегульовані організації в сфері підприємництва та інші.

Характеристика зовнішнього середовища полягає у вивченні інших істотних впливів, визначених нами в параграфі 2.2: «Ефективність

урядування»; «Контроль корупції», «ВВП (\$ на особу)»; «Забезпечення правопорядку».

Підсистема підтримки прийняття рішень (відбір, аналіз інформації сприяння прийняттю рішень) повинна бути представлена підрозділом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, що концентруватиме інформацію та готуватиме відповідні заходи.

Управлінсько–процесуальні вимоги до регуляторного механізму легалізації сформовано нами в параграфі 1.3. Зазначені вимоги нехтуються при вжитті заходів легалізації органами влади. Очевидно, що внаслідок цього частка нелегального підприємництва в Україні залишається високою. Управлінські та процесуальні вимоги багато в чому подібні та перекликаються. Наприклад, перші та другі передбачають наявність інформації, ресурсів, альтернатив, впливу тощо. Однак, управлінські стосуються якості роботи механізму державного регулювання, а процесуальні – етапів, функцій процесу. Тому пропонується вживати спільний термін «управлінсько–процесуальні» вимоги, які в описі розмежовуються.

Розглянемо в пропонованому механізмі заходи з дотримання управлінських вимог (умови можливості управління).

1. Щодо можливості змін об'єкта. Суб'єкти управління впливають на підприємництво, застосовуючи інструменти державного регулювання. Механізм працює за рахунок вжиття заходів, що змінять показники чинників нелегального підприємництва, які, в свою чергу, забезпечать досягнення його планованої частки в ВВП, що доведено в параграфі 3.1 дисертації.

2. Щодо організації регулювання як послідовності впливів для досягнення прогнозованих показників. Оскільки легалізація є складними, багатогранними процесами, доцільно її розбити на три етапи для дозування ресурсів, мінімізації можливих негативних впливів змін на зовнішнє середовище, контролю ефективності заходів тощо. На виділених етапах суб'єкт регулювання повинен відповідно до закону різноманітності управління мати можливість обирати найоптимальніше з багатьох можливих рішень, що

призведуть до зменшення частки НП. Такі етапи необхідно виділити, виходячи із завдань досягнення певних розмірів частки нелегального підприємництва.

3. Щодо можливості вибору альтернатив. Механізм забезпечить можливість обирати альтернативи, якими можуть бути впливи на різні сфери регулювання підприємництва (МТ, ЗБ, ОП), їх якісні показники – вартість, тривалість, кількість регуляторних процедур тощо.

4. Щодо забезпеченості ресурсами. Основним ресурсом в системі є адміністративні важелі суб'єкта управління, забезпечені силою владного примусу, службовцями, бюджетними коштами. Разом з цим, ресурсом можна вважати додаткові обсяги ринку, які відкриватимуться за умови легалізації діяльності щодо «Зовнішньої торгівлі», а також можливість залучати державні інституції для повернення боргів – щодо «Закриття бізнесу»).

5. Щодо інформації про поточний стан об'єкта на проміжних етапах. Такою інформацією є показники «Легкості ведення бізнесу» та розмір частки нелегального підприємництва. Перші можна отримати із щорічних звітів Світового банку, у підготовці яких бере участь аудиторська компанія PricewaterhouseCoopers (PwC).

Механізм повинен передбачати можливість оперативно визначати частку нелегального підприємництва та стан її чинників на різних етапах роботи механізму. Для цього доцільно скористатись отриманою в параграфі 3.1. кореляційною залежністю між часткою нелегального підприємництва та показниками сфер регулювання або чинників нелегального підприємництва («Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу», «Оподаткування»).

Виходячи з розрахованих коефіцієнтів регресії ($b_0 = 11,497$; $b_{\text{МТ}} = 0,11$; $b_{\text{ЗБ}} = 0,087$; $b_{\text{ОП}} = 0,04$) (див. табл. 3.6) та рейтингу трьох сфер регулювання бізнесу, розраховується частка нелегального підприємництва, використовуючи формулу 3.1 ($\text{ЧНП} = 11,497 + 0,11 \times \text{МТ} + 0,087 \times \text{ЗБ} + 0,04 \times \text{ОП}$).

Отже, можна говорити про метод вимірювання нелегального підприємництва через рейтингові показники регулювання «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування» – метод «Регуляторного впливу». Частки нелегального підприємництва в Україні, розраховані цим методом представлені в таблиці 2.3. Вони відповідають інтегральному показнику нелегального підприємництва, розрахованому Мінекономрозвитку України та із зробленими до 2012 року розрахунками Ф. Шнайдера. Пропонований нами метод дозволяє швидко розрахувати частку нелегального підприємництва будь-якої з 189 країн представлених в щорічному рейтингу «Легкості ведення бізнесу». Ця модель також дозволяє змодельовати (спрогнозувати) результативність прийнятих рішень виходячи із прогнозу зміни рейтингів ЛВБ та частки НП

6. Щодо інформації про вплив зовнішнього середовища (некерованих чинників) на об'єкт управління. В процесі визначення чинників нелегального підприємництва встановлено наявність істотного впливу на його частку чотирьох чинників зовнішнього середовища Їхній вплив також необхідно враховувати та вживати окремих заходів у цих сферах.

Відповідно до управлінсько–процесуальних вимог, механізм повинен забезпечувати проходження десяти етапів роботи в процесі регулювання.

1. Моніторинг ситуації та визначення проблем.

Моніторинг ситуації для пропонованого дисертантом механізму полягає у вимірюванні частки нелегального підприємництва за методом Ф. Шнайдера як основним, так і іншими наявними методами – як додатковими. Інформація про ситуацію також отримується з рейтингів «Легкості ведення бізнесу». Інформацію про ситуацію в цих сферах та загальний рівень нелегального підприємництва отримують експерти та орган підтримки прийняття рішень. При цьому, останній отримує інформацію також від експертів, які її систематизують та оцінюють у відповідних рейтингах та базах даних. Стверджувати про наявність проблем можна за умови отримання показників нижчих за наявні в розвинутих країнах.

2. Визначення мети регулювання. Як видно з рисунку 2.1, метою регулювання є зміни в чинниках нелегального підприємництва, якими є визначені в параграфі 3.1 три сфери бізнес–середовища. Це, впливаючи на чутливі ознаки підприємництва забезпечить досягнення кінцевої мети – зменшення частки нелегального підприємництва у ВВП до мінімальних розмірів у розвинутих країнах.

3. Збір та аналіз інформації, визначення причин нелегального підприємництва та відповідних завдань з їх усунення. Для цього треба отримати відомості та зробити висновки про чинники нелегального підприємництва, причини їх формування, необхідні інструменти державного регулювання, інші системні елементи механізму легалізації, розмір частки тощо.

4. Визначення комплексу альтернативних заходів і дерева цілей та моделювання наслідків рішень. Формування альтернативних рішень та дерева цілей здійснюється виходячи з можливостей впливати на різні чинники сфер державного регулювання та досягнення проміжних етапів, що зазначалось при описі управлінських вимог.

5. Визначення ресурсів для виконання заходів регулювання, оцінка можливості виконання, альтернатив та етапів виконання визначених заходів. При прийнятті рішень застосовується принцип переслідування лідера. Це дозволить ставити реальні до виконання завдання. При цьому необхідно враховувати і наявність в Україні необхідних ресурсів (бюджетних), управлінських, факторів виробництва.

6. Вибір та оформлення проекту рішень для реалізації оптимальних заходів полягає у зміні адміністративних інструментів державного регулювання сфер ЛВБ – чинників нелегального підприємництва. Для цього Міністерство економічного розвитку опрацьовує інформацію, додатково аналізує, систематизує, а також відокремлює зайву та подає результати органам прийняття рішень. Разом з цим пропонуються проекти відповідних рішень

7. Обговорення, затвердження та оформлення рішень, спрямованих на реалізацію заходів, полягає у прийнятті нормативних актів (закон, постанова, наказ). Органи управління приймають рішення, які впливають на сфери регулювання за допомогою відповідних інструментів. Частку нелегального підприємництва початкову, проміжну, кінцеву та прогнозовану можна обрахувати за допомогою методики вимірювання та прогнозування частки нелегального підприємництва.

8. Організація виконання прийнятих рішень полягає в скеруванні рішення через канали зв'язку (офіційні публікації) органам влади та суб'єктам підприємництва.

9. Контроль за виконанням рішень здійснюється з використанням інформації від об'єкта, виконавців, експертів та ОППР.

10. Оцінка ефективності вжитих заходів проводиться шляхом порівняння фактичних показників «Легкості ведення бізнесу» та виміру частки нелегального підприємництва з модельованими (прогнозними) показниками.

Об'єднавши визначені структурними вимогами елементи в систему, можна сформувавши дієвий механізм легалізації підприємництва з чітко визначеними елементами та зв'язками між ними, що, використовуючи канали зв'язку з відповідною інформацією, істотно впливатимуть на зниження обсягів нелегального підприємництва до обсягів, визначених керівними органами.

Пропонований механізм здійснює регулювання в межах функції управління (як зазначалось раніше в параграфі 1.3). Для визначення процесу втілення системи регуляторних заходів легалізації, на основі типової кібернетичної моделі [81, с. 592], сформовано кібернетичну модель регулювання процесів легалізації підприємництва. Робота механізму повинна передбачати постійний контроль за виконанням запланованих заходів із усунення відхилень розміру нелегального підприємництва від допустимих та бажаних. Для цього також усуваються відхилення у інструментах регулювання підприємництва у сферах «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу», «Оподаткування». Модель такого регулювання можна сформувавши

на основі загальних принципів функціонування кібернетичних систем управління. В результаті пропонується принципова схема державного управління процесами легалізації підприємництва з підсистемою регулювання за відхиленнями від запланованих бажаних показників нелегального підприємництва та державного регулювання (рис.3.6).

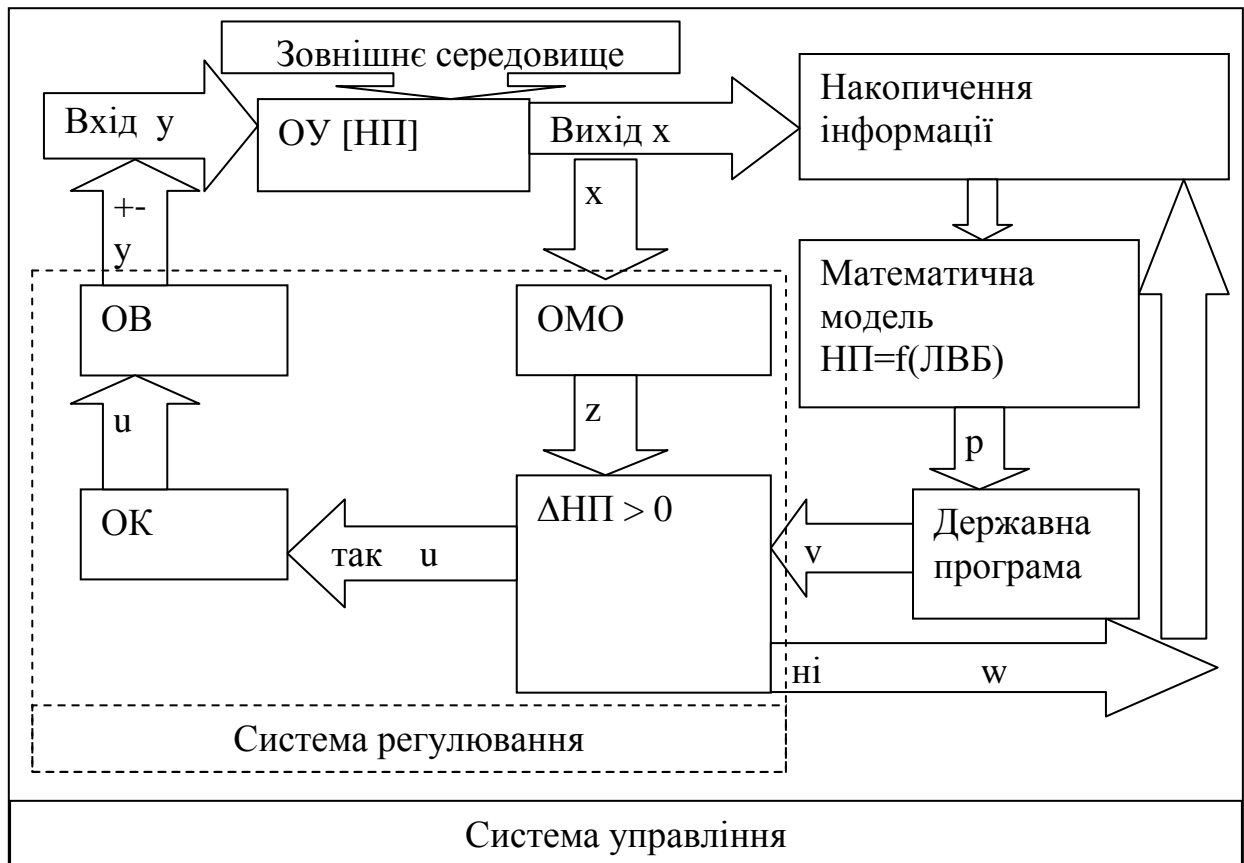


Рис.3.6 Кібернетична модель механізму управління процесами легалізації підприємництва

Примітки.

Умовні позначення:

- | | |
|---|---|
| 1) ЗС – зовнішнє середовище; | 8) ΔНП – відхилення НП та ЛВБ від програмного значення; |
| 2) ОУ – об’єкт управління; | 9) y – вхід, вплив; |
| 3) НП нелегальне підприємство; | 10) x – вихід інформації; |
| 4) ЛВБ – «Легкість ведення бізнесу»; | 11) p – програмування ; |
| 5) ОМО – орган моніторингу та оцінювання; | 12) u – підтримка програми; |
| 6) ОК керівний орган; | 13) z – перетворення інформації; |
| 7) ОВ – виконавчий орган; | 14) v – реалізація програми; |
| | 15) w – корегування програми. |

Джерело: розроблено автором на основі кібернетичної моделі [81, с.592]

Першим етапом у пропонованій системі є розробка програми на основі математичної моделі або формули поведінки суб'єкта управління. На «виході» об'єкта управління органом моніторингу та оцінювання (у моделі – орган підтримки прийняття рішення та експерти) здійснюється моніторинг фактичного стану легалізації, дані якого порівнюються з програмними заходами і очікуваними результатами (часткою нелегального підприємництва у ВВП). Виявлені відхилення передаються у керівний орган, який в разі негативних результатів приймає рішення щодо усунення негативних відхилень (шляхом вжиття чи коригування запланованих подальших заходів). Рішення реалізовується органом управління чи передається у виконавчий орган.

З урахуванням напрацювань у параграфі 3.1 та 3.2., надалі побудовано модель роботи механізму державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва в Україні, що базується на плануванні системи відповідних заходів та їх реалізації на практиці.

3.3. Результативність державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва в Україні

Побудова моделі державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва в Україні повинна ґрунтуватись на показниках частки нелегального бізнесу, «Легкості ведення бізнесу» у визначених вище пріоритетних сферах: «Оподаткування», «Міжнародна торгівля» та «Закриття бізнесу», які склались в Україні. Останні дані в цій сфері представлені в дослідженні «Ведення бізнесу – 2016» [167]. Показники часток нелегального підприємництва варто розраховувати та прогнозувати відповідно до методики, визначеної в параграфі 3.2. Це зумовлено тим, що розрахунки Ф. Шнайдера були зроблені станом на 2007 рік [185] та для країн Організації економічного

співробітництва та розвитку – на 2015 рік. [186]. Розрахунки розміру «тіньової економіки» в Україні проведені Ф Шнайдером до 2012 року [183]. Крім того, як було визначено в параграфі 2.2, на частку нелегального підприємництва впливають також інші чинники, віднесені до таких, що не піддаються впливу в межах пропонованого механізму (некеровані). Тому частки нелегального підприємництва за фактом відрізняються не лише через різницю в державному регулюванні, але і різницю впливу некерованих чинників: «Корупція», «Ефективність урядування», «Розмір ВВП», «Забезпечення правопорядку» тощо. Внаслідок цього, є небезпека обрати орієнтиром країну, яка має нижчу частку нелегального підприємництва внаслідок впливу не регуляторних, а ментальних, контрольно–репресивних, інших соціально–економічних некерованих пропонованим механізмом чинників. Розрахунок методом регуляторного впливу дозволяє однаково врахувати вплив зазначених некерованих чинників для всіх країн групи. При цьому ми абстрагуємось лише на різниці в регулюванні визначених трьох сфер бізнес–середовища. Таким чином, було здійснено розрахунок методом регуляторного впливу частки нелегального підприємництва станом на 2015 рік (в% ВВП) для розвинутих країн за класифікацією ООН (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Розрахунок частки нелегального підприємництва в розвинутих країнах

Держава	ЧНП % (ВВП) у 2015р.	«Оподаткування»	«Міжнарод на торгівля»	«Закриття бізнесу»
1	2	3	4	5
Швейцарія	20,502	19	40	44
США	17,917	53	34	5
Люксембург	19,469	21	1	80
Австрія	16,354	74	1	18
Японія	22,542	121	52	2
Нова Зеландія	21,135	22	55	31
Великобританія	17,415	15	38	13
Нідерланди	13,681	26	1	11
Австралія	24,222	42	89	14

Табл. 3.8
продовження

1	2	3	4	5
Франція	17,435	87	1	24
Ісландія	21,326	36	64	15
Канада	18,072	9	44	16
Німеччина	18,669	72	35	3
Ірландія	18,727	6	48	20
Словаччина	17,616	73	1	33
Данія*	12,905	12	1	9
Фінляндія	15,803	17	32	1
Чехія	18,766	122	1	22
Швеція	16,594	37	17	19
Норвегія	17,526	14	45	6
Бельгія	16,346	90	1	10
Іспанія	16,361	60	1	25
Португалія	15,097	65	1	8
Угорщина	21,346	95	1	65
Словенія	14,155	35	1	12
Польща	16,884	58	1	32
Кіпр	19,555	44	43	17
Греція	21,976	66	27	54
Італія**	27,506	137	1	23
Латвія	18,203	27	22	43
Естонія	18,575	30	24	40
Литва	21,501	49	19	70
Румунія	19,557	55	1	46
Болгарія	24,893	88	20	48
Середнє	18,783	52,264	22,441	25,852

Примітки:

- 1) * – мінімальне значення в групі;
- 2) ** – максимальне значення в групі;
- 3) Джерело: сформовано на основі розрахунків автора методом регуляторного впливу (див. формулу 3.1).

Кожна держава повинна прагнути досягнути показники лідерів. Однак це неможливо зробити за короткий проміжок часу, оскільки для реформування системи управління затрачається значний проміжок часу та коштів (реорганізувати, змінити функції регулюючих інституцій, звільнити, забезпечивши соціальний захист, зайвих та перекваліфікувати чиновників,

уникнути різкого спаду податкових надходжень внаслідок зниження сум та кількості платежів тощо). Засобами досягнення планованих показників нелегального підприємництва є покращення державного регулювання в сферах «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування». Метою запропонованої схеми легалізації підприємництва є корегування показників «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування» до рівня, який забезпечить досягнення «орієнтирного» розрахункового розміру нелегального підприємництва. Показник «Закриття бізнесу» в рейтингах за 2013–2015 роки був деталізований та іменується як Вирішення неплатоспроможності. Надалі для зручності в роботі продовжено використання найменування «Закриття бізнесу». Зміна показників «Легкості ведення бізнесу» здійснюється через зменшення значення їх якісних показників, наведених у таблиці 2.24. Заходи повинні бути спрямовані саме на оптимізацію зазначених складових (вартість та тривалість). Результуюче значення показника ЛВБ кожної із трьох сфер визначається за допомогою спеціалізованої програми Світового банку «Distance to Frontier Calculator» (Калькулятор) [111]. Вона дозволяє розрахувати рейтинги МТ, ЗБ, ОП при зміні значення їх якісних показників. Моделювання впливу зміни рейтингів на частку нелегального підприємництва здійснюється за допомогою моделі прогнозування частки нелегального підприємництва за методом регуляторного впливу, запропонованого нами (формула 3.1 – $ЧНП = 11,497 + 0,11 \times МТ + 0,087 \times ЗБ + 0,04 \times ОП$).

Орієнтуючись на групу розвинутих країн, класифікованих ООН (див. табл. 3.8), можна запропонувати три етапи зниження рівня нелегального підприємництва до:

- 1) максимальної частки в групі – 27,506% ВВП (Італія);
- 2) мінімальної частки в групі – 12,905% ВВП (Данія);
- 3) максимальне спрощення ведення бізнесу для подальшого зменшення частки нелегального підприємництва.

Принципову схему проходження вказаних етапів можна відобразити у рисунку 3.7.

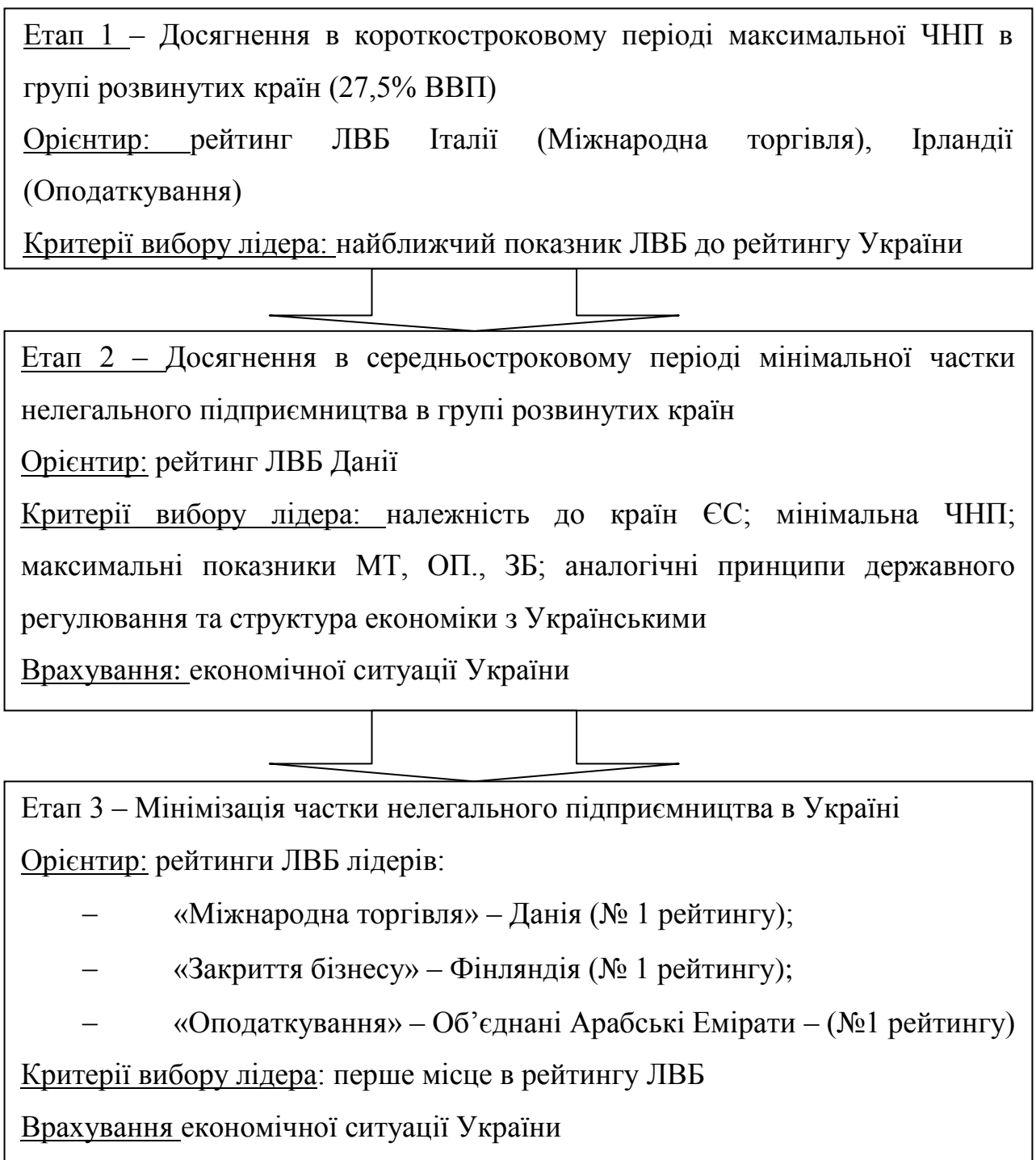


Рис. 3.7. Принципова схема легалізації підприємництва України

Джерело: розроблено автором

Досягнення частки НП, близької до 27%, можливе в короткостроковому періоді за рахунок максимального скорочення тривалості бюрократичних процедур, неподаткових супутніх платежів до найнижчих показників

державного регулювання у сферах «Міжнародної торгівлі» та «Оподаткування» розвинутих країн. Знизити частки НП до 12,905% ВВП можна, за рахунок скорочення тривалості бюрократичних процедур, податків та неподаткових супутніх платежів у сферах «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування» до рівня Данії, враховуючи також середні показники розвинутих країн. У довгостроковому періоді, виходячи з конкретної економічної ситуації, будуть вжиті заходи для досягнення показників окремих держав, що займають позицію № 1 рейтингів «Легкості ведення бізнесу» у сферах «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування». Це дозволить мінімізувати розмір прихованого підприємництва на третьому етапі.

Цілі, принципи та результати роботи регуляторного механізму легалізації на кожному етапі можна звести у таблиці (див. табл. 3.9, 3.11, 3.12).

Етап 1 Досягнення максимальної частки нелегального підприємництва в групі розвинутих країн (27,5% ВВП).

На першому етапі легалізації доцільно покращити показники сфер регулювання «Міжнародної торгівлі» та «Оподаткування» в Україні до рівня країн «орієнтирів». Такими можна обрати Італію (щодо «Оподаткування») та Ірландію (щодо «Міжнародної торгівлі»), які мають найнижчі, а відтак, найбільш досяжні для України рейтинги. Досягнення їх показників державного регулювання забезпечить зниження частки прихованого підприємництва в Україні з 40,25 % до 31,63% ВВП (табл. 3.9). Результати роботи на першому етапі досягаються в короткостроковому періоді без проведення докорінної реформи системи регулювання – зміни кількості, змісту процедур і дозвільних документів, податкових платежів, а лише знижуючи час проходження та вартість існуючих процедур шляхом прийняття відповідних відомчих рішень.

На першому етапі процесу легалізації змінам підлягають показники:

– «Міжнародна торгівля» – зменшення часу оформлення та вартості експорту–імпорту;

– «Оподаткування» – зменшення часу необхідного для сплати податків.

Відповідно до методики Всесвітнього банку, для показника «Закриття бізнесу» основне значення має коефіцієнт повернення коштів та ефективність нормативної бази.

Час проходження процедур має другорядне значення і мінімально впливає на оцінку якості регулювання в цій сфері. Крім того, показник часу для «Закриття бізнесу» формується, виходячи із тривалості судових, виконавчих та бізнесових процесів, які часто об'єктивно не можна скоротити в короткостроковому періоді простими відомчими рішеннями.

Таблиця 3.9

Модель результативності процесів легалізації підприємництва на етапі 1

Завдання – досягнення максимальної серед розвинутих країн частки НП 27,506% ВВП									
Умова – швидкі результати при незмінних кількості податків, їх ставок та показників «Закриття бізнесу»									
Засоби – вплив на показники сфер державного регулювання підприємництва (чинників НП):									
– «Міжнародна торгівля» – зменшення часу і витрат оформлення документів та проходження кордону для експорту/імпорту;									
– «Оподаткування» – зменшення часу, необхідного для сплати податків									
Вибір орієнтирів:									
– критерії – країна з мінімальними рейтингами в сфері «Міжнародної торгівлі» та «Оподаткування»;									
– результат – для МТ – Ірландія; для ОП – Італія									
Результативність									
Країни	«Міжнародна торгівля» Оформлення документів (ОД) / митно– прикордонний контроль (МПК)					«Оподаткування»			ЧНП (% ВВП)
	Експорт		Імпорт		Рейтинг	Виплат (кількість)	Оформ лення (годин)	Рейтинг	
	Тривалість (годин для ОД/МПК)	Витрати (\$ для ОД/МПК)	Тривалість (годин для ОД/ МПК)	Витрати (\$, для ОД/МПК)					
Україна (до змін)	96/26	292/75	168/52	292/100	109	5	350	107	40,25
Італія	–	–	–	–	–	14	269	137	27,51
Ірландія	1/24	75/305	1/24	75/253	48	–	–	–	18,73
Україна після змін	1/24	75/75	1/24	75/100	39	5	269	84	31,63

Примітка. Джерело: сформовано автором

Тому на першому етапі – в короткостроковому періоді – цей показник не матиме впливу. Для зміни чинників «Міжнародна торгівля» та «Оподаткування» орієнтиром обираються «лідери» – країни Європейського союзу з мінімальними рейтингами в сфері «Міжнародної торгівлі» та «Оподаткування».

В першу чергу, скорочуються часові параметри до «лідерських», а у випадку недостатності цього зменшується вартість митних процедур із пріоритетом експортних.

В Україні показник часу та вартості документів у «Міжнародній торгівлі» відповідно складає для:

- експорту – 96 годин та 292\$ для оформлення документів, 26 годин та 75\$ – для проходження кордону;
- імпорту – 168 годин та 292\$ для оформлення документів, 52 години та 100\$ – для проходження кордону.

На першому етапі важливі швидкі зміни, які наблизять досліджувані показники державного регулювання в Україні до європейських, що, в свою чергу, знизить обсяги нелегального підприємництва. Для визначення практичних цілей обрається країна Євросоюзу з найнижчими рейтингами в сфері «Міжнародної торгівлі» та «Оподаткування». За даними Всесвітнього банку в сфері регулювання «Міжнародної торгівлі» такою країною є Ірландія (рейтинг МТ – 48):

- експорт – 1 година та 75 \$ для оформлення документів, 24 години та 305 \$ – для проходження кордону;
- імпорт – 1 година та 75\$ для оформлення документів, 24 години та 253 \$ – для проходження кордону.

Отже, в Україні при зменшенні показників часу та вартості оформлення документів до наявних у Ірландії за допомогою програми Всесвітнього банку «Калькулятор» [111] визначаємо прогнозований рейтинг «Міжнародної торгівлі» – 39.

В Україні показник кількості виплат і часу в Оподаткуванні відповідно складає 5 процедур та 350 годин. В цій сфері найгірші показники серед європейських країн має Італія – 14 виплат та 269 годин. Зменшивши час для сплати податків до 269 годин, рейтинг «Оподаткування» можна підвищити з 107 до 84.

Прогнозована частка нелегального підприємництва, яка складеться в Україні за результатами реформування на першому етапі розраховується за формулою 3.1 ($ЧНП = 11,497 + 0.043 \times ОП + 0,109 \times МТ + 0,087 \times ЗБ$).

$$ЧНП = 11,497 + 0.043 \times 84 + 0,109 \times 39 + 0,087 \times 141 = 31,63,$$

де 84 – прогнозований рейтинг «Оподаткування»;

39 – прогнозований рейтинг «Міжнародної торгівлі»;

141 – рейтинг «Закриття бізнесу», який не змінюється.

Як бачимо, завдяки заходам, що не передбачають зменшення податкових надходжень до бюджету та зміни структури регулювання «Міжнародної торгівлі» та «Оподаткування» вдасться досягнути зменшення частки нелегального підприємництва з 40,25% ВВП до 31,63 % ВВП. Це швидкий результат, що дозволяє наблизити частку нелегального підприємництва у ВВП України до рівня розвинутих країн.

Етап2 Досягнення мінімальної частки нелегального підприємництва в групі розвинутих країн (12,905% ВВП).

В середньостроковому періоді для досягнення частки нелегального підприємництва 12,905% ВВП необхідно провести докорінну реформу регулювання «Міжнародної торгівлі», «Оподаткування» та «Закриття бізнесу». Для цього серед розвинутих країн обираються «лідери», які можуть бути орієнтиром для реформи. Важливо притримуватись критеріїв відбору лідера (рис.3.6) та враховувати практичну можливість досягнення показників «лідерів» виходячи з економічної ситуації в Україні.

1. «Лідерів» необхідно обирати серед розвинутих країн Європейського Союзу для уникнення запровадження механізмів, що суперечитимуть зобов'язанням України відповідно до міжнародних договорів про інтеграцію з ЄС.

2. Очевидно, що орієнтиром є країна з мінімальною часткою нелегального підприємництва. Відповідно до розрахунків ЧНП для групи розвинутих країн Європи, найнижча частка склалась в Данії.

3. Пріоритет повинен надаватись країні з максимальними показниками: «Оподаткування», «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу». «Лідер» повинен мати високі показники у всіх сферах, оскільки, будучи частиною єдиного регуляторного механізму, вони залежать від єдиних принципів управління, інституціональної структури, а також частково взаємопов'язані та інтегровані. Тому на другому етапі легалізації необхідно орієнтуватись на показники сфер регулювання одної країни. Розроблений дисертантом метод регуляторного впливу ґрунтується на розрахунку частки нелегального підприємництва, виходячи з показників трьох досліджуваних чинників прихованого сектору. Виходячи із розрахованих часток нелегального підприємництва, можна зробити зворотні висновки про найкращі показники досліджуваних чинників країни з найнижчою розрахунковою часткою нелегального підприємництва. Данія має високі рейтинги «Міжнародної торгівлі» (1), «Оподаткування» (12) та «Закриття бізнесу» (9).

4. Обирати треба країну з аналогічними принципами державного регулювання, які переважно визначаються системою права. Важко інтегрувати в регуляторний механізм України підсистему, яка діє за відмінними правовими принципами. Данія використовує прогресивну скандинавську систему права, яка, як і українська, належить до романо – германської сім'ї і може бути адаптована в Україні.

5. Країна–орієнтир повинна бути співставна з Україною за структурою економіки.

Дієвість регуляторного механізму країни–орієнтира повинна бути практично випробувана та адаптована до реально працюючих галузей економіки. Ризиковано орієнтуватись на регулювання держав, які мають кардинально відмінну галузеву структуру економіки. Внаслідок цього можна не «зауважити» вади регулювання у відсутніх чи незначних галузях, які не представляють інтересу для управлінців країни – «лідера». Тому галузева структура держави–еталона повинна відповідати структурі країни, що реформується. Для порівняння галузевої структури економік використано дані статистичних служб України [135] та Данії [189] (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Порівняння структури економік Данії та України

Показник	Країна/одиниця виміру показника			
	Данія		Україна	
	частка (% ВДВ)	№ за часткою в ВДВ	частка (% ВДВ)	№ за часткою в ВДВ
Валова додана вартість	100		100	
Громадське адміністрування, освіта, охорона здоров'я, соціальна робота	24	1	16,8	2
Гуртова та роздрібна торгівля	11,8	2	16,9	1
Операції з нерухомим майном	10,8	3	7,1	6
Переробна промисловість	10,7	4	14,4	3
Фінансова та страхова діяльність	7,1	5	5,1	8
Транспорт	6,2	6	8,4	5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6,2	7	0,8	14
Професійна, наукова та технічна діяльність	5,3	8	3,4	11
Будівництво	4,7	9	3,3	12
Інформація та телекомунікації	4,4	10	3,5	10
Видобуток корисних копалин	3,6	11	6,7	7
Постачання електроенергії, газу, пари	2,5	12	3,7	9
Сільське та лісове господарство, рибальство	1,4	13	9,2	4
Тимчасове розміщення й харчування	1,4	14	0,9	13

Примітка.

Джерело: сформовано автором на основі на основі статистичної інформації [135, 189]

Відповідно до статистичних даних, структура української економіки (14 показників) співставна з датською за розмірами часток галузей в ВДВ:

– шість показників займають місця, що відрізняються не більш як на одне значення;

– п'ять показників займають місця, що відрізняються не більш як на три значення;

– лише три місця кардинально різняться.

Виходячи з відповідності вищезазначеним критеріям, країною орієнтиром доцільно обрати Данію.

Для досягнення частки нелегального підприємництва 12,905 % ВВП (Данія) необхідно провести докорінну реформу регулювання «Міжнародної торгівлі», «Оподаткування» та «Закриття бізнесу» (табл. 3.11).

За даними Всесвітнього банку (рейтинг «Легкості ведення бізнесу» за 2016р. [167]), в Данії показники часу та вартості документів «Міжнародної торгівлі» відповідно складає:

– експорт – 1 година та 0 \$ для оформлення документів, 0 годин та 0 \$ – для проходження кордону;

– імпорт – 1 година та 0 \$ для оформлення документів, 0 годин та 0 \$ – для проходження кордону.

Як бачимо, Данія займає перше місце у світі за показником «Міжнародної торгівлі», не стягує плати при оформленні документів та не затримує товари при проходженні кордону. Очевидно що визначну роль в цьому відіграє відсутність митних кордонів з країнами ЕС та високі доходи державного бюджету, що дозволяє фінансувати надання безоплатних митних та прикордонних послуг. Всі кордони України передбачають митний та прикордонний контроль, а бюджетні надходження недостатні навіть для забезпечення належних заробітних плат держслужбовців.

Таблиця 3.11

Модель результативності процесів легалізації підприємництва на етапі 2

Завдання – досягнення мінімальної серед розвинутих країн частки НП 12,905% ВВП													
Умова – змістовні зміни сфер державного регулювання підприємництва													
Засоби – зміна всіх показників сфер державного регулювання підприємництва (чинників НП):													
– «Міжнародна торгівля» – зменшення часу та витрат на оформлення документів та проходження кордону;													
– «Закриття бізнесу» – збільшення частки повернення боргу та ефективності права;													
– «Оподаткування» – зменшення часу оформлення та розміру податків													
Вибір орієнтиру (країни – «лідера»):													
– Критерії – належність до розвинутих країн ЄС; мінімальна ЧНП; високі показники МТ, ОП, ЗБ; однорідні з українською система законодавства та структура економіки													
– Результат – країна–лідер – Данія (для МТ, ОП, ЗБ) та корегування до середніх показників країн ОЕСР													
Результативність													
Країни	«Міжнародна торгівля» оформлення документів (ОД) / митно– прикордонний контроль (МПК)					«Оподаткування»				«Закриття бізнесу»			ЧНП (% ВВП)
	Експорт		Імпорт		Рейтинг	Виплат (кількість)	Оформл ення (годин)	Сукупна ставка (%прибу тку)	Рейтинг	Коефіцієнт повернення боргу	Індек с ефективності права	Рейтин	
	Тривалість (годин для ОД/ МПК)	Витрати (\$ для ОД/МПК)	Тривалість (годин для ОД/ МПК)	Витрати(\$, для ОД/ МПК)									
Україна (1 етап)	1/24	75/75	1/24	75/100	39	5	269	52,9	84	8,34	8,5	141	31,63
Данія	1/0	0/0	1/0	0/0	1	10	130	24,5	12	87,84	12	9	12,91
ОЕСР	4,5/15,2	35,6/159,9	3,9/9,4	24,9/122,7	29	11,1	176,6	41,2	45	72,3	12,1	23	18,59
Україна (2 етап)	1/15,2	35,6/75	1/9,4	24,9/100	24	5	130	41,2	23	87,84	12	9	15,89

Примітка.

Джерело: сформовано автором

Таким чином, враховуючи проблеми економіки та урядування в Україні, ставити завдання досягнути показників Данії в сфері «Міжнародної торгівлі» на другому етапі недоцільно.

Для визначення орієнтиру реформування цього показника можна скористатись середніми показниками розвинутих країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що наводяться в рейтингу «Легкості ведення бізнесу»:

– експорт – 4,5 годин та 35,6 \$ для оформлення документів, 15,2 годин та 159,9 \$ – для проходження кордону;

– імпорт – 3,9 годин та 24,9 \$ для оформлення документів, 9,4 годин та 122,7 \$ – для проходження кордону.

В Данії передбачено 10 податкових платежів, які можна сплатити за 130 днів. Значною проблемою може бути встановлення ставок податків, аналогічних до Данії. Так, частка прибутку, яка вилучається за рахунок податкових платежів («Сукупна ставка (% прибутку)»), в Данії складає 27% прибутку, а в Україні – в два рази вища – 52,9%. При зниженні ставок податків в два рази різко утвориться надзвичайно великий бюджетний дефіцит, що неприпустимо в умовах економічної кризи в Україні. Ставки оподаткування треба знижувати поступово для компенсації втрат від зниження ставок зростанням розміру оподатковуваних доходів. В різних регіонах світу, за класифікацією Всесвітнього банку, середня (по регіону) ставка податків становить від 48,3 до 32,6% прибутку. Середня ставка оподаткування (частка прибутку, яка вилучається за рахунок податкових платежів) для розвинутих країн-членів ОЕСР – 41,2% прибутку, що і може бути орієнтиром для України.

Щодо «Закриття бізнесу» показники Данії становлять:

– коефіцієнт повернення коштів – 87,84;

– індекс ефективності правової бази – 12.

В Україні необхідно провести глибинні реформи для досягнення показників Данії та країн ОЕСР у вказаних трьох сферах.

Після цього, за допомогою програми Всесвітнього банку «Калькулятор» [111] визначаємо прогнозовані рейтинги ЛВБ України (табл. 3.13):

- «Оподаткування» – 23 (скорегований до показників Данії щодо часу сплати податків та ОЕСР – щодо середньої податкової ставки (% прибутку));
- «Міжнародна торгівля» – 24 (скорегований до показників ОЕСР);
- «Закриття бізнесу» – 9 (скорегований до показників Данії).

За результатами виконання завдань другого етапу процесу легалізації підприємництва, його частка в Україні знизиться до 15,89 % ВВП .

Розрахунки проведені за формулою 3.1 ($ЧНП = 11,497 + 0,043 \times ОП + 0,109 \times МТ + 0,087 \times ЗБ$):

2.

$$3. \text{ ЧНП} = 11,497 + 0,043 \times 23 + 0,109 \times 29 + 0,087 \times 9$$

$$\text{ЧНП} = 16,43 \% \text{ ВВП}$$

де 23 – прогнозований рейтинг «Оподаткування»;

24 – прогнозований рейтинг «Міжнародної торгівлі»;

9 – прогнозований рейтинг «Закриття бізнесу».

Це достатньо високий показник порівняно з середнім по групі розвинутих країн – 18,78% ВВП (див. табл. 3.11).

Етап 3.

На третьому етапі процесу легалізації змодельовано уявну «країну-лідера» з найкращими показниками в кожній із сфер регулювання. Відповідно до них визначено можливість оптимізації регулювання та зменшення частки НП (табл. 3.12).

У 2015 році перші місця у рейтингу «Легкості ведення бізнесу» зайняли:

- Данія – щодо «Міжнародної торгівлі»;
- Фінляндія – щодо «Закриття бізнесу»;

– Об'єднані Арабські Емірати – щодо «Оподаткування» [167].

Віртуальна країна–лідер поєднає в собі показники трьох держав (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Модель результативності процесів легалізації підприємництва на етапі 3

Завдання – максимальне зменшення частки нелегального підприємництва									
Умова – наближення до показників лідерів (№ 1 рейтингу) у сферах МТ, ОП, ЗБ									
Засоби – максимальне покращення показників сфер державного регулювання підприємництва (МТ, ЗБ, ОП)									
Вибір орієнтиру:									
– критерії – на основі показників лідерів сфер МТ, ЗБ, ОП сформувані «уявного лідера»;									
– результат – країни–лідери – Данія (МТ); Фінляндія (ЗБ); Об'єднані арабські емірати (ОП)									
Результативність									
Країни	«Міжнародна торгівля» оформлення документів (ОД)/митно– прикордонний контроль (МПК)				Рейтинг	«Закриття бізнесу»			ЧНП (% ВВП)
	Експорт		Імпорт			Коефіцієнт повернення боргу	Індекс ефективно сті права	Рейтинг	
	Тривалість (годин для ОД/МПК)	Витрати (\$ для ОД/МПК)	Тривалість (годин для ОД/МПК)	Витрати (\$ для ОД/МПК)					
Україна 2 етап	1/15,2	35,6/75	1/9,4	24,9/100	24	87,84	12	9	15,89
Уявний лідер	1/0	0/0	1/0	0/0	1	90	14	1	11,74
Україна 3 етап	1/0	0/0	1/0	0/0	1	90	14	1	12,68

Примітка.

Джерело: сформовано автором

«Міжнародна торгівля» (показники уявного лідера):

– експорт – 1 година та 0 \$ для оформлення документів, 0 годин та 0 \$
– для проходження кордону;

– імпорт – 1 година та 0 \$ для оформлення документів, 0 годин та 0 \$
– для проходження кордону;

«Закриття бізнесу»(показники уявного лідера):

– коефіцієнт повернення коштів – 90

- індекс ефективності правової бази – 14;
- «Оподаткування» (показники уявного лідера):
- 4 податкових платежів та 12 днів для їх сплати,
- ставка податку 14.8% прибутку.

«Міжнародна торгівля». Для досягнення показників «країни–лідера» – Данії зменшується час і вартість імпорту та експорту. Аналогічні показники регулювання «Міжнародної торгівлі» мають половина країн ОЕСР. Отже Україні цілком реально їх досягнути в довгостроковому періоді шляхом скасування платних митних послуг та зниження тривалості оформлення документів для експорту та імпорту до 1 години. Роботу митних та прикордонних служб треба організувати так, щоб уникнути простою вантажів на митниці.

«Закриття бізнесу». У цій сфері необхідно збільшити коефіцієнт повернення коштів з 87,35 до 90 та індекс ефективності правової бази з 12 до 14.

«Оподаткування». У цій сфері для досягнення лідерських позицій можна зменшувати кількість платежів (з 5 до 4), час на їх здійснення (з 130 до 12). Як вже зазначалось вище, частка прибутку, яка вилучається за рахунок податкових платежів доцільно опускати не нижче 41%. При цьому видається значно утрудненим зниження показника часу для сплати податків до 12 годин. Так, в розвинутих країнах ОЕСР середнє значення цього показника становить 175 годин при 11,8 платежах. Відповідно, на 5 платежів використовується 74 години. Такі низькі вимоги до «Оподаткування» в ОАЕ можуть застосовуватись завдяки порівняно малій кількості населення та надвисоким доходам від торгівлі нафтою. На жаль, більшість країн, навіть високо розвинутих, такої податкової системи дозволити собі не можуть. Отже, подальші удосконалення в сфері оподаткування є вкрай сумнівними.

Прогнозована частка нелегального підприємництва, яка складеться в Україні за результатами реформування на третьому етапі розраховується за формулою 3.1 ($ЧНП = 11,497 + 0,043 \times ОП + 0,109 \times МТ + 0,087 \times ЗБ$).

$$\text{ЧНП} = 11,497 + 0,043 \times 23 + 0,109 \times 1 + 0,087 \times 1$$

$$\text{ЧНП} = 12,68\% \text{ ВВП.}$$

де

- 23 – прогнозований рейтинг «Оподаткування»;
- 1 прогнозований рейтинг «Міжнародної торгівлі»;
- 1 прогнозований рейтинг «Закриття бізнесу».

Отже, використовуючи розроблений в дисертації регуляторний механізм легалізації підприємництва, впливаючи на державне регулювання сфер «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування», можна досягти в Україні частки нелегального підприємництва (12,68 % ВВП), що нижче середнього рівня високо розвинутих країн ОЕСР (18,78 % ВВП).

Визначені вище результати досліджень опубліковані дисертантом у параграфі «Результативність механізму легалізації підприємництва» у колективній монографії «Сучасні проблеми безпеки і маркетингу», опублікованій за матеріалами конференції у Польщі («Współczesne problemy bezpieczeństwa i marketingu» [Monografia naukowa]. – Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych w Katowicach, Polska, 2015. – 275 р. Том 1 / В.В. Гуменюк «Результативность механизма легализации предпринимательства». – С. 119-132.).

Реформування державного регулювання у вказаних вище трьох сферах повинно здійснюватись в рамках регуляторного механізму легалізації підприємництва (рис.3.5, 3.6). Орган підтримки прийняття рішень (Мінекономрозвитку) визначатиме завдання із покращення показників сфер регулювання (табл. 3.9, 3.11, 3,12). Необхідні для цього зміни у регулюванні (перш за все законодавчі) повинні готувати залучені експерти. Це компанія PWC (як основний виконавець та координатор) та галузеві фахівці у сферах:

– «Міжнародної торгівлі» – працівники митних органів, митних брокерів, великих підприємств експортерів – імпортерів України, Євросоюзу та Данії;

– «Закриття бізнесу» – арбітражні керуючі, представники Міністерства юстиції, Господарського суду України, Євросоюзу, Данії, Фінляндії;

– «Оподаткування» – фахівці податкових органів, аудиторських компаній, бухгалтерських служб підприємств України, Євросоюзу, Данії.

Методика складання рейтингу «Легкості ведення бізнесу» дозволяє органу підтримки прийняття рішень (Мінекономрозвитку) визначити загальні завдання, які повинні вирішуватись на етапах процесу легалізації підприємництва відповідно до визначених Світовим банком основних показників, що дозволяють оцінити цей процес (табл. 3.9, 3.11, 3,12). Рішення (зокрема правові акти), які необхідно прийняти для виконання завдань розробляються експертами виходячи із аналізу наявного стану регулювання перед кожним етапом та необхідністю досягнення показників «Лідера».

Реформування в сфері «Міжнародної торгівлі» повинно спрямовуватись на скорочення тривалості та вартості експортно–імпортних операцій:

– отримання документів в органах влади, (сертифікати відповідності та походження товару);

– підготовки митних документів (збір інформації для заповнення митної декларації);

– надання документів (подання митної декларації до митного органу);

– митного та іншого обов'язкового контролю на кордоні, (перевірки документів, огляди для розрахунку сум митних зборів, визначення країни походження та достовірності інших відомостей, зазначених у митній декларації, дотримання медичних безпекових, фітосанітарних, технічних вимог тощо).

«Закриття бізнесу» стає істотним чинником легалізації у випадку, якщо підприємницька діяльність припиняється у зв'язку із її стійкою

неплатоспроможністю. Основними показниками, що дозволяють оцінити цей процес Світовий банк визначає «Коефіцієнт повернення боргу» та «Індекс ефективності права».

Для покращення державного регулювання у цій сфері в Україні необхідно вжити наступних заходів:

4. зменшити час, необхідний для стягнення боргу;
5. знизити супутні витрати (судові та інші обов'язкові платежі; оплати послуг арбітражних керуючих, організаторів торгів, оцінювачів і юристів тощо);
6. збільшити частку повернення боргу, для чого, зокрема забезпечити пріоритет заходів із відновлення платоспроможності (санації, мирових угод) перед банкрутством (ліквідація із розпродажем майна).

7. Всі вказані заходи впливають на показник «Коефіцієнт повернення боргу» (центів на долар боргу):

- тривалість процесу повернення боргу зменшує вартість реалізації майна боржника внаслідок нарахування амортизації;
- супутні витрати компенсуються за рахунок майна боржника та відповідно зменшують частку поверненого боргу;
- банкрутство призводить до розпродажу майна за цінами, що переважно забезпечують погашення лише частини заборгованості.

8. «Ефективність нормативно–правової бази», яка регулює судовий розгляд справ про відновлення платоспроможності визначається показниками процесів відкриття провадження і управління майном боржника, процедури реорганізації і ступенем участі у ній кредиторів. В Україні достатньо прогресивний закон «Про відновлення платоспроможності...» [53], який передбачає основні необхідні засоби регулювання цього процесу. Але він потребує удосконалення та запровадження додаткових положень:

– прав і гарантій для банківських установ та органів влади спрямованих на кредитування виробництва продукції в процесі розгляду справ про відновлення платоспроможності (зокрема шляхом встановлення пріоритету таких позикодавців в ході реалізації майна боржника), що сприятиме відновленню прибуткової діяльності підприємства;

– участі у затвердженні плану з реорганізації підприємства виключно кредиторів, чиїх інтересів він безпосередньо торкається, з одного боку, та обов'язковість відшкодування боргу кредиторам, які не схвалили такий план – з іншого боку;

– погодження кредиторами продажу значних активів боржника.

Для спрощення режиму оподаткування в Україні необхідно знижувати сукупну податкову ставку – частину прибутку підприємства, яка вилучається в результаті оподаткування та соціальних платежів. Другим важливим напрямком законодавчих змін є зменшення часу на збір інформації та розрахунок сум обов'язкових платежів, заповнення та подачі відповідної звітності. Зазначені заходи в Україні стосуються податків, платежів та внесків, які виплачуються за рахунок прибутку підприємства: податок на прибуток підприємств, податок на майно, екологічний податок, рентна плата, єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Зміни непрямих податків (ПДВ та акциз) можуть спрямовуватись лише на зменшення часу їх розрахунку та сплати, оскільки виплачуються за рахунок коштів кінцевого споживача та не впливають на прибутковість компанії.

Висновки до розділу 3

На виконання завдань дослідження, у третьому розділі, з використанням економіко–математичних методів, визначено значущі чинники (сфери державного регулювання), на які чиниться вплив для забезпечення легалізації

підприємництва; визначено регуляторний механізм легалізації підприємництва; змодельовано результативність його роботи з використанням розробленого дисертантом методу вимірювання розміру прихованого підприємництва.

1. Відповідно до результатів кореляційно–регресійного та графічного моделювання, змістовного аналізу впливу чинників державного регулювання на чутливі ознаки підприємництва, можна зробити висновок, що на частку нелегального підприємництва істотно впливає якість державного регулювання у сферах «Міжнародної торгівлі» (МТ), «Закриття бізнесу» (ЗБ), «Оподаткування» (ОП). Цей вплив математично проілюстровано трьохфакторною кореляційно–регресійною моделлю залежності частки нелегального підприємництва від рейтингів цих чинників:

$$\text{ЧНП} = 11,497 + 0,043 \times \text{ОП} + 0,109 \times \text{МТ} + 0,087 \times \text{ЗБ}$$

де 11,497; 0,11; 0,087; 0,04 – коефіцієнти регресії відповідних чинників нелегального підприємництва;

ОП, МТ, ЗБ – рейтинги «Легкості ведення бізнесу» відповідних чинників нелегального підприємництва.

Коефіцієнт кореляції моделі становить 0,810 та демонструє сильний зв'язок між, чинниками (МТ, ЗБ, ОП) та часткою нелегального підприємництва. Коефіцієнт множинної детермінації 0,660 вказує, що зміна частки нелегального підприємництва на 66 % залежить від зміни рейтингів закладених у модель чинників. Решта 34% варіацій (зміни) залежить від інших неврахованих факторів та похибки спостережень.

2. Для впливу на визначені вище чинники нелегального підприємництва необхідно сформувавши відповідний регуляторний механізм легалізації підприємництва – інтегровану ринково–адміністративну управлінську систему, в якій органи управління за допомогою відповідних інструментів змінюють показники сфер державного регулювання (чинників легалізації), що впливають на чутливі ознаки підприємництва та формують у підприємців мотивацію до легалізації своєї діяльності. Між суб'єктами

механізму встановлюються зв'язки, необхідні для забезпечення процесу його роботи. Так, експерти та орган підтримки прийняття рішень з офіційних джерел, опитувань отримують інформацію про об'єкт регулювання, вплив правових актів, практику ведення бізнесу, його статистичні та фінансові показники. Експерти (Світовий банк, Ф. Шнайдер, інші) формують бази статистичних даних і аналітичні звіти (розмір тіньової економіки, рейтинги ЛВБ, СІУ). Експерти переважно не пропонують проектів правових актів, що є завданням органу підтримки прийняття рішень – Мінекономрозвитку. Останнє опрацьовує зібрану та отриману від експертів інформацію; формує проекти рішень щодо змін в адміністративних інструментах сфер регулювання (МТ, ЗБ, ОП) для зменшення частки нелегального підприємництва, які передає профільним органам влади (парламент, уряд, міністерства та відомства). Вони опрацьовують, оформляють, організовують виконання рішень та наступний контроль. Пропонований механізм також враховує вплив інших визначених вище некерованих значущих чинників нелегального підприємництва.

Для втілення системи регуляторних заходів легалізації пропонується принципова схема державного управління з підсистемою регулювання: 1) розробка програми, 2) моніторинг та порівняння фактичного стану легалізації з очікуваними результатами, 3) усунення негативних відхилень.

3. Регуляторний механізм легалізації підприємництва на різних етапах роботи повинен передбачати можливість оперативно визначати частку нелегального підприємництва, а також моделювати вплив на неї вжитих заходів. Користуючись отриманою кореляційною моделлю розраховано частки нелегального підприємництва в Україні (2007–2015 р.р.), які відповідають показникам рейтингів сфер державного регулювання (МТ, ЗБ, ОП) (метод регуляторного впливу).

4. У дисертації пропонується поетапна схема легалізації підприємництва з досягненням «орієнтирів–цілей», якими є розраховані станом на 2015 рік методом регуляторного впливу розміри часток нелегального підприємництва (ЧНП) розвинутих країн та відповідні їм

показники сфер державного регулювання. На першому етапі необхідно досягнути максимальної ЧНП у групі розвинутих країн – 27,5% ВВП (в Італії), а на другому – мінімальної 12,905% ВВП (в Данії). Досягнення Україною показників країн, що займають перше місце в рейтингах ведення бізнесу (МТ, ЗБ, ОП.) дозволить мінімізувати розмір прихованого підприємництва на третьому етапі. При цьому треба враховувати економічну ситуацію в Україні. При неможливості досягнення тих чи інших показників обраної країни – «лідера» можна орієнтуватись на відповідні середні показники розвинутих країн. Покращення показників сфер регулювання приводить до покращення їх рейтингів, які розраховуються відповідно до спеціалізованої методики Світового банку. Відповідно до розрахованих таким чином рейтингів, за допомогою запропонованої дисертантом кореляційної моделі (формула 1), прогнозується частка нелегального підприємництва.

Запропонована модель дозволить знизити частку нелегального підприємництва з 40,246 % ВВП України в три етапи: до 1 – 31,63%; 2 – 15,89%, 3 – 12,682% ВВП.

ВИСНОВКИ

У дисертації науково обґрунтовані теоретичні та практичні рекомендації щодо забезпечення результативності державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва. Здійснені дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Розвинутий понятійний апарат за проблематикою («підприємництво», приховане «нелегальне підприємництво» та його «легалізація», «державне регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва») дозволяє визначити об'єкт, ознаки, способи, напрямки легалізації прихованого підприємництва.

– Прихована економіка включає підприємницький сектор, що приховує дозволена, обмежена чи заборонена державою діяльність, самозабезпечення та інше необов'язкове для звітування виробництво домогосподарств, корупційні доходи органів державного управління, надходження злочинних угруповань, тощо.

– В структурі прихованої економіки найбільшим є сектор, нелегального підприємництва – підприємницька діяльність, яка протиправно прихована від державного регулювання (митного, податкового тощо) з метою уникнення його шкідливого впливу на прибутковість, ризикованість, самостійність та умови виготовлення продукції (товарів, робіт, послуг). Це, на відміну найбільш поширеної характеристики «тіньове», визначає формальну ознаку об'єкта дослідження – протиправне приховування своєї діяльності. Відповідно до цього поняття «легалізація підприємництва» (діяльність органів влади та недержавних організацій, спрямована на стимулювання підприємців до відображення в офіційному обліку та звітності своїх операцій, наслідком чого є зменшення частки нелегального підприємництва у ВВП) акцентує увагу на стимулюванні відображення у передбаченому законодавством обліку незаборонених операцій.

– Саме поняття підприємництва визначене дисертантом як професійна, самостійна, але обмежена чинниками бізнес–середовища ризикована діяльність фізичних осіб (особиста, або через створену юридичну особу), які поєднують фактори виробництва для виробництва продукції за умови беззбитковості у довгостроковому періоді. Саме ця діяльність досліджується в роботі, на відміну від більш широкого поняття «економіка», яка є більш різноплановим, складнішим для аналізу та відповідних рекомендацій явищем.

2. Серед ознак підприємництва можна виділити беззбитковість у довгостроковому періоді, ризикованість, виробництво продукції, самостійність, які є чутливими до негативного, або позитивного впливу різних зовнішніх чинників (зокрема державного регулювання), що формує у підприємця мотиви легалізувати чи приховати свою діяльність. Це дозволяє пояснити зміни розміру нелегального підприємництва, виходячи із його сутності, змісту та впливовості зовнішніх факторів.

3. Державне регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва – це функція управлінської діяльності, що полягає у впровадженні системи заходів органів влади, спрямованої на зменшення розміру нелегального підприємництва шляхом внесення змін у застосуванні інструментів державного та ринкового регулювання економіки. Система державного регулювання функціонує в рамках регуляторного механізму, який повинен мати належну структуру та забезпечувати проходження етапів процесу регулювання.

В Україні заходи легалізації є безсистемними, а відтак – малорезультативними.

4. Внаслідок відсутності належної методології визначення істотних причин існування прихованого підприємництва, в програмних документах України пропонується надто велика кількість заходів легалізації економіки, які часто спрямовані на вирішення другорядних проблем, що знижує їх ефективність. За результатами уніфікації та систематизації положень нормативних актів та наукової літератури, дисертантом виділено 16 чинників,

які впливають на чутливі ознаки підприємництва. Їх вплив оцінено (квантифіковано) за допомогою сформованих Світовим банком статистичних даних та міжнародних рейтингів:

– «Легкості ведення бізнесу» – це інтегральний показник, який оцінює якість державного регулювання підприємницької діяльності;

– «Ефективності урядування» – охоплює ефективність соціальних послуг, державної служби та ступінь її незалежності від політичного тиску, ефективність розробки та здійснення державної політики, а також відповідність діяльності (практична реалізація) органів влади задекларованій політиці;

– «Забезпечення правопорядку» – включає ступінь дотримання законодавчих норм, зокрема щодо забезпечення виконання контрактів, прав власності, дій поліції та суду, а також ймовірність злочинності і насильства;

– «Контролю корупції» – ступінь, з якою влада використовується для вигоди еліт та приватних інтересів у формі «дрібної» та «великої» корупції.

Кореляційний аналіз дозволив виділити квантифіковані чинники нелегального підприємництва з істотним впливом: «Державне регулювання підприємництва», «Контроль корупції», «Розмір ВВП», «Ефективність урядування», «Забезпечення правопорядку».

5. У рейтингу «Легкості ведення бізнесу» Світового банку виділено найважливіші сфери державного регулювання підприємництва, зокрема «Початок бізнесу», «Оподаткування», «Міжнародна торгівля», «Закриття бізнесу». На них впливають інструменти регулювання економіки, які пропонується поділити на ринкові та адміністративні. Ринкові включають співвідношення попиту і пропозиції, конкуренцію, прибуток. Адміністративні ґрунтуються на державному примусі та формують визначені рейтингом «Легкості ведення бізнесу» показники, специфічні для кожної з вищенаведених сфер:

– «Оподаткування» – кількість виплат; витрати часу (годин); загальна податкова ставка (% прибутку), а інструментами, які їх формують, є податки та обов'язкові процедури, пов'язані з їх сплатою (облік та звітність);

– «Міжнародна торгівля» – витрати часу (годин) на експортно–імпортні операції (з розбивкою на оформлення документів, і проходження кордону) та вартість їх проведення (USD \$), що адміністративно визначаються ціновим і тарифним регулюванням (індикативні митні ціни, платні митні послуги), встановленням спеціальних процедур та обмежень (митних);

– «Закриття бізнесу» – коефіцієнт стягнення боргу (центи/долар); ефективність законодавства, які залежать від інструментів оподаткування (судові та виконавчі збори), встановлення процедур (припинення діяльності, судового розгляду та виконання рішень), обмежень та заборон (заборона припинення діяльності без сплати боргів, та державної реєстрації).

Визначення інструментів державного регулювання та сфер їх впливу забезпечить ефективну реалізацію заходів спрямованих на зменшення частки прихованого підприємництва.

6. За допомогою покрокового регресійного моделювання та економічного обґрунтування визначено сфери ведення бізнесу, державне регулювання яких істотно впливає на частку нелегального підприємництва (ЧНП): «Міжнародна торгівля» (МТ), «Закриття бізнесу» (ЗБ), «Оподаткування» (ОП). Отримана модель (ЧНП=11,497+0,043×ОП+0,109×МТ+0,087×ЗБ) дозволяє розрахувати частку нелегального підприємництва та її зміну під впливом зміни рейтингу чинника, а також імовірність (закономірність) такого впливу. Заплановані та належним чином впроваджені заходи регулювання у цих сферах забезпечать прогнозоване зниження частки нелегального підприємництва.

7. Для забезпечення високої ефективності процесу державного регулювання легалізації прихованого підприємництва необхідно сформулювати спеціалізований регуляторний механізм. Він: а) складатиметься органів влади, підприємців, експертів (Світовий банк, консалтингова фірма PWC тощо), які

готують аналітичну інформацію, та органу підтримки прийняття рішень (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України), завданням якого є збір, аналіз інформації про об'єкт регулювання, підготовка проектів рішень для відповідних органів державного управління та оцінка результативності їх впровадження, б) забезпечуватиме збір та аналіз інформації, формування, прийняття та контроль виконання рішень для зміни чинників нелегального підприємництва (МТ, ЗБ, ОП). Із врахуванням впливу інших визначених автором некерованих істотних чинників («Корупція», «Правопорядок», Розмір ВВП, «Ефективність державного управління») належно сформований механізм забезпечить високу керованість та ефективність процесу легалізації підприємництва.

8. Використовувані методи оцінювання частки прихованої економіки переважно не розмежовують її підприємницький та непідприємницький сектор, не демонструють залежності частки прихованої економіки чи підприємництва від причин їх існування. Для визначення частки нелегального підприємництва та моделювання впливу на неї вжитих заходів використана сформована дисертантом кореляційна модель (ЧНП= $11,497+0,043\times\text{ОП}+0,109\times\text{МТ}+0,087\times\text{ЗБ}$). Це дає можливість розраховувати та прогнозувати частку нелегального підприємництва, відповідно до відповідних рейтингів «Легкості ведення бізнесу».

9. Дисертантом вперше пропонується поетапна модель легалізації підприємництва з досягненням «орієнтирів-цілей», якими є частки нелегального підприємництва розвинутих країн та відповідні їм показники сфер державного регулювання. На першому етапі необхідно досягнути максимальної частки прихованого сектора економіки у групі розвинутих країн – 27,5% ВВП (в Італії). Завданням другого етапу є зниження розміру нелегального підприємництва до мінімального рівня серед розвинутих країн (12,905% ВВП який існує у Данії). Досягнення Україною показників країн, що займають перше місце в рейтингах ведення бізнесу в сферах «Міжнародної торгівлі», «Закриття бізнесу» та «Оподаткування» дозволить мінімізувати

розмір прихованого підприємництва. Результативність заходів легалізації оцінюється запропонованим дисертантом методом розрахунку і прогнозування частки прихованого підприємництва. Так, при вжитті належних заходів для покращення показників сфер регулювання (зокрема кількості, тривалості, вартості адміністративних процедур) покращуються їх рейтинги «Легкості ведення бізнесу». Нові значення рейтингу можна розрахувати використовуючи спеціалізовану економіко – математичну методику Світового банку. Відповідно до розрахованих таким чином рейтингів, за допомогою запропонованої дисертантом кореляційної моделі, прогнозується частка нелегального підприємництва. Запропонована модель дозволяє: а) вжити саме тих заходів, які забезпечать досягнення планової частки нелегального підприємництва; б) оцінити його ефективність відповідно до ЧНП, розрахованої за фактично досягнутими показниками сфер державного регулювання. Таким чином, запропонована модель дозволить поетапно прогнозовано знизити частку нелегального підприємництва в Україні з 40,2 % ВВП до 31,6 15,89 %; 12,68% ВВП.

Формування запропонованої у дисертації нової науково – обґрунтованої моделі державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва в межах удосконаленого механізму дозволить усунути визначені істотні причини цього негативного явища, використовуючи необхідні інструменти впливу на нелегальне підприємництво (його чутливі ознаки). Це забезпечить зниження розміру прихованого сектора економіки України до рівня розвинутих країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Авер'янов В. Б. Державне управління: теорія і практика / В. Б. Авер'янов, В. В. Цветков, В. М. Шаповал, С. П. Кисіль, Л. Т. Кривенко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 431 с.
- 2 Ангелко Ірина Володимирівна. Тіньова діяльність у господарській системі України: дис. канд. екон. наук : 08.00.01 / Ангелко Ірина Володимирівна; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2011. – 246 с.
- 3 Ангелко, Ірина В. Тіньова діяльність у господарській системі України: монографія / Ангелко І. В. ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів ; Дрогобич : Посвіт, 2014. – 231 с.
- 4 Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : учебник / Г.В. Атаманчук. – М. : Издательство «Омега_Л», 2010. – 525 с.
- 5 Багиев Г.Л., Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности Учебное пособие/ Под общей ред. проф. Г.Л.Багиева. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – 231 с.
- 6 Барінов В. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / В. В. Барінов, Г. І. Скорик; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л., 2012. – 457 с.
- 7 Барсукова С.Ю. Неформальная экономика: экономико–социологический анализ / С.Ю. Барсукова; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУВШЭ, 2004. – 448 с.
- 8 Бекряшев Н.С. Теневая экономика и экономическая преступность [Электронный ресурс]/ Бекряшев А.К., Белозеров И.П., Омский государственный университет, – Университетский Центр Интернета Омского Государственного Университета, 2000. – 459 с. – доступний з <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/contents.htm>.
- 9 Бешлей О. Історичний генезис розвитку підприємництва в контексті економічних вчень / О.Н. Бешлей. // Науковий вісник НЛТУ України. –

2011. – №22. – С. 159–166.
- 10 Блум А. Робочий документ МВФ Вичерпні показники ВВП і неврахованої економіки [Електронний ресурс] / А. Блум, М. Шрестра // МВФ статистичне управління. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecd.org/std/na/2069688.pdf>.
 - 11 Бобало І.Ю., Катренко А.В. Використання сховищ даних у системах підтримки прийняття рішень // Інформаційні системи та мережі. Вісник НУ «ЛП». – Львів: НУ «Львівська політехніка», 1998. – № 330. – С. 5–12
 - 12 Большой энциклопедический словарь [Електронний ресурс] // Онлайн енциклопедія – Режим доступу до ресурсу: <http://www.vedu.ru/bigencdic/>.
 - 13 Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. [2-е изд. перераб. и доп.]. – М.: Книжный мир, 2007. – 860 с.
 - 14 Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм забезпечення ефективного функціонування підприємств: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.06.01 / Н.Ю. Брюховецька ; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2001. – 32 с. – Доступний з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
 - 15 Буняк Н. М. Економічний механізм формування ринку картоплі : Автореф. дис. канд. екон. наук : 08.07.02 / Н. М. Буняк; Ін-т аграр. економіки УААН. – К., 2002. – 20 с.
 - 16 Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Перун, 2004. – 1440 с.
 - 17 Варналій З., Гончарук А., Жаліло Я. та ін. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: Монографія. За редакцією професора Варналія З. – Київ: НІСД, 2006.–576с.
 - 18 Варналій З.С. Матеріали засідання "круглого столу" НІСД [Електронний ресурс] За редакцією З.С. Варналія, 2007 – Доступний з <http://www.niss.gov.ua/Table/Var260307/index.htm>
 - 19 Варналій З. С. Детінізація економіки як чинник розвитку підприємництва /

3. С. Варналій, З. Б. Живко // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 4. – С. 29–37.
- 20 Вінничук І.С. Моделювання процесів функціонування легального та тіньового секторів економіки: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.11 / Вінничук Ігор Станіславович ; НАН України, Міжнар. наук.–навч. центр інформ. технологій та систем. – Київ, 2015. – 20 с.
- 21 Віскузі Кіп В. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика : пер. з англ. / Кіп В. Віскузі, Джон М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон.– К. : Вид–во Соломії Павличко "Основи", 2004.– 1048 с.
- 22 Геник О. Природно–заповідний фонд України: моделювання та прогнозування економічної діяльності: монографія / О. Геник, С. Козловський, Я. Геник. – Львів : Вид–во НЛТУ України, "Ліга–Прес", 2011. – 304 с.
- 23 Гершуни, Дж. Бюджеты времени и неформальная экономическая деятельность / Дж. Гершуни // Неформальная экономика. Россия и мир / под ред. Т. Шанина. –М. : Логос, 1999. – 478 с.
- 24 Гіда Є.О. Теорія держави та права/ Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є.О. Гіди. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. – 576 с.
- 25 Господарський кодекс України – Верховна Рада України: за станом на 20.09.2015/ Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436–IV // Голос України від 14.03.2003 № 49
- 26 Гражданский кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. Закон № 51–ФЗ от 30.11.1994, часть II – закон № 14–ФЗ от 26.01.1996, часть III – закон № 146–ФЗ от 26.11.2001, часть IV – закон № 230–ФЗ от 18.12.2006. Доступний з: <http://ppt.ru/kodeks.phtml?kodeks=6>
- 27 Гражданский кодекс Республики Беларусь, 7 декабря 1998 г. № 218–З Принят Палатой представителей 28 октября 1998 года Одобрен Советом Республики 19 ноября 1998 г. – Доступний з:

http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9800218

- 28 Грещак М. Внутрішній економічний механізм підприємства: Навчальний посібник / Грещак М.Г., Гребешкова О.М., Коцюба О.С. – К.: КНЕУ, 2001. – 228 с.
- 29 Григорків В. С. Найпростіші моделі економіки у випадку функціонування тіньового сектора [Електронний ресурс] / В. С. Григорків, І. С. Вінничук // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 20. – С. 282–286.
- 30 Грищенко Олександр Проблеми боротьби із «відмиванням брудних коштів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1816>.
- 31 Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: підручник / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. – К. : Знання, 2008. – 398 с.
- 32 Грицанов А.А. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Мн.: Книжный Дом, 2003.– 1312 с.
- 33 Гуренко Т.О. Економічний механізм формування і функціонування ринку продукції птахівництва в Україні: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / Т.О. Гуренко ; Ін-т аграр. економіки УААН. – К., 2002. – 20с.
- 34 Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т./ В.И. Даль – Спб., 1863–1866 – М.: Русский язык, 1978.
- 35 Данилович–Кропивницька М. Математичні методи в економічних, соціологічних та гуманітарних дисциплінах: навч. посіб. / М. Л. Данилович–Кропивницька. – Л. : Акад. сухопут. військ, 2011. – 201 с.
- 36 Данилович–Кропивницька М. Макроекономіка: навч. посібник / М.Л. Данилович–Кропивницька, П.І. Стецюк, І.О. Тивончук. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 292 с.
- 37 Данилович–Кропивницька М. Основи економічної теорії: навч. посібник / М.Л. Данилович–Кропивницька, Г.І. Пушак. – Львів: Видавництво

- Львівської політехніки, 2013. – 224 с.
- 38 Данько П. М. Теневая экономика в предпринимательских структурах : дис. канд. эк. наук : 08.00.05 / Данько Павло Миколайович – Санкт–Петербург, 2007. – 163 с.
- 39 Дворянінов Андрій Володимирович. Податкові механізми детінізації економіки: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / Дворянінов Андрій Володимирович ; ПВНЗ "Європ. ун–т". – Київ, 2014. – 20 с.
- 40 Довгань, Ж. М. Вплив державного регулювання і нагляду на фінансову стійкість банківської системи / Ж. М. Довгань // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2013.– № 1. – С. 149–155.
- 41 Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки [Електронний ресурс] // постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 187. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>.
- 42 Дзюбик С.Д. Основи економічної теорії/ С.Д. Дзюбик, О.С. Ривак. – 3–те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2014. – 423 с.
- 43 Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – Київ: Знання, 2006. – 213 с.
- 44 Добровольська В. В. Місце і роль держави в регулюванні підприємницької діяльності / В. В. Добровольська. // Університетські наукові записки. – 2005. – №1. – С. 155–159.
- 45 Эрнандо де Сото «Иной путь Невидимая революция в третьем мире» – М.: Catallaху 1995, – 320 с.
- 46 Ершова И.В. Понятие предпринимательской деятельности в теории и судебной практике.// «Lex Russica». – 2014. – № 2. – С. 160–167.
- 47 Ечмаков С. М. Генеза тіньових економічних відносин:аналіз і моделювання : дис. докт. ек. наук : 08.00.01; 08.00 / Ечмаков Сергій Михайлович – Тамбов, 2005. – 320 с.
- 48 Ечмаков С.М. Теневая экономика: анализ и моделирование / С.М.

- Ечмаков.– М.: Финансы и статистика, 2004.– 408 с.
- 49 Жилинский С.Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности) / Жилинский С.Э. 8–е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2007. – 944 с.
- 50 Забуранна Л. В. Дослідження мотивації підприємців у сфері сільського аграрного туризму / Л. В. Забуранна. // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_2_16.
- 51 Загородній А.Г. Фінансово–економічний словник/ Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Третє видання, доповнене та перероблене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 844 с.
- 52 Задворних Сергій Сергійович. Фінансова політика держави у забезпеченні детінізації економіки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Задворних Сергій Сергійович ; Львів. нац. ун–т ім. Івана Франка. – Львів, 2015. – 20 с.
- 53 Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Верховна Рада України, редакція від 16.01.2016, Закон від 14.05.1992, № 2343–ХІІ // Голос України (офіційне видання) від 06.06.1992.
- 54 Закон Республіки Грузія «О предпринимателях» [Електронний ресурс] // Закон Республіки Грузія N577.– Режим доступу до ресурсу: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/28408/49/ru/pdf>.
- 55 Закон України «Про підприємство», Верховна Рада України: за станом на 05.04.2015, закон від 07.02.1991 № 698–ХІІ // Голос України офіційне видання від від 05.03.1991.
- 56 Засанська, Оксана Василівна. Організаційно–управлінські засади детінізації економічної діяльності у національному господарстві: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / Засанська Оксана Василівна ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2009. – 24 с.
- 57 Засанський, Василь В'ячеславович. Механізми управління детінізацією

- економіки України у трансформаційний період (фінансово–кредитний аспект): дис. д–ра екон. наук: 08.02.03 / Засанський Василь В'ячеславович ; Національний технічний ун–т України "КПІ". – К., 2003. – 407 с.
- 58 Мочерний С.В. Економічна енциклопедія / Відповідальний редактор С.В. Мочерний. – Київ: Видавничий центр «Академія». – Т. 1, 2000.– 863 с.; Т. 2, 2001.– 847 с.; Т. 3, 2002. – 952 с.
- 59 Карсекін В. Удосконалення організаційно–економічного механізму державного регулювання діяльності сфери послуг / Карсекін В., Сипливий Ю. // Економіка України. – 1996. – №8. – С. 67-72.
- 60 Квасов С.А. Організаційно–економічний механізм виявлення та попередження тіньової діяльності: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / С.А.Квасов ; Н.–д. екон. ін–т М–ва економіки та з питань європ. інтегр. України. – К., 2005. – 19 с.
- 61 Кирпа Сергій Володимирович. Податкове регулювання як інструмент боротьби з тіньовою економікою: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.03 / Кирпа Сергій Володимирович ; Нац. ун–т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2012. – 20 с
- 62 Кіржецький, Юрій Ігорович. Механізм зниження тінізації економіки України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 / Кіржецький Юрій Ігорович ; НАН України, Ін–т регіон. дослідж. – Л., 2009. – 20 с.
- 63 Коваленко С.О. Методологічні основи легалізації тіньової економіки: Автореф. дис. д–ра екон. наук: 08.02.03 / С.О. Коваленко ; Наук.–дослід. екон. ін–т М–ва економіки України. – К., 2000. – 25 с.
- 64 Ковалюк О. М. Фінансові важелі державного регулювання економіки в умовах подолання кризових явищ / О. М. Ковалюк // Науковий вісник Львівського національного лісотехнічного університету – Львів, 2010. – С. 141–145.
- 65 Кодекс законів про працю України ст. 130 Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322–VIII// Відомості Верховної

- Ради УРСР від 17.12.1971 1971 р.,
- 66 Козловський С.О. Основи економетрії: Конспект лекцій у 2–х частинах. Частина 1. – Львів НЛТУ України, 2005.–202с.
- 67 Колледж М. Измерение ненаблюдаемой экономики: руководство [Електронний ресурс] / Майкл Колледж // OECD Publications Service. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.unesco.org/fileadmin/DAM/stats/documents/2007/04/noe/zip.30.r.pdf>.
- 68 Колобердянко І.І Особливості детінізації економіки України на сучасному етапі/ Колобердянко І.І, Бехтер С.О., //Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2008. – №1(3). – С. 56 – 63.
- 69 Корогод І. В. Генезис і сутнісна характеристика бізнесу в контексті економічних учень / І. В. Корогод // Економіка і регіон. – 2012. – № 2. – С. 57–62.
- 70 Краус, Наталія Миколаївна. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання [Текст] : монографія / Наталія Миколаївна Краус. – Полтава : Дивосвіт, 2014. – 144 с.
- 71 Кузьмін О.Є. Національна економіка /Когут У.І., Процик І.С.,Вербицька Г.Л./ Навчальний посібник (з грифом МОНМСУ). – 2–ге вид., пер. і доп. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 308 с.
- 72 Кузьмін О.Є. Менеджмент. – Навчальний посібник для самостійної роботи студента (з грифом МОНУ). – К.: Академвидав, 2012. – 296 с.
- 73 Кульман А. Экономические механизмы: Пер. с фр./Общ.ред. Н.И. Хрусальевой.–М.А. – О Издательская группа «Прогрес», «Универс», 1993.– 192с.
- 74 Кунєв Ю. Управління в митній службі: підруч. / Кунєв Ю, Коросташова І, Мазур А., Шапошник С.; Державна митна служба України, Академія митної служби України. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 406 с.
- 75 Лобозинська С.М. Особливості податкового регулювання банківської

- системи України [Електронний ресурс] / С. М.Лобозинська // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 36–47.
- 76 Ли Д. А. Экономическая ситуация в России: структурно–функциональные закономерности [Електронний ресурс] / Д. А. Ли // МГЮА. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <http://rli.consultant.ru/magazine/2004/01/crim/art1/>.
- 77 Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика / Монографія. К.: ВПЦ “Київський університет”. – 2006. – 329 с.
- 78 Макаров Д.Г. Экономические и правовые аспекты теневой экономики в России // Вопросы экономики. 1998. – № 3. – С. 14–22.
- 79 Мандибура, В. О. Тіньова економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження / В. О. Мандибура. – К.: Парламентське вид–во, 1998. – 135 с.
- 80 Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3 т. Т.1. / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1993. – 415 с.
- 81 Математика и кібернетика в економите. Словарь–справочник. Изд. 2–е, перераб. и доп. – М. «Економика», 1975. – 700 с.
- 82 Медынский В.Г. Инновационное предпринимательство / Медынский В.Г., Шаршукова Л.Г.. – М.: ИНФРА–М, 1997. –240 с.
- 83 Мельничук О. С. Словник іншомовних слів/ за ред. О. С. Мельничука. – 2–е видання, випр. і доп. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1985 – 966 с.
- 84 Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки [Електронний ресурс], Міністерство Економіки України; Наказ № 123 від 18.02.2009р.– доступний з http://me.kmu.gov.ua/file/link/135879/file/Metod_TinEk.doc.
- 85 Методологічні положення «Обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається» [Електронний ресурс] ; затверджено: Наказ Держкомстату України 31.12.2004 N 680.– доступний з <http://>

www.uazakon.com/documents/date_er/pg_gtwxsw.htm.

- 86 Мойсеєнко І.П. Фіскальні аспекти державного регулювання інвестиційної діяльності / І. П.Мойсеєнко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка. – 2015. – Вип. 2(2). – С. 243–248.
- 87 Михасюк І. Державне регулювання економіки / Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. – Львівський національний університет ім. І.Франка, Львів: "Українські технології", 1999. – 640 с.
- 88 Михасюк І. Р. Державне регулювання економіки: Підручник / І. Р. Михасюк., Л. А. Швайка. – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 220 с.
- 89 Морозова В. С. Понятие и структура предпринимательской компетентности менеджера// Ярославский педагогический вестник – 2012 – № 2 – Том II (Психолого–педагогические науки). – С. 199-204
- 90 Мунтіян В. І. Особливості та шляхи детінізації економіки України Матеріали засідання "круглого столу" [Електронний ресурс] / Валерій Іванович Мунтіян. // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: [//http://www.niss.gov.ua/Table/Var260307/index.htm](http://www.niss.gov.ua/Table/Var260307/index.htm).
- 91 Мущинська Н.Ю. Регіональні особливості зниження рівня тінізації економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / Н.Ю. Мущинська; Харк. нац. акад. міс. госп–ва. – Х., 2008. – 20 с.
- 92 Нижник, Н. Про співвідношення категорій "процес" і "механізм" та їх використання в управлінській діяльності органів виконавчої влади [Текст] / Н. Нижник, Г. Леліков, С. Мосов // Вісник державної служби України. – 2001. – №3. – С. 80–87
- 93 Обзор оценок ненаблюдаемой деятельности как элемента валового внутреннего продукта стран СНГ [Електронний ресурс] // Межгосударственный статистический комитет Содружества независимых государств. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cisstat.com>.

- 94 Олейник О.М. Формирование критериев квалификации предпринимательской деятельности в судебной практике/ Олейник О.М. // Предпринимательское право. – 2013. № 1. С. 2–16.
- 95 Ортинський В.Л. Організаційно–економічні механізми зниження рівня тінізації економіки в підприємницькій діяльності [Текст] : Дис... канд. екон. наук: 08.06.02 / Ортинський Володимир Львович ; Нац. акад. наук України, Ін–т регіон. дослідж. – Л., 2000. – 180 с.
- 96 Паращенко В.Н. Хозяйственное право Республики Беларусь. Особенная часть / Паращенко В.Н. – Минск: Молодеж. науч. о–во, 2000. – 337 с.
- 97 Плиса В.Й. Державне регулювання страхового ринку України в умовах глобалізації. //Вісник Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) [Збірник наукових праць]. – 2012. – №3 (15). – С.219–224.
- 98 Подмазко, О. Формування політики детінізації національної економіки [Текст] : монографія / О. Подмазко, К. Ковтуненко. – Одеса : [б. в.], 2015. – 146 с.
- 99 Подмазко О. М. Формування політики детінізації національної економіки: принципи, цілі, завдання [Електронний ресурс] / О. М. Подмазко // Економічний простір. – 2014. – № 87. – С. 123–132.
- 100 Подмазко О. М. Тіньова економіка: сутність та структура [Електронний ресурс] / О. М. Подмазко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – № 1. – С. 148–155.
- 101 Подмазко, Олексій Михайлович. Організаційно–економічні засади детінізації економіки України: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.03 / Подмазко Олексій Михайлович ; Одес. нац. політехн. ун–т. – Одеса, 2015. – 20 с.
- 102 Попондопуло В.Ф. Коммерческое (предпринимательское) право. Попондопуло В.Ф.3–е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2008. – 800 с.

- 103 Поплавська Ж.В. Основи економічної теорії: навчальний посібник/За ред. Ж.В. Поплавської. – Львів: Видавництво національного університету Львівська політехніка, 2006. – 248 с.
- 104 Приймак В.І. Економетричні моделі для прогнозування попиту і пропозиції робочої сили в Україні / В. І. Приймак, О. Г. Возняк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.11. – С. 313–319
- 105 Предборський В. А. Базова інституційна тінізаційна матриця економічної структур / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 2. – С. 3–8 .
- 106 Предборський Валентин Антонович. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів: монографія / [В. А. Предборський] ; Нац. акад. внутр. справ, М–во екон. розвитку і торгівлі України, Наук.–дослід. екон. ін–т. – Київ : Задруга, 2014. – 400 с.
- 107 Предборський В. А. Дуалістичні моделі реформування, детінізації національної економіки / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 3. – С. 3–7.
- 108 Предборський В. А. Основна категоріальна структура теорії тіньової економіки / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2. – С. 8–11.
- 109 Предпринимательское (хозяйственное) право. Под ред. Лаптева В.В., Занковского С.С. М.: Волтерс Клувер, 2006. – 560 с.
- 110 Предпринимательское право : учебник для академического бакалавриата / под ред. Н. И. Косяковой. – М. : Издательство Юрайт, 2015. – 402 с.
- 111 Програма Всесвітнього банку «Калькулятор» [Електронний ресурс] // Всесвітній банк. – 2015. – Доступний з: <http://www.doingbusiness.org/data/dfc-calculator>.
- 112 Прокопенко Наталія Семенівна. Податкові механізми детінізації економіки України: монографія / Прокопенко Н. С., Дворянінов А. В., Фененко П. О. – Київ : Атопол, 2014. – 208 с.

- 113 Прохоров А.Б. Ненаблюдаемая экономика как элемент современной системы мирохозяйственных связей: автореферат дисертации. к.э.н. : 08.00.14: / Прохоров Артем Борисович; Санкт–Петербургский государственный университет: 2003. – 20 с.
- 114 Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь.–6–е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА–М, 2013.– 512с.
- 115 Рекомендации по совершенствованию оценок ненаблюдаемой экономики [Электронный ресурс] // Межгосударственный статистический комитет Содружества независимых государств. – 2000. – Режим доступа до ресурсу: www.cisstat.com/crime/noe2000.doc.
- 116 Рибчак, Олена Сергіївна. Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.01 / Рибчак Олена Сергіївна ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун–т ім. Вадима Гетьмана". – К., 2012. – 20 с.
- 117 Рибчак О. С. Фінансові аспекти процесу детінізації економіки України / О. С. Рибчак // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2012. – Вип. 81(2). – С. 286–291.
- 118 Різник Н. С. Управління змінами при реалізації стратегії детінізації економіки регіону / Н. С. Різник // Економічний форум. – 2013. – № 3. – С. 68–74.
- 119 Різник Наталія Степанівна. Регіональний менеджмент детінізації економіки: теорія, методологія, практика [Текст] : монографія / Н. С. Різник ; Луц. нац. техн. ун–т. – Луцьк : Галяк Жанна Володимирівна, 2012. – 529 с.
- 120 Різник Н. С. Управління детінізацією економіки: досвід ЄС / Н. С. Різник // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. – 2011. – Вип. 8. – С. 267–282.
- 121 Різник Н. С. Етапи проектування організаційних структур управління

- детінізацією економіки регіону / Н. С. Різник // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9(1.2). – С. 83–98.
- 122 Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2001 року "Про заходи щодо детінізації економіки" затверджено Указом президента України від 20 березня 2001 року N 183/2001 // Урядовий кур'єр, офіційне видання від 22.03.2001, № 51.
- 123 Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження додаткових заходів щодо детінізації національної економіки на 2004–2005 роки». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. N 414–р. // Збірник урядових нормативних актів України 2004, N27–28 23.07.2004
- 124 Розпорядження Кабінету Міністрів Про затвердження заходів щодо детінізації національної економіки на 2006–2007 роки; Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Заходи від 23.08.2005 № 367–р. [Електронний ресурс] – доступний з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/367–2005–р>.
- 125 Румянцев А.М.. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия гл.ред. А.М. Румянцев. – М.. «Советская энциклопедия», т.3, II – Социологическая школа.1976,– 624 с.
- 126 Самойленко Євген Георгійович. Тіньова економіка: структура та вплив на економічну динаміку: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.01 / Самойленко Євген Георгійович ; Держ. вищ. навч. закл. "Нац. гірн. ун–т". – Д., 2013. – 19 с.
- 127 Самойленко Є. Г. Детінізація неформального сектору тіньової економіки України / Є. Г. Самойленко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.9. – С. 280–284.
- 128 Саніахметова Н.О. Господарське право України: Навчальний посібник /За заг. ред. проф. Н.О.Саніахметової. – Х.: «Одіссей», 2005. – 608 с.
- 129 Серафимов В.Н. Державний механізм протидії тіньовій економіці: дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 /Серафимов Володимир Никифорович ; Донецький держ. ун–т управління. – Донецьк, 2007. – 199 с.

- 130 Сэй, Жан–Батист Трактат по политической экономии/ Ж.–Б. Сэй/ Гл. ред. Ю. В. Луизо.– М.: Дело, 2000.– 232 с.
- 131 Система национальных счетов 2008 // Организация Объединенных Наций. – 2012. [Электронный ресурс] – доступный з <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>
- 132 Ситник В. Ф. Системи підтримки прийняття рішень: Навч. Посіб/ Ситник В. Ф. – К.: КНЕУ, 2004. – 614 с.
- 133 Скорик Г. Економічна теорія: навч. посібник / Г.І. Скорик, В.В. Барінов, М.Б. Швецова. – Львів: Вид–во Львівської політехніки, 2014. – 188 с.
- 134 Слинко, Ігор Миколайович Напрями зниження рівня тіньової економіки в регіоні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / Слинко Ігор Миколайович ; Черкас. держ. технол. ун–т. – Черкаси, 2013. – 20 с.
- 135 Статистичний щорічник України за 2013 рік. 8.2. Продукція сільського господарства за категоріями господарств 14.1. Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
- 136 Статистичний щорічник України за 2014 рік. 18.1. Кількість населення [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
- 137 Стельмашук, А. М.. Державне регулювання економіки: навч. посіб. для студ. екон. спец. / А. М. Стельмашук ; Тернопільська академія народного господарства. – Т. : Економічна думка, 2000. – 316 с.
- 138 Стеченко, Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посібник / Д. М. Стеченко. – К. : Знання, 2007. – 271 с.
- 139 Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004–2015р.р.(відповідно до розпорядження президента України №372/2001–рп від 21.12.2001)// Урядовий кур'єр від 13.11.2002 № 211

- 140 Суринов А. Е. Ненаблюдаемая экономика: попытка количественных измерений / А. Е. Суринов, А. Е. Косарев; под ред. А. Е. Суринова – М. : Финстатинформ, 2003. – 250 с.
- 141 Сухарев А. Я. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 858 с.
- 142 Тенденції тіньової економіки в Україні I квартал 2015 року [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=da243606-8d4b-49f5-9fa4-34994d5db4d2>.
- 143 Тенденції тіньової економіки в Україні у 2014 році [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b59ac6b1-2d02-4d41-84da-c860bc91c475&title=TendentsiiTinovoiEkonomikiVUkrainiU2014-Rotsi>
- 144 Тенденції тіньової економіки в Україні (за I квартал 2007 року) № 24 Міністерство економіки України Департамент економічної стратегії Відділ економічної безпеки та детінізації економіки Київ – 2007
- 145 Тищук Т. А. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов, за заг. ред. Жаліла Я.А. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
- 146 Трошихин В. В. Предпринимательство как институт социального развития / В. В. Трошихин, Л. И. Нестерова. // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2015. – №2. – С. 198–204.
- 147 Указ Президента України «Основні засади детінізації грошового обігу»: за станом на 22.08.2003, затверджено Указом Президента України від 20.03.2001 р. N183/2001// Урядовий кур'єр офіційне видання від 22.03.2001№ 51
- 148 Указ Президента України «Про Заходи щодо детінізації економіки

- України на 2002–2004 роки». Президент України; Указ, Заходи від 05.03.2002 № 216/2002// Офіційний вісник України офіційне видання від 22.03.2002 р., № 10, стор. 160, стаття 470
- 149 Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції», Президент України; Указ від 18.11.2005 № 1615/2005// Урядовий кур'єр, офіційне видання від 22.11.2005 № 222.
- 150 Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.Н. Ушакова. – М.: Гос. ин-т "Сов. энцикл."; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935–1940. (4 т.) Доступний з: http://slovonline.ru/slovar_ushakov/
- 151 Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник/ За науковою ред. д.е.н. проф. В.Г. Федоренка. – К.: Алерта, 2008. – 487с.
- 152 Ходжаян А.О. Тіньова економіка як економічна категорія та об'єкт оцінювання / А.О. Ходжаян // Економіка: Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка – К.: Видавничо–поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Вип. 11 (164).– С. 74–81.
- 153 Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.
- 154 Цивільний кодекс України – Верховна Рада України: за станом на 01.01.2016 / Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 03.10.2003 р., № 40 // Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 03.10.2003 р., № 40
- 155 Черевко О. В. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір: колект. монографія / за ред. д.е.н. Черевка О. В.; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси : 2014 – 441 с.
- 156 Черевко О.В. Механізми зниження рівня тіньової економічної діяльності (на прикладі підприємств та організацій Черкаської області): Автореф.

- дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / О.В. Черевко ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2004. – 19 с.
- 157 Черемисина, Наталия Валентиновна Статистическое измерение теневой экономики :региональный аспект: автореф. дис. доктора екон. наук: 08.00.12 / Черемисина Наталия Валентиновна; Самарс. гос. эконом. ун-т. – Самара 2007. – 20 с.
- 158 Чистов С.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін.– К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
- 159 Шарапов О. Д. Системний аналіз: Навч.–метод. посібник для самост. вивч. дисц./ Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. – К.: КНЕУ, 2003. – 154 с.
- 160 Шарапов О.Д. Економічна кібернетика Навч. Посібник/ Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.Є. – К.: КНЕУ, 2004. – 231 с.
- 161 Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: підручник / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2008. – 462 с.
- 162 Шнайдер Ф. Скрываясь в тени. Рост подпольной экономики / Ф. Шнайдер, Д. Энст. – Washington, D.C., U.S.A.: International Monetary Fund, Publication Services, 2002. – 18 с.
- 163 Шматковська Т. О. Тіньова економіка: дефініція, структура, причини виникнення та шляхи мінімізації / Т. О. Шматковська, І. В. Тверда. // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – С. 177–185.
- 164 Ярова О.В. Валютний контроль в системі протидії "втечі капіталу" в країнах з перехідною економікою: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / О.В. Ярова ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 21 с.
- 165 Dallago B. The irregular economy in systemic transformation and statistical measurement / Bruno Dallago // Russian–European Centre for Economic Policy. – 2002.
- 166 DoingBusiness [Електронний ресурс] // World Bank. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org>.

- 167 Doing Business 2016: Measuring Regulatory Quality and Efficiency [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2016>.
- 168 Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2015>.
- 169 Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2014>
- 170 Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2013>
- 171 Doing Business 2012: Doing Business in a More Transparent World [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2012>
- 172 Doing Business 2011: Making a difference for entrepreneurs [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2011>
- 173 Doing Business 2010: Reforming through difficult times [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development. – 2009. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2010>
- 174 Doing Business 2009 [Электронный ресурс] // International Bank for

- Reconstruction and Development. – 2008. – Режим доступа до ресурсу:
<http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2009>
- 175 Doing Business 2008 [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development. – 2007. – Режим доступа до ресурсу:
<http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2008>
- 176 Feig E. L. How Big is the Irregular Economy? // Challenge. – 1979. – Vol. 22 (1). – P. 5–13.
- 177 Frey B. S., Weck H. Estimating the Shadow Economy: A ‘Naive’ Approach // Oxford Economic Papers. – 1983. – Vol. 35. – P. 23–44.
- 178 GDP per capita (current US\$) [Электронный ресурс] // World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
- 179 Gutmann P. M. The Subterranean Economy // Financial Analysts Journal. 1977. – Vol. 34 (1). – P. 24–27.
- 180 Kaufmann D. Policy Research Working Paper Governance Matters VIII Aggregate and Individual Governance Indicators 1996–2008 [Электронный ресурс] / D. Kaufmann, M. Mastruzzi, A. Kraay // The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Team. – 2009. – Режим доступа до ресурсу:
<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>.
- 181 Macroeconomic Policy in the Presence of an Irregular Sector / V. Ginsburgh, P. Michel, F. Padoa Schioppa, P. Pestieau., Springer–Verlag Berlin Heidelberg 1985. – 195 с.
- 182 Merchandise trade (% of GDP) [Электронный ресурс] // World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.. – 2015. – Режим доступа до ресурсу:
<http://data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS>.
- 183 Schneider F. Size and Progression of the Shadow Economies of Turkey and Other OECD Countries from 2003 to 2013: Some New Facts [Электронный

- ресурс] / Friedrich Schneider // Turkish Economic Association Foundation. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: http://ekonomitek.org/pdf/ekonomitek/no5_10_friedrich_schneider.pdf.
- 184 Schneider F. Shadow Economies All over the World New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 [Электронный ресурс] / F. Schneider, A. Buehn, C. Montenegro // The World Bank. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3928/WPS5356.pdf?sequence=1> Public.
- 185 Schneider F. New Estimates for the Shadow Economies all over the World' / F. Schneider, C. Montenegro, A. Buehn. // International Economic Journal. – 2010. – №4. – С. 443 – 461.
- 186 Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments [Электронный ресурс] / Friedrich Schneider // Johannes Kepler University of Linz, Department of Economics. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>.
- 187 Schneider F. The Shadow Economy / F. Schneider, C. Williams. – Institute of Economic Affairs, Profile Books Ltd, London: Hobbs the Printers, 2013. – 189 с.
- 188 System of National Accounts 1993 – Brussels [Электронный ресурс] /Luxembourg, New York, Paris, Washington, : United Nations, 1993. – 814 с. Доступный з <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/1993sna.pdf>
- 189 Statistical Yearbook 2013 [Электронный ресурс] // Statistics Denmark. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/17957/sty2013.pdf>.
- 190 Tanzi V. The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930–1980. // IMF–Staff Papers. 1983. – Vol. 30 (2). – P. 283–305.
- 191 The Worldwide Governance Indicators Methodology and Analytical Issues. //

- The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Team, 2010. – 29p.
- 192 Unemployment, total (% of total labor force) [Электронный ресурс] // World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>.
- 193 Une Dictionnaire de gestion 3e éd. revue et augmentée. – Paris : La Découverte, 2001. – 415 p.
- 194 World Economic Situation and Prospects 2008 [Электронный ресурс] // United Nations publication 07–58808. – 2008. – Режим доступа до ресурсу: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2008wesp.pdf.
- 195 World Economic Situation and Prospects: Mid–2015 Update – New York: United Nations, 2015. – 175 p. Доступний з <http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/>.
- 196 World Development Indicators [Электронный ресурс] // The World Bank. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

ДОДАТКИ



ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань промислової політики та підприємництва

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-95, факс: 255-39-41

№ 04-30/14-790/245986

" 07 " жовтня 2015 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Гуменюка В.В.

Результати наукових досліджень дисертанта Національного університету «Львівська політехніка» Гуменюка Віталія Віталійовича у сфері державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва впроваджено в діяльності Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва. Зокрема, проводячи законопроектну роботу в сфері розвитку підприємницької діяльності, комітет зосередиться на усуненні негативного впливу визначених в дисертаційній роботі значущих чинників нелегального підприємництва, серед яких – проблеми державного регулювання у сфері міжнародної торгівлі, закриття бізнесу, оподаткування. Зміни у законодавстві, спрямовані на вирішення визначених Гуменюком В.В. проблем державного регулювання у вказаних трьох сферах значно полегшать умови ведення бізнесу та знизять частку нелегального підприємництва в економіці України.

Голова Комітету

Галасюк В.В.



МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ
(Мінекономрозвитку України)

вул. М. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008, тел. 253-93-94, факс 226-31-81
Web: <http://www.me.gov.ua>, e-mail: mecconomy@me.gov.ua, код ЄДРПОУ 37508596

№ _____
На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Гуменюка Віталія Віталійовича

Довідка видана у підтвердження того, що основні положення дисертаційної роботи Гуменюка В.В., присвячені дослідженню державного регулювання процесів легалізації прихованого (тіньового) підприємництва, будуть використані Міністерством економічного розвитку і торгівлі України при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів щодо тенденцій тіньової економіки в Україні в частині викладення альтернативних методів оцінки рівня тіньової економіки та заходів, які пропонується вжити з метою поліпшення бізнес-клімату в країні.

**Директор департаменту економічної стратегії
та макроекономічного прогнозування**

Наталя ГОРШКОВА



ЛЬВІВСЬКА
ОБЛАСНА
РАДА



вул. В. Винниченка, 18,
м. Львів, 79008,
Україна

12 02 2016 р. № 02-вих-240
на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Гуменюка В.В.

Результати дисертаційної роботи дисертанта Національного університету «Львівська політехніка» Гуменюка Віталія Віталійовича у сфері державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва впроваджено в діяльності Львівської обласної ради. Зокрема, в ході організації роботи апарату, комісій ради, координації діяльності інших (районних, міських, селищних рад) Львівської області вживаються заходи для усунення негативного впливу визначених у дисертації Гуменюка В.В. істотних чинників нелегального підприємництва: підвищується ефективність управління, вживаються заходи для недопущення порушень чинного законодавства та корупції.

Вважаємо, що вирішення визначених Гуменюком В.В. проблем у вказаних сферах дозволить знизити частку нелегального підприємництва в економіці України.

Голова
Львівської обласної ради



Олександр Ганущин



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, тел./факс (032)2616048, тел. 2603402
 E-mail: lnu@lnu.com.ua Код ЗКПО 02070987
 Управління держказначейства у Львівській області. МФО 825014, р.р. 35221203001061
 № свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029
 Валютний рахунок № 26007006042 в Укрксімбанку м. Львова МФО 325718

13.11.2015 N 5215-Н На N _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи **Гуменюка Віталія Віталійовича** при виконанні держбюджетної теми «Розробка концепції та інструментарію оцінювання і порівняння державотворчого патріотизму нації з позиції податкової домінанти»

Ця довідка видана про те, що результати дисертаційного дослідження щодо державного регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва асистента Гуменюка Віталія Віталійовича, представленого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, використано в держбюджетній темі «Розробка концепції та інструментарію оцінювання і порівняння державотворчого патріотизму нації з позиції податкової домінанти» (номер державної реєстрації 0113U000590) кафедри економіки та менеджменту Факультету управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка. Зокрема, використано наукові результати впливу таких чинників як: ефективність державного управління, стан правопорядку та корупції, державного (в тому числі податкового) регулювання підприємництва, виходячи із потреби нейтралізації мотивів уникнення підприємцями запровадженого владними інституціями фінансового обліку та сплати податків.

Проректор з наукової роботи,
 член-кореспондент НАН України

Науковий керівник проєкту,
 професор



Р.С. Гладішевський
 Р.С. Гладішевський

Б.А. Карпінський
 Б.А. Карпінський



03426

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lp.edu.ua, інтернет: www.lp.edu.ua

12.02.2016 № 67-01-163

на № _____

Довідка
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Гуменюка Віталія Віталійовича

Основні положення та результати дисертаційної роботи Гуменюка Віталія Віталійовича на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук були впроваджені на кафедрі теоретичної та прикладної економіки у навчальний процес та використовуються при викладанні для студентів у галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 074 «Публічне управління та адміністрування» таких дисциплін: «Державне регулювання економіки», «Конкурентне право та податкове регулювання економіки», «Захист прав та інтересів осіб в господарській діяльності». Зокрема у навчальному процесі використовуються запропоновані Гуменюком В.В.:

- 1) удосконалений механізм регулювання легалізації прихованого підприємництва (дисципліна «Державне регулювання економіки», тема 11 «Державне регулювання підприємництва», пункт 11.4 «Регуляторний механізм легалізації підприємництва»);
- 2) комплекс заходів із удосконалення державного регулювання закриття бізнесу, для зменшення частки нелегального підприємництва в економіці України (дисципліна «Захист прав та інтересів осіб в господарській діяльності», тема 8 «Державне регулювання вирішення неплатоспроможності при закритті бізнесу юридичних, фізичних осіб та його вплив на нелегальне підприємництво», пункт 8.4 «Вплив державного регулювання закриття бізнесу на частку нелегального підприємництва в Україні»);
- 3) комплекс заходів із спрощення податкового регулювання підприємництва, що значуще вплине на зменшення обсягів нелегальної економіки України (дисципліна «Конкурентне право та податкове регулювання економіки», тема 18 «Податкове регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва»).

Проректор з науково-педагогічної роботи
 НУ «Львівська політехніка»,
 к.т.н., проф.

О.Р. Давидчак

Виконавець:
 Зав каф. ТПЕ
 д.е.н., проф. Поплавська Ж.В.
 (032) 258-24-88

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 д.е.н., професор Чухрай Н.І.

2016 р.



АКТ

**про використання результатів дисертаційної роботи
 Гуменюка Віталія Віталійовича, представленого на здобуття
 наукового ступеня кандидата економічних наук, при виконанні науково-дослідної
 роботи кафедри теоретичної та прикладної економіки
 Національного університету «Львівська політехніка»
 за темою «Проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності національних
 виробників»**

Комісія у складі голови – Начальника науково-дослідної частини, к.т.н., доц. Жук Л.В. та членів: завідувача кафедри теоретичної та прикладної економіки, д.е.н., проф. Поплавської Ж.В., завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень Лазько Г.В. та заступника начальника планово-фінансового відділу Чулой Т.М. цим актом підтверджують, що результати дисертаційної роботи асистента кафедри теоретичної та прикладної економіки Гуменюка Віталія Віталійовича використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри теоретичної та прикладної економіки Національного університету «Львівська політехніка» за темою «Проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності національних виробників» (номер державної реєстрації 0114 U001246). Зокрема, Гуменюком В.В. розроблено модель, спрямовану на зміну умов ведення бізнесу в основних сферах державного регулювання легалізації прихованого підприємництва (міжнародна торгівля, закриття бізнесу, оподаткування), що підвищує конкурентоспроможність підприємців легального сектора економіки порівняно з нелегальним (прихованим), внаслідок чого істотно зменшується розмір останнього.

Голова комісії:

Начальник НДЧ,
 к.т.н., доц.

Л.В. Жук

Члени комісії:

Зав. каф. ТПЕ
 д.е.н., проф.

Ж.В. Поплавська

Завідувач відділу НОСНД
 к.т.н.

Г.В. Лазько

Заст. начальника ПФВ

Т. М. Чулой

Додаток Е.

Визначені органами влади України чинники прихованого сектора економіки та заходи протидії

№п/п	Чинники нелегального підприємництва	Чутлива ознака підприємництва				Джерела
		Беззбитковість	Ризикованість	Самостійність	Поєднання факторів для виробництва продукції	
1.	Нестабільність податкового законодавства, високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб'єкти господарювання, низький рівень податкової дисципліни	+	+	-	-	Указ Президента України «Про заходи щодо детінізації економіки України на 2002-2004 роки»
2.	Надмірне регулювання підприємницької діяльності	+	+	+	+	
3.	Низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки	-	-	-	-	
4.	Корупція в державних органах та органах місцевого самоврядування	+	+	+	+	
5.	Недостатньо прозора процедура приватизації державного майна	-	-	-	+	
6.	Правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування	+	+	+	-	
7.	Суперечливість законодавства	-	+	-	-	Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015р.р.(відповідно до розпорядження президента України)
8.	Відсутність ринкового середовища	+	+	-	+	
9.	Слабкість судової влади	+	+	+	-	
10.	Недосконалість податкової політики	+	+	-	-	
11.	Незбалансованість регуляторної політики	+	+	+	+	
12.	Неефективність управління держвласністю	-	-	-	+	
13.	Слабкий захист прав власників	+	+	+	-	

14.	Недосконалість бюджетної політики	+	-	-	-				
15.	Недосконалістю грошової системи	+	-	-	-				Рішення РНБО України "Про заходи щодо детінізації економіки"
16.	Не визначено причин існування прихованого сектора економіки								Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції»
17.	Не визначено причин існування прихованого сектора економіки								Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо детінізації національної економіки»
18.	Не визначено причин існування прихованого сектора економіки								Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження заходів щодо детінізації національної економіки на 2006-2007 роки»
Заходи, вжиті органами влади України для зменшення прихованого сектора економіки									
№	Зміст заходів легалізації згідно з джерелом	Впливовість на кількість чутливих ознак підприємстві *				Характер впливу		джерело	
		4	3	2	1	Заохочувальний	Репресивний		
	Заходи з посилення контролю та відповідальності в сфері:								“Тенденції тіншової економіки в Україні” огляд Міністерства економіки України
1.	боротьби з корупцією;	+					+		
2.	використання державних ресурсів;				+		+		
3.	операцій з цінними паперами та валютою;		+				+		
4.	митного оформленні товарів;	+					+		
5.	боротьби з економічною злочинністю;				+		+		
6.	банкрутства.		+				+		
Разом - 6		2	2	0	2	0	6		

	Передбачає заходи контролю, обмежень та стимулювання, які можна умовно згрупувати за сферами грошових операцій, кредитування та інвестицій, оподаткування, відмивання коштів, зовнішньоекономічних операцій:							Указ Президента України
7.	збільшення частки безготівкових розрахунків посилення валютного контролю;	+					+	Про рішення РНБО України "Про заходи щодо детінізації економіки"
8.	зростання ефективності державного контролю за обігом підакцизних товарів;	+					+	
9.	заохочення довгострокових кредитів та банківських інвестицій у виробничу сферу;	+				+		
10.	запобігання використанню спеціальних торгових патентів для ухилення від оподаткування;		+				+	
11.	обмеження на залучення кредитів з офшорних зон;	+					+	
12.	запровадження державного реєстру фізичних осіб - засновників суб'єктів підприємницької діяльності, які є боржниками перед банками і державним бюджетом;	+					+	
13.	вдосконалення механізму повернення (відшкодування) податку на додану вартість;		+			+		
14.	утворити Міжвідомчу комісію з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України.	+						
15.	зменшення нарахувань на фонд оплати праці та перегляду шкали ставок прибуткового податку з доходів фізичних осіб;		+			+		
16.	створити в Державній податковій адміністрації банк даних про сумнівні фінансові операції;		+				+	
17.	обмеження кількості рахунків юридичних осіб у банківських установах;	+					+	
18.	забезпечити далі вдосконалення системи контролю за вивезенням за межі України та ввезенням в Україну фізичними особами - резидентами та нерезидентами валютних цінностей і платіжних карток;	+					+	
19.	вирішити питання щодо утворення відповідно до законодавства Українського державного банку реконструкції та розвитку;	+				+		
20.	запобігання та протидію легалізації доходів, впорядкування здійснення зовнішньоекономічних операцій з офшорними зонами;	+					+	
21.	запровадити систему безготівкової виплати заробітної плати державним службовцям;	+						
22.	протидії створенню фіктивних підприємств		+				+	
Разом - 16		11	5	0	0	4	10	

	Підвищення ефективності державного управління грошово-кредитною сферою, що здійснюється шляхом:							Указ Президента України про «Основні засади детінізації грошового обігу»
23.	усунення дефіциту платіжних засобів, забезпечення підвищення рівня монетизації економіки з урахуванням потреб її розвитку;	+						
24.	забезпечення ефективного контролю за фінансовими та товарними потоками;	+					+	
25.	запровадження механізмів стимулювання розподілу фінансових ресурсів на користь виробничої сфери;	+				+		
26.	підвищення ефективності державного нагляду та контролю за виконанням довірчими товариствами, інвестиційними фондами та компаніями, страховими організаціями зобов'язань перед громадянами України.	+					+	
	Перехід до нової податкової політики регулюючого характеру із зменшенням штрафних санкцій, який передбачає:		+			+		
27.	реорганізацію податкової системи з метою зменшення кількості податків, зборів (обов'язкових платежів), підвищення прозорості бази оподаткування, перегляд системи штрафних санкцій;		+			+		
28.	поетапне зниження нарахувань на фонд оплати праці;		+			+		
29.	запровадження спеціального режиму оподаткування доходів, що легалізуються фізичними особами;		+			+		
30.	запровадження системи податкових пільг щодо доходів, одержаних від довгострокових укладень та інвестування.		+			+		
	Державна підтримка розвитку банківської системи, що полягає в:							
31.	підвищенні вимог до існуючих та створюваних банків з метою зростання рівня капіталізації і запровадження ефективних механізмів захисту капіталів банків від знецінення та відшкодування вкладникам втрат;	+				+		
32.	розвитку системи іпотечного кредитування;	+				+		
33.	захисті прав банків-кредиторів щодо відшкодування їм боргів та реалізації застави;	+				+		
34.	стимулюванні діяльності банківських установ, які кредитують вітчизняних експортерів;	+				+		
35.	увведенні порядку, за яким нерезидентам, що ввозять капітали на територію країни через банки, сто відсотків статутного фонду яких належать резидентам України, надаються відповідні пільги;	+				+		

36.	уведенні обмежень на розмір плати за кредити, які залучаються резидентами від нерезидентів України;	+						+
37.	посиленні нагляду за діяльністю комерційних банків з метою зниження ризику банківських операцій, підвищення ефективності управління державними пакетами акцій приватизованих підприємств,					+	+	
38.	недопущення незаконної конвертації та легалізації коштів, набутих злочинним шляхом;					+		+
39.	обмеженні кількості банківських рахунків, які дозволяється відкривати юридичним особам у різних банківських установах, та встановленні відповідальності за порушення вимог закону.	+						+
	Запровадження безготівкових форм розрахунків юридичних і фізичних осіб, що має здійснюватися шляхом:							
40.	поетапного впровадження виплати заробітної плати у безготівковій формі;	+						
41.	переведення розрахунків за комунальні послуги, електроенергію тощо на безготівкову форму;	+						
42.	розвитку системи платіжних та кредитних карток.	+						
	Удосконалення системи валютного регулювання, а саме:							
43.	удосконалення порядку обміну інформацією між НБУ, комерційними банками і органами державної митної служби та державної податкової служби щодо експортно-імпортних операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;	+						+
44.	запровадження обов'язкового страхування зовнішньоекономічних операцій з метою забезпечення повернення валютної виручки;	+						+
45.	запровадження особливого режиму контролю за грошовими потоками через офшорні зони і країни Балтії;	+						+
46.	удосконалення дієвості та ефективності системи валютного контролю	+						+
	Розвиток інфраструктури фінансового ринку шляхом:							
47.	налагодження ефективної діяльності Національної депозитарної системи і клірингових інститутів;	+					+	
48.	запровадження фондових деривативів;	+					+	

49.	впровадження фінансових інструментів, орієнтованих на населення, зокрема гарантованих державою цінних паперів, у тому числі номінованих в іноземній валюті і придатних для заощадження;	+				+		
50.	розроблення інвестиційних проектів для реалізації державних програм із пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку;	+				+		
51.	здійснення заходів щодо реструктуризації заборгованості держави перед населенням, яка виникла внаслідок знецінення заощаджень в установах Ощадного банку і колишнього Укрддержстраху.	+						
	Удосконалення нормативно-правової бази підприємництва та реалізації прав власності, що передбачає:							
52.	удосконалення правової бази приватизації, посилення відповідальності за порушення законодавства у процесі приватизації та за порушення інвестиційних та інших зобов'язань власників приватизованих підприємств;					+		+
53.	забезпечення захисту корпоративних прав інвесторів, дрібних акціонерів (учасників господарських товариств);	+				+		
54.	удосконалення системи реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності;					+	+	
55.	розроблення і впровадження правових механізмів реструктуризації заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності за згодою кредитора;	+				+		
56.	поступова заміна податкової застави стягненням податкової заборгованості виключно за рішенням суду (арбітражного суду);			+		+		
57.	удосконалення існуючих механізмів захисту прав кредиторів;	+				+		
58.	удосконалення порядку передачі кредиторам прав на управління державними пакетами акцій позичальників.	+				+		
	Підвищення ефективності системи оплати праці шляхом:							
59.	удосконалення механізму визначення мінімальної заробітної плати, основу якої складатиме прожитковий мінімум;					+		+
60.	впровадження нового соціального стандарту - регульованої державою мінімальної погодинної заробітної плати, яка дасть змогу забезпечити більш ефективне використання робочого часу;					+		

61.	забезпечення державних гарантій щодо індексації заробітної плати;				+		+	
62.	поступової ліквідації виплат заробітної плати у натуральній формі				+		+	
Разом -40		18	6	0	8	22	13	
	Дерегулювання підприємництва Розробити проект закону про порядок проведення контролюючими органами перевірок діяльності суб'єктів підприємництва.	+					+	Указ президента України «Про Заходи щодо детінізації економіки України на 2002-2004 роки»
63.	Розробити проект закону про встановлення адміністративної відповідальності осіб, які є власниками (уповноваженими ними особами) суб'єктів підприємницької діяльності, за подання до органів державної реєстрації недостовірних відомостей або несвоєчасне їх подання.	+					+	
64.	Створити бази даних про виробничі площі, обладнання та інше майно державних, комунальних підприємств, яке не використовується ними і пропонується до продажу чи передачі в оренду, та забезпечити доступ до цих баз даних суб'єктів малого підприємництва.				+	+		
65.	Створити міжвідомчу інформаційну систему обміну даними про реєстрацію підприємств і організацій України, суб'єктів підприємницької діяльності, юридичних осіб - платників податків.				+	+		
66.	Удосконалення управління державними корпоративними правами та ринкових механізмів управління в сфері економіки				+			
67.	Підготувати відповідні пропозиції щодо передачі нерухомого майна, яке не використовується протягом трьох місяців і утримання якого потребує витрат бюджетних коштів, в оренду, в концесію (за винятком об'єктів сезонного використання) або щодо його приватизації.				+	+		
68.	Ужити відповідних заходів щодо спрощення процедури проведення розрахунків за угодами з цінними паперами за участю нерезидентів.	+				+		
69.	Забезпечити здійснення постійного моніторингу ефективності управління державними корпоративними правами.				+			
70.	Забезпечити здійснення постійного моніторингу фінансово-господарської діяльності державних акціонерних і холдингових компаній та щороку подавати пропозиції щодо доцільності їх дальшого функціонування, реструктуризації або приватизації.				+			

71.	Провести аналіз складання фінансових планів державних підприємств на 2002 рік та вжити в разі потреби заходів щодо вдосконалення цього процесу.				+		+	
72.	Запровадити систему обміну інформацією між центральними органами виконавчої влади, які здійснюють регулювання і контроль на фондовому ринку.	+				+		
73.	Ужити заходів щодо запровадження реєстрації договорів оренди цілісних майнових комплексів підприємств, організацій та їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць), а також нерухомого майна (будівель, споруд, приміщень).	+					+	
74.	Ужити відповідних заходів щодо зменшення нарахувань на фонд оплати праці та перегляду шкали ставок прибуткового податку з громадян, звільнення від оподаткування частини доходів, що спрямовується на персоніфіковані рахунки громадян як за добровільним, так і обов'язковим державним пенсійним страхуванням.		+			+		
75.	Забезпечити проведення роз'яснювальної роботи серед громадян щодо порушення їх прав на соціальний захист у разі не укладення відповідно до законодавства між працівником та роботодавцем трудового договору (контракту) під час прийому на роботу, а також щодо залежності розміру пенсії від розміру офіційної заробітної плати.			+		+		
76.	Запровадити освітні програми з підвищення кваліфікації працівників та їх конкурентоспроможності на ринку праці.			+		+		
77.	Забезпечити проведення роз'яснювальної роботи серед громадян щодо ефективності застосування платіжних карток.	+						
78.	Ужити заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості енергетичних компаній, що пропонуються до продажу.	+						
79.	Активізувати роботу комісій з урегулювання майнових питань реформованих сільськогосподарських підприємств.	+						
80.	Продовжити роботу із запровадження проведення енергетичного обстеження суб'єктів підприємницької діяльності.	+						
81.	Продовжити роботу з дальшого розвитку мережі сільськогосподарських дорадчих служб в Україні.	+						
82.	Забезпечити перехід до масового застосування споживачами приладів обліку споживання енергоресурсів.	+					+	

83.	Розглянути питання щодо обмеження місткості посуду, який використовується для розливу парфумерії.	+						
84.	Розробити нормативні документи щодо денатурування спирту етилового, який використовується для виробництва парфумерії.	+						
85.	Розробити та запровадити заходи щодо запобігання правопорушенням при здійсненні операцій з металобрухтом, посилення державного контролю в цій сфері.	+					+	
86.	Удосконалення грошово-кредитної та банківської систем	+				+		
87.	Доопрацювати проект закону про електронний цифровий підпис, передбачивши, зокрема, законодавче визначення статусу такого підпису та сфери його застосування.	+						
88.	Доопрацювати проект закону про банківський кредит.	+				+		
89.	Удосконалити систему захисту електронної банківської інформації щодо підвищення рівня безпеки платіжних систем.	+						
90.	Забезпечити участь комерційних банків України в єдиній інформаційній системі обліку позичальників (боржників).	+				+		
91.	Проводити щоквартально аналіз платоспроможності, кредиторської та дебіторської заборгованості підприємств, які отримали іноземні кредити, залучені державою або під державні гарантії, та вживати відповідних заходів щодо забезпечення їх повернення.	+						+
92.	Продовжити роботу, пов'язану із запровадженням єдиної інтегрованої бази даних банківського нагляду Національного банку України.	+						+
93.	Ужити заходів щодо вдосконалення системи банківського нагляду.	+						+
94.	Забезпечити збільшення питомої ваги безготівкових розрахунків населення за надані послуги.	+						
95.	Запровадити видачу та приймання готівки із застосуванням платіжних карток Національної системи масових електронних платежів у сфері торгівлі та послуг.	+						
96.	Удосконалити порядок сплати акцизного збору при отриманні спирту етилового, призначеного для переробки на іншу підакцизну продукцію.		+				+	
97.	Підготувати пропозиції щодо забезпечення відшкодування податку на додану вартість під час здійснення зовнішньоекономічних операцій.		+				+	

98.	Завершити перехід до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Вжити заходів щодо узгодження показників податкового та фінансового обліку платників податків і спрощення форм податкової та статистичної звітності.		+			+		
99.	Налагодити співробітництво органів державної податкової служби з відповідними органами прикордонних держав щодо запобігання порушенню законодавства у сфері оподаткування.		+					+
100.	Переглянути перелік податкових пільг, наданих платникам податків, і в разі потреби підготувати відповідні пропозиції.		+					+
101.	Посилення контролю у бюджетній сфері	+						
102.	Запровадити щорічну інвентаризацію прострочених податкових боргів перед державним бюджетом за станом на 1 січня кожного року та планування відповідних заходів щодо їх погашення.		+					+
103.	Забезпечити безумовне дотримання порядку закупівлі товарів, робіт, послуг за рахунок державних коштів.	+						+
104.	Удосконалення системи контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності	+						+
105.	Розглянути питання щодо створення та ведення Єдиного державного реєстру видів продукції, експорт та імпорт яких підлягають ліцензуванню і квотуванню.	+				+		
106.	Підготувати пропозиції щодо вдосконалення механізму страхування експортних і кредитних ризиків.	+				+		
107.	Створити уніфіковану електронну систему обміну інформацією між органами державної влади, що здійснюють контрольні функції у сфері зовнішньоекономічної діяльності.	+				+		
108.	Здійснити аналіз схем та шляхів незаконного переміщення товарів через митний кордон України, подальшого їх руху територією України (транзит або реалізація на внутрішньому ринку) та підготувати відповідні пропозиції.	+						+
109.	Здійснювати постійний моніторинг невиконання юридичними особами - боржниками зобов'язань щодо погашення та обслуговування іноземних кредитів, залучених державою або під державні гарантії.	+						+
110.	Вжити заходів щодо запровадження систематичного проведення порівняльного аналізу даних митної статистики України та іноземних держав.	+						+

111.	Удосконалити практику здійснення правоохоронними та митними органами скоординованих заходів щодо припинення незаконного переміщення товарів через митний кордон України.	+					+	
112.	Удосконалення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування	+				+		
113.	Розробити проект закону про управлінські послуги, в якому, зокрема, визначити повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в цій сфері.	+				+		
114.	Запровадити механізм публічного обговорення проектів нормативно-правових актів, спрямованих на детінізацію економіки України.	+				+		
Разом - 52		25	7	2	1 3	20	18	
	Прийняти нормативні акти спрямовані на:							
11	наближення (уніфікації) правил ведення податкового обліку до стандартів бухгалтерського обліку.		+			+		
11	спрощення дозвільної системи у будівництві.	+				+		
11	встановлення максимальної величини фактичних витрат на оплату праці найманих працівників та доходу фізичних осіб, з яких справляються страхові внески до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування)		+			+		
11	вдосконалення системи ведення митними органами обліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.	+				+		
11	внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення контролю за економічною концентрацією).	+					+	
12	надання права окремим підрозділам митних органів провадити оперативно-розшукову діяльність з метою боротьби з контрабандою.	+					+	
12	розкриття інформації, яка містить банківську таємницю, зокрема про зовнішньоекономічні операції.	+					+	
12	ведення обліку прав власності на цінні папери.	+				+		
12	легалізація доходів фізичних осіб, з яких не сплачено податки, збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та державних цільових фондів.		+			+		
12	внесення змін до деяких законів України (щодо угод купівлі-продажу цінних паперів відкритих акціонерних товариств).			+		+		

Розпорядження Кабінету Міністрів України про «Додаткові заходи щодо детінізації національної економіки на 2004-2005 роки»

12	внесення змін до статті 9 Закону України "Про природні монополії" (щодо врахування результатів оприлюднення та відкритих слухань під час прийняття рішень стосовно зміни цін (тарифів) на товари, що виробляються суб'єктами природних монополій).	+					+	
	Організаційні заходи							
12	Активізувати роботу балансових комісій Мінпаливенерго, пов'язану з проведенням аналізу причин незадовільної фінансово-господарської діяльності підприємств паливно-енергетичного комплексу.	+					+	
12	Підготувати пропозиції щодо запровадження правил оптової торгівлі алкогольними напоями.	+					+	
12	Удосконалити порядок приймання, зберігання і підготовки до продажу, а також продажу непродовольчих товарів через роздрібну торговельну мережу в частині дерегулювання роздрібно торгівлі зазначеними товарами.	+				+		
12	Проводити аналіз фінансово-економічного становища державних підприємств з метою виявлення ознак фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства та запобігання діям, пов'язаним з цим явищем.				+		+	
13	Затвердити Методичні рекомендації щодо виявлення підприємств з нетипово високим рівнем продуктивності праці і проведення аналізу результатів їх діяльності.		+				+	
13	Забезпечити поетапне впровадження методів обчислення та відображення в національних рахунках обсягів економіки, не охоплених статистичними спостереженнями (тіньової економічної діяльності).	+					+	
13	Вживати заходів до виявлення та припинення незаконного ввезення, виготовлення, транспортування, зберігання і реалізації підакцизних та інших груп товарів, встановлення шляхів надходження підроблених марок акцизного збору.		+				+	
13	Затвердити об'єми мінімального вмісту денатуруючих домішок у спиртї етиловому технічному та підготувати пропозиції про внесення змін до відповідних нормативно-правових актів.	+						
13	Забезпечити ведення реєстрів міні-цехів, що мають дозвіл на виробництво харчових продуктів та харчових домішок.	+					+	

13	Активізувати роботу із закупівлі до державного резерву та регіональних ресурсів зерна і продовольства виключно через акредитовані товарні біржі з використанням інфраструктури аграрного ринку.		+			+		
13	Вживати заходів до виявлення правопорушень, пов'язаних з виробництвом і розповсюдженням товарів з незаконним використанням товарних знаків вітчизняних та іноземних виробників, контрафактної аудіовізуальної продукції, а також реалізацією недоброякісної та підробленої продукції.	+						+
13	Створити систему технічного контролю мереж електрозв'язку з метою документування фактів порушення порядку маршрутизації міжнародного та міжміського трафіку, а також збору та аналізу вхідного і вихідного трафіку.	+	+					
13	Затвердити Порядок регулювання тарифів на транспортування транзитних вантажів з перевантаженням їх у вітчизняних портах.	+						+
13	Удосконалити порядок обліку операцій з продажу та оренди земельних ділянок	+						+
14	Провести інвентаризацію переданого в оренду державного майна. Установити контроль за своєчасним та в повному обсязі справлянням орендних платежів, подальшим перерахуванням їх відповідної частини до державного бюджету.				+			+
14	Вживати заходів до виявлення і припинення незаконного виробництва та продажу ювелірних виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.	+						+
14	Підготувати пропозиції щодо удосконалення механізму детінізації ринку цінних паперів, проведення розрахунків за угодами з цінними паперами, у тому числі укладеними у Національній депозитарній системі.			+				+
14	Запровадити взаємний обмін інформацією про суб'єктів господарювання, що перебувають в розшуку або визнані банкрутами.	+						+
14	Проводити перевірки цільового використання майна, ввезеного на територію України, для реалізації інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах та на територіях із спеціальним режимом інвестиційної діяльності.	+						+
14	Забезпечувати розширення участі України в міжнародному співробітництві у сфері конкурентної політики, зокрема шляхом розширення співробітництва з Організацією економічного співробітництва та розвитку і реалізації Договору про проведення узгодженої антимонопольної політики країнами СНД, укладення та виконання договорів про співробітництво з іншими державами з питань захисту конкуренції.	+						+

14	Створити базу даних про митне оформлення та реєстрацію в органах Державтоінспекції транспортних засобів, ввезених на територію України.	+					+	
14	Вжити заходів до посилення захисту корпоративних прав потенційних інвесторів та акціонерів з урахуванням світового досвіду.			+		+		
14	Підготувати пропозиції щодо приведення законодавства України з питань інтелектуальної власності у відповідність з міжнародними стандартами.	+						
14	Розробити план скоординованих дій, спрямованих на підвищення ефективності експертного забезпечення у процесі адміністративного та судового розгляду справ з питань інтелектуальної власності.	+						
15	Вжити заходів для комплексного вирішення питань щодо проведення оцінки, оподаткування та бухгалтерського обліку об'єктів права інтелектуальної власності як нематеріальних активів.		+				+	
15	Розробити Державний стандарт "Патентно-кон'юнктурні дослідження. Основні положення та порядок проведення", який передбачатиме використання промислового і науково-технічного потенціалу для розв'язання завдань соціально-економічного розвитку держави та забезпечення підвищення рівня технологічності виробництва вітчизняної продукції з урахуванням світового досвіду.			+		+		
15	Вживати заходів до недопущення антиконкурентних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, що можуть призвести до обмеження чи спотворення конкуренції.	+					+	
15	Вжити заходів до виявлення та запобігання діяльності "фіктивних" суб'єктів господарювання.	+					+	
15	Забезпечувати додержання законодавства про працю в частині належного оформлення трудових відносин з найманими працівниками.		+				+	
15	Визначити перелік підприємств, установ та організацій, які мають протягом тривалого періоду заборгованість з виплати заробітної плати.		+				+	
15	Створити єдину систему персоніфікації внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та підготувати пропозиції щодо визначення спеціально уповноваженого органу для забезпечення їх адміністрування.		+				+	

15	Вживати заходів до підвищення якості соціальних послуг, що надаються безробітним з метою їх працевлаштування на вивільнені та новостворені робочі місця. законодавства з питань державної служби та боротьби з корупцією		+			+		
15	Створити та забезпечити функціонування системи державного фінансового контролю за декларуванням та витрачанням доходів особами, які претендують на зайняття посад державних службовців, та особами, уповноваженими на виконання функцій держави.	+				+		
Разом - 44		22	1 2	4	2	13	28	
	Прийняти нормативні акти про:							
159.	Заборону залучення коштів фізичних осіб установами, які не мають права провадити діяльність з надання фінансових послуг на території України).	+					+	
160.	легалізацію доходів фізичних осіб, з яких не сплачено податки, збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та державних цільових фондів.		+			+		
161.	Про гарантійний фонд	+				+		
162.	Державний реєстр прав на нерухоме майно та їх обмежень.	+					+	
163.	здійснення державного регулювання і контролю за діяльністю гральних закладів та осіб, що проводять лотереї).	+					+	
164.	визначення органу із здійснення державного регулювання діяльності з переказу коштів юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають чи бажають надавати послуги з переказу коштів).	+					+	
165.	внесення змін до деяких законів України стосовно сфери діяльності ринків фінансових послуг (щодо їх адаптації до європейського законодавства).			+		+		
166.	внесення змін до Закону України "Про податок на додану вартість" (щодо продовження строку проведення органами державної податкової служби документальної перевірки достовірності заявлених до відшкодування сум податку на додану вартість залежно від кількості контрагентів, задіяних у схемах переміщення продукції, що реалізується платниками податків на експорт).		+			+		
167.	щодо виключення положень, згідно з якими значно послаблено кримінальну відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів).	+					+	

Розпорядження Кабінету Міністрів України про «Заходи щодо детінізації національної економіки на 2006-2007 роки»

168.	Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення перешкод для забезпечення операційної та фінансової незалежності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг як фінансового регулятора.	+					+	
169.	Про строкові фінансові інструменти (деривативи) (щодо створення нормативно-правової бази для випуску і обігу деривативів та умов для підвищення ефективності перерозподілу ризиків на фінансовому та товарному ринку).			+		+		
170.	Про акціонерні товариства (стосовно заборони обмеження прав акціонерів та недопущення укладення угод на значну суму з майном товариства без згоди загальних зборів).		+			+		
171.	Про впорядкування оцінки та удосконалення бухгалтерського обліку об'єктів права інтелектуальної власності як нематеріальних активів.	+						
172.	Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України (щодо посилення інтенсивності державного нагляду за додержанням законодавства про оплату праці).		+				+	
173.	Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України (щодо скасування порядку стягнення додаткових зборів з транзитних вантажів, крім єдиного збору).		+			+		
174.	Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 5 липня 2002 р. N 932 (щодо включення радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв до переліку груп товарів, які рекомендується захищати голографічними елементами).	+						
175.	Про цінні папери та фондовий ринок			+		+		
176.	Про внесення змін до форми декларації з податку на прибуток підприємства в частині відображення в декларації витрат із страхування, зокрема обов'язкового.		+					
177.	Про заходи щодо запровадження принципів корпоративного управління у практичну діяльність акціонерних товариств, у яких держава володіє контрольним пакетом акцій.					+		
178.	Про внесення змін до положень (стандартів) бухгалтерського обліку (щодо їх гармонізації з вимогами міжнародних стандартів та переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності).		+			+		

179.	Про внесення змін до наказу Мінекоресурсів від 3 березня 2003 р. N 34 (щодо встановлення мінімально та максимально допустимого обсягу видобутку корисних копалин у процесі проведення дослідно-промислової експлуатації родовищ корисних копалин).	+					+	
	Організаційні заходи							
180.	Забезпечення ведення Єдиного реєстру об'єктів державної власності.	+						
181.	Запровадження обов'язкової перевірки проектів законів та інших нормативно-правових актів щодо наслідків їх прийняття для суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів (послуг) стосовно розміру цін і тарифів на товари (послуги), що виробляються (надаються) такими суб'єктами на ринках, які перебувають у стані природної монополії, та на суміжних ринках	+				+		
182.	Запровадження розрахункових книжок для платників єдиного податку, яким надано право не застосовувати електронні контрольно-касові апарати.		+				+	
183.	Вжиття заходів до підвищення кваліфікації працівників виконавчої влади, відповідальних за реалізацію регуляторної політики.	+				+		
184.	Вжиття заходів до зменшення відсотка нарахованої заробітної плати, який за бажанням найманого працівника може бути виплачений йому в натуральній формі.		+				+	
185.	Створення єдиної системи збору, обліку та контролю надходження страхових внесків і стану використання даних персоніфікованого обліку застрахованих осіб для призначення страхових виплат		+			+		
186.	Розроблення механізму припинення права користування земельними ділянками у разі систематичної несплати земельного податку або орендної плати за землю відповідно до статті 141 Земельного кодексу України (2768-14)			+			+	
187.	Проведення геологічними підприємствами моніторингу стану відкритих родовищ та проявів корисних копалин з метою вжиття разом з Державною податковою адміністрацією заходів для припинення несанкціонованої розробки родовищ корисних копалин та притягнення до відповідальності порушників законодавства з компенсацією ними збитків, заподіяних державі.			+			+	
188.	Проведення моніторингу виконання умов надання ділянок надр.	+					+	
189.	Проведення комплексної перевірки стану додержання суб'єктами підприємницької діяльності ліцензійних умов на виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт.	+						

190.	Вжиття заходів до припинення несанкціонованого використання геодезичної і картографічної інформації, що є державною власністю, та притягнення до відповідальності порушників законодавства з питань інтелектуальної власності.	+						
191.	Вжиття заходів до запобігання порушенню встановлених режимів використання пам'яток, проведення археологічних розвідок, розкопок без дозволів.	+						
192.	Забезпечення взаємодії органів державної податкової служби, митних, правоохоронних органів та органів Держфінмоніторингу з метою виявлення схем та технологій відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, у зовнішньоекономічній діяльності, запобігання і протидії фактам незаконного бюджетного відшкодування податку на додану вартість, запобігання незаконному перерахуванню коштів за кордон, зокрема підприємствам з ознаками фіктивності.	+	+					+
193.	Вжиття разом з Національним банком заходів до запобігання проведенню фінансових операцій з використанням підроблених/втрачених документів, що посвідчують особу	+						+
194.	Проведення з правоохоронними органами суміжних держав спільних дій для припинення контрабандної діяльності.	+						+
195.	Забезпечення проведення операції "Кордон-2006" з метою запобігання порушенню митних правил, виявлення та припинення таких фактів.	+						+
196.	Налагодження ефективної взаємодії органів державної податкової служби та митних органів з метою забезпечення цільового використання товарів, митне оформлення яких здійснено із застосуванням податкових пільг.	+	+					+
197.	Проведення державного нагляду за дотриманням технічних регламентів, стандартів, норм і правил суб'єктами підприємницької діяльності	+						+
198.	здійснення контролю за виконанням вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів та реклами.	+						+
199.	Проведення перевірки стану додержання законності у процесі роздержавлення майна.					+		+
200.	Проведення постійного моніторингу ефективності управління державними корпоративними правами.					+		+

201.	Удосконалення механізму регулювання діяльності кредитних установ та фінансових компаній, пов'язаної із створенням умов для стабільного функціонування ринків фінансових послуг та сприяння підвищенню конкурентоспроможності національних фінансових установ		+			+		
202.	Посилення контролю за ввезенням, виробництвом та реалізацією цукру на території України.	+						+
203.	Вжиття заходів до виявлення шляхів надходження підроблених марок акцизного збору.		+					+
204.	Проведення спільних перевірок з питань законності та цільового використання бюджетних коштів, передбачених для виконання державних цільових програм підприємствами паливно-енергетичного комплексу, а також аудиторських досліджень щодо ефективності виконання таких програм з метою досягнення визначених ними цілей.	+						+
205.	забезпечення в повному обсязі сплати збору за проведення гастрольних заходів		+					+
206.	Вибіркове проведення перевірки будівельних організацій з метою контролю за визначенням вартості будівництва об'єктів, фінансування яких здійснюється із залученням бюджетних коштів, на всіх стадіях його інвестування.	+						+
207.	Вжиття заходів до реалізації цінних паперів, що належать державі, на організаційно оформленому ринку.				+			+
208.	Забезпечення укладання угод купівлі-продажу цінних паперів на організаційно оформленому ринку, зокрема цінних паперів відкритих акціонерних товариств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, підприємств, що займають монопольне становище, та інвестиційно привабливих підприємств.		+			+		
Разом - 50		20	1 6	7	4	14		28
	Передбачені спільні заходи для боротьби з корупцією та тінізацією економіки спрямовані на легалізацію доходів через					+		
209.	податкову амністію		+			+		
210.	дерегуляцію	+						
211.	прозорості державних послуг		+			+		
Указ президента України «Про першочергові заходи щодо								

								детінізації економіки та протидії корупції»
Разом - 3		1	2	0		3		
212.	встановлення заборони щодо зарахування зустрічних однорідних вимог між торговими та капітальними операціями	+					+	Постанова Кабінету Міністрів України про «Державну програму активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки»
213.	встановлення заборони щодо здійснення розрахунків у вексельній формі для імпорتنних операцій без ввезення товарів на територію України	+					+	
214.	запобігання прихованому відпливу капіталу за кордон; зниження рівня попиту на іноземну валюту	+					+	
215.	запровадження електронних державних закупівель	+				+		
216.	забезпечення прозорості державних закупівель; зменшення проявів корупції; забезпечення економії бюджетних коштів (близько 10 відсотків, або 5 млрд. гривень, суми державних закупівель за рахунок бюджету).	+					+	

Примітки:

- 1) Чутливими ознаками підприємництва автор визначає: беззбитковість, ризикованість, самостійність, поєднання факторів для виробництва продукції;
- 2) Джерело: сформовано автором відповідно до нормативних джерел